

NARODNA KNJIŽEVNOST

NE ČUDIM SE ŠIPU I PLANINI

Ne čudim se Šipu u planini,
 ni Rožaju što je pod planinom,
 ni Akovu što je u tjeskobi,
 ni Pazaru što je na jordamu,
 ni Sjenici što je u ravnici,
 Ibar vodi što se često muti,
 no mom dragom što se na me ljuti!
 Ako sam mu šećer-šerbet dala,
 nijesam ga pod prozore zvala;
 ako sam ga pod prozore zvala,
 nijesam mu vezen jagluk dala;
 ako sam mu vezen jagluk dala,
 to je samo da ga boli glava,
 putujući, na mene misleći,
 dan i noć se meni nadajući!

Sevdalinka

NEPOZNATE RIJEČI

sevdah – ljubavna
 čežnja
sevdalinka –
 bosanska ljubavna
 pjesma
jordam – ponos
jagluk – vezena
 mahrama

INTERPRETACIJA

1. Pjesma je izuzetno kratka, ali bi se o osjećanjima koja su u njoj sažeta moglo dugo govoriti. Ova gustoća osjećanja upravo su glavna odlika bosanskih sevdalinki, najljepših naših lirskih pjesama.

Prepoznajete li osnovno osjećanje u pjesmi?

Kakav je odnos djevojke prema momku?

Pošto sevdah predstavlja ljubavnu čežnju, ljubavni zanos, ko je u ovoj pjesmi ima takva osjećanja.

Kako doživljavate ovu djevojačku igru?

2. Izuzetne su lirske slike koje imamo u pjesmi, a koje doživljavamo čulima vida i sluha.

Izdvojite tematske cjeline pjesme i pokažite kakvi su razlozi njihovog rasporeda. Kako djevojka započinje pjesmu? Zašto spominje ove lokalitete?

OBOGATIMO RJEČNIK I ZNANJE

Pronađite i sami neku sevdalinku koja vam se posebno dopada i pročitajte je na času dijeleći svoj doživljaj s drugima.

Čitanjem i slušanjem sevdalinki otkrijte čarobni svijet i jezik ovih pjesama uočavajući uslove i ambijent u kojima su one nastajale.

Razmislite

Da li bi sevdalinka mogla nastati u savremenom ambijentu?

TELAL VIKI NASRED SELJANIKA

Telal vika nasred Seljanika:

"Ko je u koga noćas na konaku,
Nek' ne rani, nek' se na prevari:
Pobjegla je pašina robinja,
I ponijela pô pašina mala,
Uzela mu đoga iz podruma,
I uzela sahat od dukata!"
Ljute su se straže postavile
Haber dale na četiri strane,
To ne haje pašina robinja:
Đoga vodi da se ne umori,
Sahat nosi da se ne odocni."

NEPOZNATE RIJEČI

telal – onaj koji
objavljuje

mal – blago

haber – glas, vijest,
obavijest

Narodna romansa

INTERPRETACIJA

1. Šta je tema ove pjesme?

Kakav je ugođaj narodni pjevač stvorio u njoj?

Zašto je prvim stihovima stvorena zabuna?

Gdje je mjesto zabune i duhovitog preokreta u pjesmi?

Ko su likovi u ovoj pjesmi?

Kako se ponaša pašina robinja?

Ima li u njenom ponašanju nešto neobično?

Šta znači stih *Ljute su se straže postavile*?

Kakovo značenje on dobija u ovoj pjesmi?

Zašto on izaziva smijeh, a ne strah?

Objasnite *dubinu* stiha *To ne haje pašina robinja*?

Akcentat je na glagolu **ne haje**. Zašto? Šta to znači?

Šta u hijerarhijskom lancu znači paša, a šta robinja?

Može li robinja da *ne haje*?

Zašto je ona ta koja *određuje pravila*?

2. Nađi i izdvoji lirske elemente u pjesmi!

Koje osjećanje nije izrečeno u pjesmi, ali je očito?

To je isto ono osjećanje koje je robinji daje snagu.

ROMANSA

Narodna pjesma koja je po svom karakteru vedra i vesela, sa iznenadnim preokretima i neočekivanim rješenjem zove se **romansa**.

Prve romanse nastale su u Španiji, ali su se vremenom prenijele i u druge krajeve Evrope. Najčešće su to pjesme o čulnoj, erotskoj ljubavi sa dramatičnim zapletom i sretnim krajem.

OBOGATIMO RJEČNIK I ZNANJE

Pronađite pjesmu *Telal viče po Hercegovini* i objasnite sličnosti sa romansom *Telal vika nasred Seljanika*.

SMRT OMERA I MERIME

Dvoje su se zamilili mladih:
 Omer momče, Merima djevojka,
 U proljeće kad im cvjeta cv'jeće,
 Kad im cvjeta zumbul i karanfil;
 Upazi ih jedna mala straža,
 Mala straža, Omerova majka;
 pa besjedi Omerova majka:
 "Mili sine, Omer', momče mlado,
 ti ne ljubi Merime djevojke!
 Ljepšom će te oženiti majka -
 l'jepom Fatom novoga serdara.
 Još je Fata od roda bogata,
 i tebe će potpomoći blagom."
 Al' besjedi Omer momče mlado:
 "Prođi me se, moja mila majko.
 Nije blago ni srebro ni zlato,
 već je blago što je srcu drago."
 To ne sluša Omerova majka,
 već na silu oženila sina,
 i na silu dovela djevojku.
 Kad je bilo večer po večeri
 i mladence u ložnicu sveli,
 al' besjedi Omer momče mlado:
 "Ao, Fato, ala ti si l'jepa!
 Moja Mejra nije talo l'jepa,
 al' je Mejra srcu mome draga.
 "Oj, Boga ti, Fatima djevojko,
 donesi mi divit i hartije,
 da napišem do dv'je do tri r'ječi;
 jer je moja pobjedljiva majka,
 pa će reći da si m' umorila."
 Kad je majci knjigu napisao
 On govori Fatimi djevojci:
 "Oj, Boga ti, Fatima djevojko,
 kupajte me đulom rumenijim,
 prones'te me pokraj moje Mejre,
 nek me Mejra mrtvoga cjeliva
 kad me nije živog poljubila.
 Oj, Boga ti, žalosna djevojko,
 Ne pust' glasa do bijela dana,
 Nek se moja naveseli majka
 i sestrice kola naigraju
 i u kolu pjesme napjevaju."
 To izusti pa i dušu pusti.
 Kad ujutru b'jeli dan osvanu,
 Uranila Omerova majka,
 Nosi kitu sitnoga bosiljka,

Da probudi dvoje mladenaca.
 Ciknu, viknu Fatima djevojka:
 "Oj, Boga mi, mila moja majko,
 Sinoć ti je Omer počinuo!"
 Al' besjedi Omerova majka:
 "Bog t' ubio, Fatima djevojko!
 Ti si mi ga umorila mlada!
 Al' besjedi Fatima djevojka:
 "Nisam, majko, života mi moga!
 Neg' evo ti do dv'je do tri r'ječi
 Što je tebi Omer ostavio."
 Čita r'ječi Omerova majka,
 Čita r'ječi pa suze proliva.
 Kupaše ga đulom rumenijim,
 pon'ješe ga Mejrnome dvoru.
 Al' besjedi Merima djevojka:
 "Đul miriše, mila moja majko,
 đul miriše oko našeg dvora;
 čini mi se – Omerova duša."
 Al' besjedi l'jepe Mejre majka:
 "Muč', ne luduj, Merima djevojko!
 Muč', ne luduj, kad budala nisi!
 Sad tvoj Omer drugu dragu ljubi,
 a za tebe mladu i ne mari!"
 Al' besjedi Merima djevojka:
 "Đul miriše, mila moja majko,
 Đul miriše - Omerova duša."
 Ona strča dolje niz čardake,
 pa istrča na sokak na vrata,
 vidi granu sitnoga bisera,
 Bogom brati do dva pobratima:
 "Čija li je grana od bisera?"
 Al' besjede do dva pobratima:
 "To je grana mladoga Omera."
 Al' besjedi Merima djevojka:
 "Bogom braćo, do dva pobratima,
 spustite ga pred moje dvorove -
 da ga jedna mrtvoga cjelivam,
 kad ga nisam živa poljubila!"
 Spustiše ga pred Mejrine dvore,
 k njemu Mejra živa primaknula,
 mrtva Mejra crnoj zemlji pala.
 Sabljama joj sanduk satesaše.
 Kad Omera od dvora pon'ješe
 tada Mejru u sanduk spustiše;
 kad Omera na groblje doniješe,
 tada Mejru od dvora pon'ješe;
 kad Omera u raku spustiše
 tada Mejru na groblje don'ješe;;
 kad Omera zemljicom posuše,

tada Mejru u raku spustiše.
 Tu se tuku do dv'je stare majke
 i proklinju i staro i mlado
 ko rastavi i milo i drago.

Narodna balada

INTERPRETACIJA

1. Kako se osjećate nakon slušanja pjesme?
 Koja osjećanja su prisutna?
 Zašto je ljubav između Omera i Merime morala ovako završiti?
 Ko je krivac?
 Da li je to samo Omerova majka?

Razmisli:

a) Šta pokreće Omerovu majku da nasilu oženi sina?
 Zašto mu za ženu želi onu **koju on ne voli**?

b) Zašto Omer odbija da poslušaja majku?
 U Omerovim riječima, kojima on svoje postupke objašnjava, krije se i poslovična istina koja kazuje da sreća i bogatstvo ne idu zajedno. Pronađite te stihove, pročitajte ih još jednom i o njima razgovarajte. Kakve riječi Omer upućuje Fati prije svoje smrti? Objasnite njegovo viđenje Fatimine sudbine na osnovu stiha *Oj, Boga ti, žalosna djevojko?* Koliko se ona razlikuje od sudbine Omerove i Mejrine?

c) Kako se osjeća Mejra?
 Vjeruje li ona u iskrenost Omerovih riječi i osjećanja?
 Da li njena majka uspijeva pokolebati ili je ona potpuno sigurna da je Omer neće iznevjeriti?
 Kakve slutnje je obuzimaju? Zašto?
 Razgovarajte o Mejrinih postupcima i njenom ponašanju.
 Šta je prouzrokovalo njenu smrt?

U ovoj baladi je opjevan tragičan sukob između iskrene ljubavi dvoje mladih i tradicionalnih shvatanja roditelja te njihovog prava da odlučuju o sudbini svoje djece.

2. Balada se dobrim dijelom temelji i na dijalogu. Uočite sve dijaloge i likove koji u njima učestvuju. Šta saznajemo o likovima na osnovu dijaloga? Izdvoji svaki lik pojedinačno? Kojoj književnoj vrsti se približava balada upravo zahvaljujući dijalogu i sukobu na kojima se temelji?

3. Pokušajte ukratko prepričati događaje? Kojim redom su ispričani?

Pjesma ima hronologiju dešavanja. Likovi i događaj povezuju je sa epskim djelom.

Pa ipak, su **osjećanja uzrok zbivanja**. Dubina, snaga i trajnost osjećanja, kojima junaci ostaju vjerni, vode ih u tragičnu smrt.

RJEČNIK I STIL

1. U pjesmi ima riječi sa kojima se ranije niste susreli. Izdvojite ih i pokušajte objasniti njihovu posebnost i upečatljivost.

a) Pokušajte umjesto *pobjedljiva* (majka) upotrijebiti sličnu riječi koja bi imala **istu punoću** značenja?

Na sličan način objasnite i riječi *upaziti, umoriti, zamiliti...*

b) Objasni razliku između glagola *cjelivati* i *poljubiti*?

Ove Mejrine riječi puno govore o **čistoći** iskrene ljubavi, što je izuzetno važno u bošnjačkoj tradiciji. Zašto upravo one dodatno pojačavaju tragičnost? Jesu li Omer i Mejra svojim postupcima na bilo koji doprinijeli ovoj tragediji?

2. Objasnite stilsku vrijednost stihova:

a) *Ciknu, viknu, Fatima djevojka.*

b) *Sabljama joj sanduk satesaše.*

KULTURA IZRAŽAVANJA

Uradi pismeni sastav na temu *Nije blago ni srebro ni zlato, već je blago što je srcu drago.*

BALADA

Balada (provansalski **balar** – plesati, **ballada** – plesna pjesma) je pjesma sa tamnim i sumornim ugođajem, te tragičnim krajem.

U bošnjačkoj narodnoj književnosti balada je izuzetno rasprostranjena poetska vrsta. Emotivna tragičnost koja iz nje izvire, čini da se ona mnogo sluša i dugo pamti.

U baladi je osim izrazito lirskog, primijetan i jedan epski sloj zbog kojeg se nerijetko označava kao epsko-lirska pjesma. Tako ona poput epskog djela ima događaj i likove. Napetost i sunovrat radnje koja se temelji na sukobu, povezuju je i sa dramom.

Pa ipak je **lirsko dominantno** u ovoj poetskoj tvorevini koja, osim emotivno-tragičnog ima i osebujan stilski i jezički izraz. Najčešća tema balade je nesretna ljubav zbog čega dominira *žalosno* raspoloženje. Ambijent je porodični i intimni pa je tragika još upečatljivija.

DERZELEZ ALIJA I KRALJEVIĆ MARKO

Pita majka Kraljevića Marka:
 "A moj sine, Kraljeviću Marko,
 jesi li se ikad prepanuo,
 ja od vuka, ja li od hajduka?"
 Govori joj Kraljeviću Marko:
 "Ja se nijesam nikad prepanuo,
 ni od vuka, niti od hajduka,
 već se jesam jednom prepanuo.
 Jednom idem uz Šaru planinu,
 sa svojijeh trideset drugova;
 kad iziđoh na vrh na planinu,
 kad mi Šarac nešto se pomami.
 Ja pogledah sa svojega Šarca,
 al' tu leži krilo od sokola
 preko puta u Šari planini.
 Ja povikah na svoju družinu:
 'Jamt' otale krilo sokolovo
 da protjeram Šarca vilenoga!
 Svaki drug mi podizaše krilo,
 nikakav ga rastavit ne može.
 Ražljutih se, majko, u planini,
 pa ja sjaha' sa konja Šarina,
 i ja uzeh krilo sokolovo.
 Ja ga jedva do pasa podigoh,
 pa ga bacih u jelovo granje,
 pa protjerah Šarca vilenoga
 i provedoh trideset drugova.
 Kad siđosmo pod Šaru planinu,
 svratismo se u pjanu mejhanu.
 Kad tu sjedi tursko momče mlado,
 za glavom mu krilo sokolovo,
 a kakva je turska serhatlija,
 štrk na nogam', širok u plećima,
 mrke masti goleme odrasti,
 podugačka iz ramena vrata,
 podebela iz obraza brka,
 deblja mu je ruka u mišici,
 već je meni noga u koljenu.
 A kad vidjeh takoga junaka,
 poda mnom su noge zadrhtale.
 Tada sam se, majko, prepadnuo,
 pa u strahu zapitah Turčina:
 'Oklen li si, od kojeg li grada,
 kako li te po imenu viču?'
 A on mene popr'jeko pogleda,
 pa mi veli tursko momče mlado:
 'Hajd ne luduj, neznana deližo,
 ja otklen sam, od kojeg li grada,

i kako se po imenu vičem,
 Jesi l' čuo šehar Sarajevo,
 u Saraj'vu Begovu džamiju,
 viš' džamije Šeh-Sinan tekiju,
 pod tekijom Đerzelez Aliju?
 Ja sam glavom Đerzelez Alija.'
 Kad sam čuo te riječi, majko,
 ja potekoh Đerzelez Aliji;
 pa zagrlih Đerzelez Aliju.
 Udriše mi suze od očiju,
 udriše mi niz bijelo lice,
 pa ja grlom junačkijem viknuh:
 'Hvala Bogu i današnjem danu,
 kad ja nađoh svoga pobratima!
 Ja sam, pobro, Kraljeviću Marko!'
 Kad to čuo Đerzelez Alija,
 ruke širi u čelo me ljubi.
 tude smo se, majko, upoznali,
 i tude smo s', majko, pobratili."

Narodna epska pjesma

INTERPRETACIJA

1. U pjesmi je ispričan niz događaja koji čine radnju. Navedi tri najbitnija. Da li ti događaji slijede hronologiju? Kako počinje pjesma? Šta je narodnom pjesniku poslužilo kao povod da ispriča priču o Marku Kraljeviću i Aliji Đerzelezu? Šta je prethodilo Markovoj *priči*? Šta je tema pjesme? Kažemo da je ovdje prisuta *priča u priči*. Objasni šta to znači. Izdvoji niz događaja koji čine osnovu radnje. Neka početak bude ovakav:
 - razgovor između Marka Kraljevića i njegove majke
 - Marko priča kako se jednom zaista uplašio

....

Nastavite dalje sami.

2. Ko su glavni likovi? Šta o ovim epskim junacima znate? U čemu se ogleda njihovo junaštvo u ovoj pjesmi? Koje su osnovne odlike jednog junaka? Koje vrijednosti junak **mora** štititi? Da li je veći junak onaj koji napada ili onaj koji uspijeva sukobe i konflikte riješiti mudro, razgovorom i prijateljskim *pružanjem ruke*? Marko Kraljević i Alija Đerzelez su, ne samo epski likovi, nego i historijske ličnosti. Šta znate o historijskom Kraljeviću? Šta o Aliji Đerzelezu?

NEPOZNATE RIJEČI
krajina – granični pojas između Bosne i zemalja koje nisu u sastavu Turskog carstva

Postoji značenjska razlika između **lika** i **ličnosti**. Lik je u književnosti, a ličnost u stvarnom životu.

3. Napravite usporedbu između Đerzeleza i Meha Smailagića iz epa *Ženidba Smailagić Meha*.

Šta im je zajedničko?

Zašto je bitno uočiti i njegovati ovakav vid junaštva?

JEZIK I STIL

1. Pjesma je napisana u **epskom desetercu**. Jeste li ranije naučili šta je epski deseterac?

Iz kojeg se sloga u stihu nalazi pauza (stanka)?

cezura
ja| po|te|koh||Đer|ze|lez|Ali| lji |
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Pauza unutar stiha, koja stih razdvaja na dva dijela, zove se **cezura**.

Deseterac je bitan pjevaču zbog melodičnosti, pa se u stihu poduzimaju različiti zahvati kako bi se on dobio.

Nekad se stih dulji dodavanjem potrebnog vokala:

Ja sam, pobro, Kraljeviću Marko,

a nekad se krati ispuštanjem suvišnog:

i tude smo s', majko, pobratili.

2. Stil u pjesmi je prepoznatljiv i svojstven epici.

Obratite pažnju na epitete: grlom *junačkijem*, Šarca *vilenoga*, *pjanu* mejhanu, krilo *sokolovo* i objasnite zašto su specifični.

Kako se zovu epiteti koje susrećemo u narodnoj epici?

Koje ste još stilske figure zapazili? Izdvojite ih.

3. Pjesma obiluje i brojnim orijentalizmima, koji su često iskrivljeni kao i riječi iz bosanskog jezika. Pjevač govori narodnim jezikom i zato ne brine o *normi*.

a) Izdvojite orijentalizme i razvrstajte ih u dvije grupe. U prvoj grupi se trebaju naći one riječi za koje u bosanskom jeziku nema zamjene i koje se i danas koriste. Drugu grupu riječi pokušajte zamijeniti odgovarajućim riječima iz bosanskog jezika.

b) Uočite i riječi iskrivljenog, nepravilnog oblika tipa *tude*, *ražljutih*... i napišite ih ispravno.

O EPSKOJ NARODNOJ PJESMI

Prve bošnjačke epske pjesme nastale su još u XV vijeku kada je Bosna bila u sastavu Rumeliskog ejaleta. Razvijale su se paralelno sa epikom drugih balkanskih naroda, ali su njegovale svoju vlastitu tradiciju i imale su vlastite junake. Najpoznatiji bošnjački narodni junaci su: Alija Đerzelez, Mujo i Halil Hrnjica, Mustaj-beg Lički, Tale Ličanin (Budalina Tale)...

Dva su osnovna tipa bošnjačkih epskih pjesama: hercegovački i krajišnički. **Krajišnice** su uglavnom duže, sa više likova, zapleta, unutrašnje dinamike, pune digresija i epskih ponavljanja. Nekad ih nazivaju i usmenom historijom krajine.

Jezička forma u kojoj se ostvaruju (oblik stiha) je epski deseterac sa cezurom iza četvrtog sloga, a osim epskog ponavljanja, najčešća stilska sredstva su stalni epitet, poređenje i hiperbola.

ŽENIDBA SMAILAGIĆ MEHA

Mehmed, sin starog hadži Smail-age, krenuo je u Budim da na sebe primi alajbegstvo. Na tom putu susreću malu karavanu u kojoj se nalazi oteta djevojka. Čuvši njene jauke, Meho i njegov pratilac Osman odlučuju da joj pomognu. U odlomku koji slijedi, opjevan je susret između mladoga Meha i lijepe Fatime.

Vide Mehmed, podiže se tama
 Šta no Osman od delija radi.
 Vide Mehmed nije za potrebu
 Pomagati zmaju ognjenome,
 Pa prileće dečko do kočije,
 Pa poslušaj šta u piski priča,
 Šta li priča kako l' narijeca,
 Tanko grlo, teke devojačko.
 Prvu riječ cura govoraše:
 „Lijep dinu, moja rano ljuta!
 A imanu srce izvađeno!
 Turska vjero, jadi do vijeka!
 Hej, Budimu vatrom izgorijo
 A vezira cigan pogubijo!
 Sve glavare što su kod vezira,
 Dunavska hi voda podavila
 Ka i šta je vezir učinijo
 Od mog baba Zajim Ali-bega,
 I stotinu zata budimskije.”
 Kad je Hadžić curu razumijo,
 Što govori u plaču djevojka,
 Gazijsko ga srce zaboljelo,
 Sa dorata žežen mizdrak primi,
 Te prekide gajtan na kočije.
 Čoha pade, kočija ostade.
 kad ugleda belogorsku vilu
 U kočije curu porušenu.
 Kolika je kosa na djevojci,
 Koliko je cura odgojila,
 S rusom se je kosom opasala,
 Teke z desne strane očupala.
 Od veliki' njezinije jada.
 Kakvo beše na djevojku lice?
 Baš ka ono gruda od snijega.
 Tek od njehni' velikije jada,
 Niz obraz je kožu poderala,
 Vrane svoje oči zatvorila.
 Vaku Mehmed kad vide djevojku,
 Od njezina lica bijeloga,
 Od njezine kose rasčešljane,
 Mehmeda je pamet zanijela,
 Pa pomisli na srdašcu svome:
 „Fala Bogu, je l' ovo istina,

Da ovaku more rodit majka?
 Od kojeg je soja i odžaka?"
 Pa ovako Mehmed besjedijo:
 „O đevojko, moje oči drage!
 Zlato moje, ne bud neveselo!
 Nemoj kukat, zarar ti je dinu,
 Ni plakati da te boli glava!
 Bog će dertu derman učinjeti.
 Kaži mene, živa bila majci,
 ko je tebe zulum učinijo,
 Ko je tebe srce porobijo
 I kom te je bijo opravijo?
 Kaži mene ka i srcu svome!"
 A đevojka od jada velika
 Hesapljaše da je zapituju
 Il' delije ili delibaša,
 Pa ovako besjedila mlada:
 „Sikter otlen, izdajice carska!
 Bog vi dao, izgubili glavu,
 Ka i što ste tursku vjeru tvrdu!
 Mučite se da je potomite;
 Bog vam dao, a On vas topijo!"
 Mehmed reče lijepoj đevojci:
 „Nemoj kleti, lijepa đevojko.
 Ovo nije z Budima delija,
 Srce moje, no sam jabandžija.
 sreo sam te sa Bož'om pomoćom,
 I sa zlatnom rukom Osmanovom;
 Srijio sam te i obranijo te.
 Još danas se zarobiti nećeš,
 Pa po danas, kako Bog da jaki.
 Vidijo sam đes od soja dobra,
 I u tvomu stasu gospoštinja,
 Iz bijelog lica ljubavština.
 Ja ne želim ništa na svijetu,
 Bez da vidim dvije oči tvoje,
 Il' su vrane, il', đevojko, plave,
 Pa da umrem, ništa žalit neću.”
 Kad đevojka razabra eglenu,
 Kad otvori dvije oči klete,
 Preko srca prekide Mehmeda,
 Ka i sablja što je od zehera.
 Taka mu se dopade đevojka,
 Taka mu je sreća donijela.
 Pa ovako besedi đevojci:
 „Srce moje, kojega si baba?
 Gledaj dobro mene na doratu!
 I, đevojko, kako ti je ime?"
 Kad je čula lijepa đevojka,
 smotrla ga i ogledala ga,

Ogledala i begenisala,
I namah ga srcem sevdísala.
Š njim je sva zla svoja zaturila.
Serbez š njime stade govoriti.

...

No Mehmeda, sokolova sina;
Evo vako Fati besjedaše:
„Čisto zlato, Zajimova Fato!
Dobra li si i lijepa li si!
čini mi se tebe gledajući
Da si malo lakrdije lude.
A zar bi me povratila, Fato?
c'jela Bosna čula i Krajina.
I, Fatimo, sva Unđurovina,
I na to su šemluk učinjeli,
Đe sam pošo u Budimu gradu,
Da na sebe turim alajbegstvo.
Babo stari hadži Smajil-aga,
On je za to jedva iščekao,
I hesapi, rodijo je sina
No, Fatima, Zajim Ali-bega,
Što zborismo, na čem ostadosmo?
Viđe li me, begenisa li me?
Bi l' m' uzela da mi budeš ljuba?
Ja te volim i primam te, Fato,
Ne, Fatima, da me uzmeš mlada,
Đe se ova' slučaj dogodijo;
No kad bi mi lice poklonila,
Da od toga nije ništa bilo,
No da ti je na dvodrove babo,
Zajim-beže i sva dobra vaša.”

Junački ep

NEPOZNATE RIJEČI

delibaša – zapovjednik

jednog odreda junaka

derman – lijek, pomoć

dert – briga

eglen – razgovor

hesapljaše – od *hesab*:

račun, broj, procjena

jabandžija – stranac,

tuđin

mizdrak – koplje

serbez – slobodan, smio,

odvažan

zarar – nema štete

INTERPRETACIJA

1. Kako vam se dopada odlomak?

O čemu govori?

Šta na osnovu odlomka saznajete o Mehi, a šta o Fatimi?

U koje vrijeme je smještena radnja epa?

Šta znaš o tom vremenu?

Šta o ljudima koji su tada živjeli?

Koje su dvije osobine bila najvažnije kod muškaraca?

Da li je Meho pokazao junaštvo? A ljudskost?

U čemu se ogleda veličina njegovog junaštva?

2. Šta misliš o ljubavi između Mehe i Fatime, koja se *rodila na prvi pogled*?

Objasni stihove *Mehmeda je pamet zaniijela*, koji govore o Mehinoj ljubavi i stihove *smotрила ga i ogledala ga/Ogledala i begenisala* koji kazuju da ni Fata nije bila ravnodušna.

JEZIK I STIL

1. Jezik epa je posebno zanimljiv. Zašto?

Dvije su velike leksičke skupine koje ga čine zanimljivim, jedna od njih su orijentalizmi (turcizmi), a drugo su neknjiževne riječi.

Šta kazuje frekventna upotreba orijentalizama?

Da li ste ih sve razumjeli?

Pokušajte njihovo potpuno značenje saznati iz rječnika?

Obratite pažnju i na riječi koje se spominju u odlomku, a ne pripadaju standardnom bosanskom jeziku tipa *srijio*, *vidijo*, *taka*, *đevojka*, *hi*.

Izdvojite iz teksta neknjiževne riječi i objasnite ih, pišući ih pravilno.

Pročitajte šta o jeziku narodnih pjevača kaže Ćamil Sijarić.

Zašto pjevači tako *slobodno šetaju po jeziku* ne misleći o pravilima?

2. Pisac u jednom stihu kaže *sreo*, a u drugom *srijio*. Objasni ovu pojavu.

3. Zašto je *cigan* zajednička imenica?

Koje (preneseno) značenje ima u pjesmi?

KULTURA IZRAŽAVANJA

STVARALAČKO PREPRIČAVANJE

S obzirom na to da odlomak iz epa ne nudi ni početak ni kraj, eto prilike za vas da dokažete koliko ste i sami kreativni. Prepričajte događaje za koje ste saznali na osnovu odlomka i obogatite ih vlastitim kreativnim motivima. Neka priča bude onakva kakvu biste je željeli čuti. Isto je učinio i Avdo Međedović, pjevač koji je ispjevao ovaj ep.

Zamislite u svojoj mašti šta se dalje dešavalo i zabilježite to kao stvarnu radnju epa. Neka vaš književni talenat dođe do izražaja.

Ep je stihovana priča o herojskim djelima slavnih historijskih ličnosti ili likova iz narodnih predanja. Odlikuje ga izuzetna dužina i čitav niz međusobno povezanih događaja. Pun je digresija, umetnutih epizoda, epskih ponavljanja, kratkih priča unutar glavne priče.

U epu o Smailagić Mehu nalaze se i cijele epske pjesme koje govore o drugim bošnjačkim narodnim junacima kao što su Mujo i Halil Hrnjica, Tale Ličanin (Budalina Tale)...

Zanimljivo

Junački ep pod nazivom **Ženidba Smailagić Meha** ispjevao je Avdo Međedović, a zabilježio Milman Peri (Milman Parry) 1935. godine. Međedović je rođen u Rasovu (Obrov) pored Bijelog Polja i navedene godine imao je oko 60 godina. Prema vlastitim navodima bio je nepismen, ali je tokom godina izrastao u vrsnog guslara sa izuzetnom memorijom. Na osnovu pjesme, koja mu je nekoliko puta pročitana, ispjevao je ep koji broji 12.311 stihova i koji je zapisivač bilježio punih pet dana. Ovaj ep se pod brojem 6840 čuva na Harvardu, a na našem jeziku je prvi put objavljen 1974. godine.

ĆAMIL SIJARIĆ O AVDU MEĐEDOVIĆU

»Poznao sam A. Međedovića...Glas mu je bio bariton, jasan, zvučan, pun, dolazio je iz dubine grla; podešavao je prema njemu strunu na guslama tako da se dobijala jedna zvučna harmonija... «

»Može se reći da se ti pjevači po jeziku kreću savršeno slobodno, gramatiku i sintaksu malo, a često ni malo ne uvažavajući, odnosno ne poznajući, pa će, na primjer, reći 'Ja vi velju' i slično, a ekavštinu i jekavštiju upotrebljavajući kako im kad treba.«

ISKUŠAVANJE PAMETI

U prošlosti neki vojskovođa spremio se da napadne jednu sandžačku varošicu. Da bi iskušao ima li u njoj pametnih ljudi, posla njenom zapovjedniku pismo:

- Da mi pošalješ jelo koje nije jelo, u sudu koji nije sud, po čovjeku koji nije čovjek.

Misli se ovaj nedjelju dana, rok se bliži, sjedi u jednoj kahvi, potkočio glavu rukama, ushujao se i onervozio, no evo ti odnekud čobanina u talaganu. Zapovjednik viknu:

- Fukara napolje iz kahve!

- Ja ću izaći kad ti izađeš!

Zapovjednika začudi ova čobaninova junačnost, bi mu to čak milo, te priđe, sjede do njega i naruči mu kahvu. Riječ po riječ i zapovjednik mu ispriča nevolju zbog koje je hujevit i zlovoljan.

- Pa, to ti je bar lahko – reče čobanin. – Jelo koje nije jelo, jeste zeljanik, to stavi u sud koji nije sud – korubu od tikve i pošalji mu po svom zetu, koji se *udao* kod tebe.

Zapovjenik dobi čehre! Ono treće što je od čobanina čuo, ipak, ne kaza zetu, nego ga posla da ponese *odgovor* vojskovođi.

Kad ga vojskovođa vidje iznenadi se onako lijepom momku pa mu ispriča kakve je zahtjeve poslao zapovjedniku varošice, zatim iskoristi mladićevu zbunjenost i zapita ga:

- Hoćeš li da ti dam hiljadu dukata da ostaneš kod mene?

Mladić se trže:

Ne, čestiti vojskovođo! Ja sam se jednom *udao*, ponovo da se *udajem* neću.

Onda vojskovođa naredi svojim potčinjenim:

- Spremajte vojsku, biće otpora i ljuta boja.

Sandžačka narodna priča

INTERPRETACIJA

1. Evo zanimljive priče koja govori o Sandžaku i karakternim odlikma sandžačkih ljudi.

Ko to želi provjeriti ima li u jednoj sandžakoj varošici pametnih i mudrih glava?

Zašto *mora* znati?

Šta on pita zapovjednika varoši?

Da li mu on zna odgovoriti?

Kako se osjeća zbog toga?

Na kome želi iskaliti svoj bijes?

Da li mu to uspijeva?

Zašto?

U šta prerasta ovaj incident?

Kako čobanin savjetuje zapovjednika?

Zašto upravo zeta treba poslati vojskovođi?

Ponovo pročitaj dijalog između vojskovođe i zeta i objasni zašto zeta ovako odgovara vojskovođi?

NEPOZNATE

RIJEČI

talagan – dugački

gunj

fukara – sirotinja

hujevit – ljut

čehra – izgled

lica

Ni je li ovo poenta cijele priče?

Na osnovu čega vojskovođa zaključuje da će biti borbe i otpora stanovnika varoši?

Razmislite:

- a) U osnovi priče je pripremljeni napad na varoš. Pa ipak, da li je na to usmjerena pažnja pripovjedača? Nije li napad samo povod da se ispriča nešto sasvim drugo?
- b) Da li je u priči akcenat stavljen na događaj ili na karakterne odlike likova?
- c) Šta je vojskovođi dokazao zapovjednikov zet?
- d) Pismeno obrazloži šta o ljudima ove sandžačke varoši kazuje narodna priča.

O USMENOJ KNJIŽEVNOSTI BOŠNJAKA

Ova književnost je nastala kao izraz kolektivnog duha Bošnjaka. Razvijala se usmenim putem prenoseći se sa koljena na koljeno i od jednog kazivača ili pjevača do drugog. U našoj usmenoj književnosti razvile su se dvije osnovne vrste **poezija i proza**.

Poezija se dijeli na:

- epove i epske pjesme
- lirske pjesme
- balade i romanse

Ep i epska pjesma nastale su po istom uzoru s tim da je epska pjesma kraća, a ep izuzetno dug i opširan.

Lirske pjesme se dijele na sevdalinke, uspavanke, šaljive pjesme, svadbene pjesme i pjesme uz rad (mobe). Najviši lirski domet i poetski izraz ostvaren je u **sevdalinci**.

Prozna usmena tradicija obuhvata:

- pripovijetke
- bajke
- priče o životinjama i basne
- šaljive priče i anegdote
- predaje
- hićaje.

Posebno su rasprostranjene **hićaje** kao osobena vrsta historijsko-religioznih predanja o historijskim ličnostima i evlijama. Brojne su hićaje o Božijim poslanicima i članovima njihove porodice, ali i o učenim ljudima.

LIRSKO DJELO

SANDŽAK

Sandžak – to je srce
Umornog pastira
Gasulhana svijeta
U srcu svemira
Gdje bolujem svoju
Nemoć pred vremenom

Sandžak to je handžar
Zadjenut za pasom
Pjesma koja žudi
Za vječitim glasom
Dok joj poskok sikće
U snu pod tjemenom

Sandžak – to je majka
S trdom i kremenom
Što sinove doji
Vatrenim sjemenom
I odmiče nekud
Sa vječnim bremenom

Sandžak – to je zemlja
Mojih pradjedova
Otkinuti biser
S đerdana svjetova
Biser je amanet
Da ga čuvam sinu

Rasim Ćelahmetović

INTERPRETACIJA

1. Pjesnik na neobičan pjeva o rodnom kraju.
Šta je tema pjesme?
Koji je osnovni motiv?
Nabroji i druge motive koji ga dopunjavaju!
Sandžak je i *srce* i *handžar* i *majka* i *zemlja*. Objasni smisao!
Kako se *handžar* ovdje uklapa?
Obrati pažnju na intonaciju. Kako je intonirana pjesma? Zašto?
Koliko je intonacija povezana sa vremenom i historijom Sandžaka?

Cijela pjesma se temelji na simboličkom poređenju i metaforičnom slikanju sudbine Sandžaka. On je i *gasulhana* i *pjesma bez glasa*.
Koje je dublje, simboličko značenje ovih riječi?
Šta je *gasulhana* i zašto sandžačka pjesma nema glasa?

2. Zašto se pjesnički izraz doima bolno, sumorno i *tvrd*o?

NEPOZNATE RIJEČI

handžar – nož
naoštren s obje
strane
gasulhana –
prostorija u
kojoj se kupaju
mejt (umrli)

Koje riječi i koji glasovi doprinose takvom sazvučju?

a) Obratite pažnju na imenice *vremenom, tjemennom, kremenom, sjemenom, bremenom*. Koji glasovi su dominantni?

b) A u stihovima

Dok joj poskok sikće

U snu pod tjemennom

Šta dočarava pjesnik ponavljanjem suglasnika *sk-sk-s*?

Kako se zove ova stilska figura?

Ponavljanje istih suglasnika u nekoliko uzastopnih riječi ili stihova čime se stvara zvučna slika naziva se ALITERACIJA.

3. Kakve slike proizvode riječi, a kakve zvukovi?

Jesu li one u međusobnom skladu ili su to kontrastne slike?

4. Poenta pjesme skrivena je u posljednjoj strofi.

Zašto pjesnik kaže da je Sandžak *otkinuti biser s đerdana svjetova*.

Ko ili šta se krije iz metafore *đerdana svjetova*?

Kako se nazivaju pjesme u kojima je izražena ljubav prema rodnom kraju ili domovini?

Zadatak

Saznajte više o historiji Sandžaka.

Razgovarajte o pjesmi sa starijim članovima porodice kako biste upotpunili slike.

Zabilježite neki detalj ili priču koju ste čuli tokom tih razgovora pa je pročitajte i o njoj razgovarajte na času bosanskoga jezika.

Rasim Ćelahmetović

Rođen je 1945. godine u Priboju. Objavljene knjige su mu: *Prerane pjesme* (1974), *Preprane vatre* (1974), *Zimzelene tuge* (1992), *Kazivanja o crnim gujama* (1993), *Pisma sinu Samiru* (1998), *Nepomenice* (1996) (1998), *Za vodom bi krenule obale* (2004). Živi i radi u Priboju.

BIHOR

Bihor – aršlame rascvjetale, nevjeste vitke sa boščama
i belenzucima,
sa fistanima do polja, sa ojama i sedefima.
Iz očiju vatri im sunce
i niče svjetlost,
a pod pojasom ptice
sanjalice.

Bihor – vuk u gori,
plač na putevima Trakije,
groblja sa oborenim stećcima,
razorena ognjišta i svetišta.

Bihor – brat po mukama i ranama,
po bdijenju i spasenju,
brat po rođenju i umiranju.

putuju Bihorci i vuci,
putuju braća, mrki i ljuti,
rebra im savijeni mačevi.
Putuju ostronošama i bućima,
putuju bisticama i kurilima,
putuju crnišima i dubovima,
putuju baščicama i lađevcima.
Preskaču dašče rijeke
i vlahove
obrove i ždimirice.
Na leđima nose teške naviljke,
bisage o vratu,
vreće žita na ramenu.
Ne staju, penju se uz prla,
nestaju među oblacima.
U jednoj šumi imaju kuću,
u drugoj šumi kriju djecu,
piju vodu sa vilinog izvora,
hitrim okom love mjesečinu,
iz grla izvijaju dušu
u jedan glas.
Grade dubiroge,
i busare,
brvnare i čatmare.
rogove bikova stavljaju na do vratke,
oluje zaustavljaju sofrom i sjekirom,
jašu neosedlane atove –
utrkuju se s vjetrom,
slijepe kućice bacaju u potoke niže zanoge,
mrtvorodenu jagnjad presjecaju na pola
i zakopavaju pokraj struga.

sivonju nazivaju bratom –
tegle jaram zajedno,
odmaraju zajedno na ravništu,
zajedno ručaju – što imaju,
pa opet vuku uz kolovoze i hramčine.

Ubijaju im djecu, dave,
jezike odsijecaju,
psuju im svetu vatru
i hljeb.
Otimaju im ptičija gnijezda,
zatiru tragove.

Bihor – zvijezdi u sedefu
vjetru u kopitama,
travi i kamenu u jeziku.
Majka Materidža
bdi nad Glavinom vodom,
nad Berimladom.
U šumi vuk –
brat po rođenju i umiranju.
Aršlame rascvjetale –
rađaju se djeca u bogazima,
iz vučije zasjede vrebaju...

Alija Džogović

NEPOZNATE RIJEČI
belenzuci - narukvica
fistani – ženska suknja
oje - nešto dosta
natrpano

INTERPRETACIJA

1. Ovo je svojevrsna poema o životu u Bihoru.
Znate li šta je poema?
O kome govori?
Šta je sve utkano u pjesmu o Bihoru?
Kako žive Bihorci?
Je li njihov život lahak?
Kako to znamo?
O čemu sanjaju nevjeste?
Zašto je *Bihor –vuk u gori*?
Kuda *putuju Bihorci i vuci*?
Koja je ovdje veza između čovjeka i vuka?
Objasni simboliku *gore*?
Zašto ovi ljudi žive u gorama?
Gdje su im kuće, a gdje *kriju* djecu? Zašto ih kriju?
Bihorci *hitrim okom love mjesečinu*. Objasni imaju li ovi ljudi vremena za ljubav i romantiku? Imaju li *pravo* na to, s obzirom na nedaće koje im prijete?
Bihorci robuju nekim navikama i praznovjerjima. Nađi stihove koji o tome govore i analiziraj njihov smisao.

2. Bihorci, zbog okrutnosti života, i sami bivaju okrutni. Objasni ovu konstataciju.

Bihorci čuvaju samo ono bez čega ne mogu, otud različit odnos prema kućićima i volovima. Pronađi dijelove u pjesmi koji o tome kazuju. Zašto ima toliko sličnosti između sudbine slijepih kućića i njihove vlastite djece?

Objasni motiv *aršlama rascvjetalih* kojim počinje i završava pjesma.

U kakvom su suodnosu *aršlame, nevjeste, djeca, vuci, hajduci, slijepi kućići*?

JEZIK I STIL

1. Pogledaj pažljivije stihove:

*Putuju ostronošama i bučima,
putuju bisticama i kurilima,
putuju crnišima i dubovima,
putuju baščicama i lađevcima.*

a) Uočljiva je stilska figura kojom navedeni niz počinje, a koja se zove **anafora**. Uoči i druga stilska sredstva kojima se poslužio pjesnik da bi što vjernije oslikao Bihor.

b) Objasni i osobnost imenica koje se u ovim stihovima javljaju.

2. Pjesnik kaže *busare, brvnare i čatmare*. Navedi i ti nekoliko imenica koje se tvore na isti način.

KULTURA IZRAŽAVANJA

Pokušaj napisati pjesmu o svom kraju u koju ćeš unijeti osobenu mjesnu leksiku kako bi njome oslikao život i običaje ljudi.

ALIJA DŽOGOVIĆ

Rođen 1929. godine u Laholu kod Bijelog Polja. završio je Filozofski fakultet u Beogradu. Od 1955. godine živi u Peći. Dobitnik je više književnih nagrada. Objavio je zbirke pjesama: *Cvet i rana* (1976), *Materidža* (1993) i *Aragonitski nakit* (1995).

NEŠTO VIŠE O POEMI

Poema je obično duža pjesma koja se temelji na labavoj fabuli i izrazitoj emocionalnosti. Elementi epskog su prisutni ili se podrazumijevaju, ali nisu u prvom planu. Narativni element samo produžava lirsko raspoloženje. Lirski dijelovi kao što su opisi, refleksije i osjećanja nisu uvijek u neposrednoj vezi sa pričom, ako priče uopće i ima jer se u novije vrijeme narativno u poemi samo naznačava.

KAZIVAR

U selo stiže
 Čovek neznan
 sede na panj
 Pokaza
 Kazivar

Okružismo neznanca
 On otvori
 Kazivar

Pođosmo prema stadima
 Stranac se s mesta
 Ne miče
 Čita kazivar
 Sve o nama zna

Ismet Rebronja

INTERPRETACIJA

Šta je pjesniku poslužilo kao inspiracija za pjesmu?
 Šta je *Kazivar*?
 Na čemu se temelji priča o Kazivaru?
 Šta o Kazivaru kaže sandžačka narodna legenda?
 Ko u selo donosi ovu knjigu?
 Šta neznanac iz nje čita?
 Kako se seljani ponašaju?

OBOGATIMO RJEČNIK

1. U rječniku Dž. Jahića nalazimo da *kazi* znači isto što i *kadi* (kadija).
 Šta je kadija?
 Koliko je značenje riječi povezano sa narodnom legendom?
 2. Harem u kojem su pokopane gazije i druge ugledne ličnosti zove se **gazilar**.
 Šta je gazija?
 Razmislite o tome postoji li, osim fonetske bliskosti, još neka bliskost između riječi *kazivar* i *gazilar*?
 Zašto se obje riječi mogu pisati i kao vlastite imenice *Kazivar* i *Gazilar*?

JEZIK

Riječi *čovek*, *sede* i *mesta* kazuju da je pjesma napisana ekavicom. kako ove riječi glase u ijekavskom govoru?

Iz kritike

Narodno predanje u Sandžaku kaže da je Kazivar tajna knjiga u kojoj se kazuje sve o svemu. U blizini Novog Pazara nalazi se groblje koje narod zove Gazilar. Između ovih imena postoji, izgleda neka veza: veza koja spaja život sa smrću. Tako je to i u ovoj knjizi pesama nadahnutih svakodnevicom težaka na desnoj obali Lima. To je svakodnevica gledana i viđena kroz izmaglicu koju čine drevna paganska predanja, obredi, znamenja.

Borislav Radović (1978)

ISMET REBRONJA (1941-2006)

Rođen je u Goduši kod Bijelog Polja, a Učiteljsku školu završio u Novom Pazaru. Bio je glavni urednik Radio Novog Pazara i lista *Bratstvo*. Dobitnik je nekoliko uglednih književnih nagrada. Objavio je zbirke pjesma: *Knjiga rabja* (1972), *Izložba* (1976), *Gazilar* (1978), *Paganska krv* (1986), *Jesen praznih oraha* (1997) i druge.

KAD SANDŽAKLIJA PUTUJE U SVIJET

Zaboraviti nikad neću taj Sandžak krvavi,
 Što caruje u zabludama,
 Što nad njim se bolan krik prolama.
 putujemo kao čergaši od sela do grada
 puni nam džepovi ispisanih pasoša, srca jada,
 A život nam je strašan u skitanju.
 jutros sam zalio korito suzama,
 Posljednji put sam pomilovao nekadašnje pojilo,
 zavriskala je majka krikom što prolama
 I mlijekom što me je dojila,
 molila me je da poljubim i zemlju i travu.

Ilijas Dobardžić

INTERPRETACIJA

1. U kojem licu je ispjevana pjesma?
 Koliko je to bitno za ukupan doživljaj?
 Ko o Sandžaku govori?
 Kako ga doživljava?
 Osjećate li neki emocionalni razdor u pjesniku koji ga tjera da govori
*Zaboraviti nikad neću taj Sandžak **krvavi!** Što caruje **u zabludama***

Ima li u pjesnikovim riječima grubosti i gorčine, je li riječ o nagomilanom bijesu i nemoći, ili je neko drugo emocionalno stanje obuzelo pjesnika?
 Šta ga je *moglo natjerati* da sa ovoliko gorčine govori *o kući, zemlji, majci i svojim emocijama?*

2. Gdje je pjesnik, a gdje je misao pjesnikova?
 Postoji li među njima geografska razdaljina?
 Je li daljina i duhovna?
 Zar sudbina pojedinca i sudbina rodne grude nisu iste?
 Zašto pjesnik unosi poređenje *kao čergaši?*
 Objasni smisao stiha *puni nam džepovi ispisanih pasoša, srca jada?*
 U čemu se ogleda kontrast koji je unutar stiha?
 Zar putovanje ne znači i slobodu?

3. Kojim je detaljima obojena slika rodne kuće i zavičaja?
 Da li je ovdje prednost data pjesničkim slikama ili je u prvom planu emotivno stanje lirskog subjekta?
 Izdvoji slike koje na osoben način pričaju o piščevom životu.
 Kakav je ambijenet? Kazuju o tome *zemlja, trava, pojilo, korito...*

4. U pjesmi se naslućuje i socijalni motiv. Gdje ga ti vidiš?
 Ima li pjesnik od materijalnih stvari ostaviti nešto vrijedno?
 Pa zašto onda ostavlja dušu?
 Objasnite kontrast između materijalnog i duhovnog blaga pjesnikovog?

Nije li upravo taj kontrast i razlog razdora u pjesnikovoj duši?
 Zašto pjesnik kaže *Zaboraviti nikad neću*?
 Može li se zaboraviti rodno mjesto? Da li je ovo *samo* rodno mjesto?
 Zar nije za Sandžak vezana i ljubav i muka i bol i patnja? Nije li on
 tegoba, nemir, čemer, ali i **sreća, blago i rahatluk**?
 Kako objasniti dubinu i složenost emocija koje su u čovjeku i kako učiniti
 da one, iako oprečne, budu u skladu? Može li se to postići?
 Zar ljubav prema domu nije upravo to?

5. Muris Idrizović ističe: *Snaga Dobradžićeve poezije je u zvuku riječi i slikama poezije...*

Objasni smisao slika i zvukova koji su riječima *Sandžak krvavi, bolan krik, zalio korito suzama, zavriskala je majka, krikom što prolama, mlijekom što me dojila...*

Kakve emocije izazivaju u tebi?

Zašto?

Iz kritike

Sandžak je bila jedina njegova književna preokupacija, zato je naš dug da njegujemo i da sačuvamo od zaborava njegovo i djelo predaka koji su ostavili trag u našoj kulturi i književnosti. Malo ih je, bar ono što za sada znamo, zato nam je svaki od njih dragocjen. Bez njih bi zamro svaki trag o našim precima – Bošnjacima u Sandžaku.

Muris Idrizović

ILIJAS DOBARDŽIĆ (1901 – 1945)

Priče, pripovijetke i kritičke osvrte objavljivao je u listovima *Gajret*, *Novi behar* i *Osvit* sve do 1945. godine kada je misterioznom smrću okončao život. Zbirku pjesama pod nazivom *Pjesme niz dolove* objavio je 1929. godine.

BOSNA ŽUBORI

Bosna žubori; nad pitomim krajem
 Anđeo mira širi laka krila –
 I lahor pirka, k'o da sitnom cvijeću
 Mistične priče šapće večer mila.

Bosna žubori i – k'o rujne usne
 Cvijetne tiho obalice ljubi,
 Pa tamo negdje, poput moje misli,
 Kraj tvog se dvora u daljini gubi.

Bosna žubori, a s barčicom mojom
 Nestašni sitni igraju se vali;
 Ah, čini mi se, moj anđele, tako
 Da ljubav tvoja srcem mi se šali.

Musa Ćazim Ćatić

INTERPRETACIJA

1. O čemu govori pjesma?

Da li je ovo pejzažna, ljubavna ili možda misaona pjesma?

Uoči i izdvoji lirske slike.

Šta kazuje sljedeća slika?

Bosna žubori i – k'o rujne usne

Cvijetne tiho obalice ljubi

Šta to zaljubljeni *ašik* vidi u dodiru rijeke i obale?

Šta pjesmu čini pejzažnom, a šta ljubavnom?

Kako je vanjska slika ljepote pejzaža poslužila pjesniku da otkrije sliku stanja svoje duše?

2. Koju misao pjesnik izriče govoreći o šapatu rijeke?

Zašto je onomatopeja *žubori*, ovdje tako rječita i višeznačana?

Koje još onomatopejske riječi pjesnik unosi?

Jesu li one u međusobnom skladu i kakve zvučne slike proizvode?

Pored onomatopeje u pjesmi su vidljiva poređenja i metafore.

Izdvoji ih.

3. Koje je osnovno osjećanje u pjesmi?

O kakvoj ljubavi pjesnik govori?

Šta je to što ovu pjesmu povezuje sa sevdalinkom?

Kažemo da u pjesmi preovladavaju melanholični tonovi. Pronađite u rječniku značenje pojma melanholija.

Šta izaziva pjesnikovu melanholiju?

Uporedi osnovno osjećanje u pjesmi, osnovnu misao, atmosferu koja vlada i slike koje dočarava i utvrdi da li su u međusobnom skladu.

Zašto *ljubav* ne znači uvijek i *sreća*?

4. Obratite pažnju i na formu stiha, te rimu.

Od koliko je strofa sačinjena pjesma?

Koliko stihova ima svaka strofa?

Kako nazivamo takvu strofu?

Šta je sa rimom? Koji stihovi se rimuju?

RJEČNIK I STIL

Kojom leksikom dočarava svoje zaljubljeno stanje?

Uočili ste hipokoristike *pirka*, *obalice*, *barčicom*. Kako glase osnovni oblici ovih riječi?

Specifični oblici riječi koji su u službi poetskog izraza, zovu se **poetizmi**.

MUSA ĆAZIM ĆATIĆ

Rođen 1878. u Odžaku, a umro 1915. u Tešnju. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, a nakon što mu se majka preudala, odlazi u Tešanj, gdje u medresi uči arapski, turski i perzijski. U Sarajevu završava Šerijatsku sudačku školu, a zatim odlazi u Zagreb gdje upisuje pravo, ali ga ne završava. Jedan dio života je proveo i u Turskoj, ali je pritisnut oskudicom, morao da se vrati u Bosnu. Ćatić je nedvojbeno najneobičnija pjesnička pojava, najnemirniji pjesnički duh koji je iznikao u bošnjačkoj književnosti, boem i lualica koji se kao ni jedan drugi naš pjesnik uspijevao predati poeziji, a rezultat su stihovi nevjerovatne snage i ljepote.

Iz poezije Muse Ćazima Ćatića

Musa Ć. Ćatić je pisao ljubavnu, rodoljubivu, simbolično-mističnu i religijsku poeziju. Najpoznatije pjesme su mu *Ja nijesam sanjar*, *Jednoj bogatašici*, *Ja sam Bošnjak*, *Teubei nesuh* (Pokajanje)... Donosimo vam nekoliko stihova iz njegove poezije.

Ništa mi babo ostavio nije,
U hladu da mi medom život sladi;
tužni se pjesnik sam na sebi grije
I poput mrava radi, radi, radi –
trošeći krvcu – snagu svoga duha,
Da steče samo tvrdu koru kruha.
(*Ja nijesam sanjar*)

Ja sam Bošnjak – dičan junak:
Vjeran svetom domu svome,
Vjeran slavi svojih djeda
I narodu bosanskome.
(*Ja sam Bošnjak*)

Gospode, razum prosvijetli mi sada
I daj mi snage, daj mi volju jaku,

Demone sve što može da savlada...
 Nek tvoja milost svijetli mi u mraku,
 Gospode razum prosvijetli mi sada!
 (*Teubei nesuh*)

U MOJOJ BAŠTI

Lijepa je moja sjenata bašta
 Ko vrt čarobnog Edena –
 Nju gradila je raskošna mašta
 I jedna ljubav vatrena.

Cvjetovi njeni na krilu prhte,
 I leptiri joj cvjetaju,
 U zvuku ptica boje joj drhte
 I s mirisima lijetaju.

Lahori teku, jezerca pire,
 A plavu svjetlost sunca joj šire
 i bijele sjene trepere –

Tu u beharu statua neka
 Plamenog tvoga cjelova čeka
 I plače pjesme – bisere...

Ćatić je u svojoj poeziji posebno njegovao **sonet** kao osobenu i izuzetno tešku pjesničku formu. Riječ je o lirskoj pjesmi koja uvijek ima 14 stihova raspoređenih u četiri strofe. Prve dvije strofe imaju po četiri, a dvije zadnje po tri stiha.

Sonet je vrsta lirske pjesme u kojoj je broj stihova strogo određen, a raspoređeni su u strofe po principu $4+4+3+3 = 14$.

ZVUCI U SRCU

Ponesoh zvuke iz rodnog kraja
I cio vijek ih čujem
Oni me prate na javi, u snu
Da iz njih ljepotu kujem.

U srcu su se mome svili
Da svaki bljesak uma vode,
Mirise trava oni su pili
Životnu radost da rode.

Ti zvuci moje rodne strane
Puni su sunca i vedrih noći,
Puni su bijesa oštre bure
Puni čokota kad soči.

oni su izvor radosnih boja
I burni kao proljećne vode
Što hrle put strana nepoznatih
Ljubavlju srca da plode.

Oni su uvijek dirali srce
Treptajem nježnim do suze
Oni su bili i mržnje kliktaj
Kad krvnik slobodu uze.

I niko te zvuke ne priguši
Ljudskim srcem što vole,
Oni se upiše u smijeh svaki,
zagrljaj istine gole.

Pa ipak to srce raniše ljudi,
Iako kuca za dobro svijetu,
Al' strijelu uvijek iščupah hrabro
da pjesmu nosi u letu.

I sada, kada mi kose sijede,
Nije mi žao što dani bježe,
Jer kao blještavi život novi
Ti zvuci u djelu leže.

Hamza Humo

INTERPRETACIJA

Ovaj put interpretaciju pjesme uradite sami. Neće biti teško jer ste već dosta naučili.

Dobit ćete nekoliko uputa koje možete slijediti.

1. Za početak možete utvrditi o čemu govori pjesma i koje je osnovno osjećanje u pjesmi. Prepoznajte glavni motiv.
2. Uočite kojim se stilskim sredstvima poslužio pjesnik. Izdvojite ih iz pjesme i detaljnije obrazložite njihovu funkciju.
3. Možete se osvrnuti i na formu stiha te uočiti oblik strofe, vrstu stiha, rima.
4. Na ovaj način možete pokazati koliko ste dosad naučili o poeziji, ali i otkriti svoj vlastiti pristup tako što ćete u pjesmi potražiti i **nešto više**.

HAMZA HUMO (1895-1970)

Rodio se u Mostaru, a umro u Sarajevu. Studirao je povijest umjetnosti u Zagrebu, Beču i Beogradu. U periodu između dva svjetska rata profesionalni je novinar, te urednik *Gajreta*. Poslije oslobođenja bavi se isključivo književnim radom. Bio je pjesnik, pripovjedač i romanopisac. Poznate su mu zbirke pjesama *Grad rima i ritmova* i *Sa ploča istočnih*, romani *Grozdanin kikut* i *Adem Čabrić*, te pripovijetke *Slučaj Raba slikara* i *Pod žrvnjem vremena*.

DAŽD

Trebalo bi opet naučiti
da slušamo kako dažd pada pada

Trebalo bi se odkameniti
i poći bez osvrtnja kroz kapiju grada

Trebalo bi ponovo pronaći
izgubljene staze od one plave trave

Trebalo bi u obilju bilja
zagrliti panične makove i mrave

Trebalo bi se iznova umiti
i sniti u jasnim kapima ozorne rose

Trebalo bi onesvijestiti se
u tamnim vlasima neke travne kose

Trebalo bi načas stati
sa suncem svojim i sjenkom svojom stasati

Trebalo bi se konačno sastati
sa već davno odbjeglih vlastitim srcem

Trebalo bi se odkameniti
i proći bez osvrtnja kroz kamenu kapiju ovog
kamenog grada

Trebalo bi htjeti
i svu noć bdjeti slušajući kako dažd pravedni pada
pada pada

Mehmedalija Mak Dizdar

INTERPRETACIJA

1. Pred vama je neobična pjesma koja vam nudi jedan osoben doživljaj. Takva je u cijelosti poezija Maka Dizdara koja ne nalikuje poeziji ni jednog drugog pjesnika.

O čemu govori ova pjesma? Zna li da je *dažd* kiša? Zašto pisac koristi ovu arhaičnu riječ? Koji je njegov motiv?

Šta bismo to svi **trebali** ponovo naučiti?

Zašto je bitno da naučimo ponovo slušati kako kiša pada?

Kako padanje kiše djeluje na naša čula?

Kakva je *melodija* kiše?

Da li ona djeluje smirujuće ili iritirajuće?

Zaključimo!

Sve je u pjesmi podređeno ritmičnom dobovanju kiše.

Zato pjesnik unosi brojne glasovne (fonetske) figure. U prvom planu je **anafora** kojom se pjesnik poslužio kako bi nam upečatljivije prenio svoju poruku. Ona se ogleda u ponavljanju istih riječi na početku svake strofe, a dodatno je istaknuta još i neobičnom organizacijom strofe.

Nučimo više!

Doživljaju na fonetskom planu doprinose i:

ALITERACIJA - *sa suncem svojim i sjenkom svojom stasati*

IGRE RIJEČIMA - *u obilju bilja*

- *odkameniti... kroz kamenu kapiju ovog...*

kamenog grada

PALIOGIJA - *dažd pravedni pada*

pada pada

Anafora je ponavljanje istih glasova, riječi ili grupa riječi na početku nekoliko uzastopnih stihova.

Palilogija uzastopno ponavljanje istih riječi kako bi se istaklo neko snažno osjećanje.

Igra riječima obuhvata nekoliko stilskih figura i podrazumijeva povezivanje riječi na neočekivan način, nekad zato što su sličnog oblika, a nekad zbog suprotnosti značenja.

2. Analizirajte stih po stih i strofu po strofu kako biste otkrili šta smo sve zaboravili raditi.

Kako djeluje na čula i svijest ravnomjerno padanje kiše?

Zar ne bi bilo divno da nam kiša ponovo bude sredstvo za smirenje?

3. Na osnovu naslova bismo pomislili da je ovo pejzažna pjesma, ali - da li je to tako?

Šta je u osnovi pjesme?

Kako nazivamo pjesmu u kojoj pjesnik iskazuje svoj stav prema životu ili svoje razmišljanje o ljudima?

Misaona (refleksivna) pjesma je lirska pjesma u kojoj pjesnik iznosi vlastitu misao o životu i čovjeku.

4. Kakav je stih u pjesmi?

Koliko stihova ima svaka strofa?

Strofa od dva stiha zove se **distih**, a ona od tri **tercina**.

MEHMEDALIJA MAK DIZDAR (Stolac, 1917 – Sarajevo, 1971) – pjesnik i esejist. Potiče iz porodice u kojoj se cijenila knjiga. Njegov stariji brat Hamid također je bio pjesnik. U književnosti se javio između dva svjetska rata, a poznate su mu zbirke pjesama: *Vidovopoljska noć*, *Plivačica*, *Modra rijeka*. Svoj izvanredni pjesnički talenat i puni procvat doživio je u zbirci *Kameni spavač* kojom je srednjovjekovni bogumilski jezik bosanskog čovjeka uzdigao na univerzalni nivo, *do forme iznimno modernoga pjesničkog šapata čovjeka i stvaraoča zastaloga pred vječnom zagonetkom postojanja i umiranja*.

BAŠESKIJA

Jutros je, usred ljeta, snijeg pao, težak i mokar. Plaču zaprepastene bašče. Bilježim to i šutim, jer svikao sam na čuda. Vidim, kroz okna dućanska, zabrinuta prolaze lica, i nijema. Kamo će stići, Bože, koji sve znaš? Ne hulim, samoću sam ovu primio ko dar, ne kaznu, ko premoć, nipošto užas. Stići će, znam, odjutra, ljudi neki. Morao je noćas neko umrijeti. duša je moja spremna, ko kalem i papir preda mnom. Šutnja i čama. Koga si, noćas, otrgnuo gradu? Čije ćemo ime pominjati jutrom, uz duhan i kahvu, narednih dana? Treba biti mudar, neka se strava čekanja na licu ne očituje. Jer, dugo je trebalo dok shvatih: ovo je grad u kom sve bolesti zarazne su. Širi se ljubav ko žutica i kuga. I mržnja se jednako koti. Nisam li, možda, odviše sam. Nije to dobro, toliko sam svikao na samoću. Mislim li pravo, Bože? Tako je nekoć (i to stoji zapisano), crvena kiša lila ponad grada, pometnja i strah rasli ko korov. A malo je zdravih u gradu duša. I pravo je što je tako. Jer, bolest otkuda – jasno mi je, al otkud zdravlje? Je li, Bože, zbilja, otkuda zdravlje? Pitaju li to ovi ljudi oko mene (što ih primam, znajući da da ni dva nisu ista, ni pred Tvojim, ni pred mojim licem), pitaju li? I znaju li da ih motrim? Kako bi im samo srca uzdrhtala ove redove da vide! Griješim li prema sebi, tek tad sam drugima prav. Prema njima griješim li, pravdu prema sebi ispunjam. Šta je onda istina, reci mi, Bože moj? Moli Te skromni Mula Mustafa, što druge želje nema već tihoda bude, i još tiše ode, kad dođe čas.

Abdulah Sidran

INTERPRETACIJA

1. Šta je inspirisalo pjesnika da napiše ovu pjesmu?
- U čemu se ogleda dubina misli koje su ovdje prenesene?
- Ko je autor *monologa* koji je izrečen?
- Ko je onda autor pjesme: Sidran ili Bašeskija?
- O kakvim brigama i nedaćama govori Bašeskija?
- Zašto ga muče ove misli?
- Šta ga tjera na razmišljanje i preispitivanje?
- Kako on upoznaje ljude?
- Šta o njima misli i zna?
- Koje moralne dileme ima?
- Zašto su ljudi tako šaroliki i zašto se svaki čovjek različito ponaša?

NEPOZNATE RIJEČI

huliti – uzvraćati ružnim

čama – pasivno stanje u kojem se ne čini i ne misli ništa, trošenje vremena

Kome se pjesnik obraća ovom pjesmom?
Kako vidi svrhu ljudskog postojanja?

2. Pokušajte, radeći u grupama, objasniti dublje značenje stihova:

- a) *ovo je grad u kom sve bolesti zarazne su. Širi se ljubav ko žutica i kuga. I mržnja se jednako koti.*
- b) *A malo je zdravih u gradu duša. I pravo je što je tako. Jer, bolest otkuda – jasno mi je, al otkud zdravlje?*
- c) *Griješim li prema sebi, tek tad sam drugima prav. Prema njima grijеšim li, pravdu prema sebi ispunjam.*

Koja misao objedinjuje sva tri primjera?
Da li Bašeskijin čovjek obolijeva prvo moralno ili fizički?
Šta znači oboljeti moralno?
Koju to uzročno-posljedičnu vezu ističe ljetopisac, ali i pjesnik?

Je li ovo i zaista pjesma samo o Bašeskiji ili se u njoj govori i o dilemama savremenog čovjeka?
Šta je to što muči svakog čovjeka?
Postoji li veza između naših postupaka, naših djela i onoga što nam se dešava?
Da biste se opredijelili za konačan odgovor još jednom se vratite na stihove *Jer, bolest otkuda – jasno mi je, al otkud zdravlje?*

3. Kako je Abdulah Sidran napravio poetsku cjelinu od Bašeskijinih misli i zapažanja koja su *razbacana* po Ljetopisu?
U čemu je veličina ovog pjesničkog poduhvata?
Kakav je ritam pjesme, da li više nalikuje pjesmi ili priči?
Šta zapažas u vezi sa organizacijom stiha?
Kako su stihovi raspoređeni?

Moderna poezija se odlikuje odstupanjem od stroge ritmičke organizacije stiha pa se kao specifičan oblik organizacije stiha javlja **OPKORAČENJE**. Opkoračenje je prenošenje stiha u naredni red. Ovom organizacijom postiže se razgovorni ton u pjesmi, a naročito se ističu riječ na kraju stiha i riječ koja je prenesena u naredni stih.

ABDULAH SIDRAN

Rođen je 1944. godine u Sarajevu, gdje je i završio Filozofski fakultet. Bavi se pisanjem poezije, proze te scenarija za film i pozorište. Napisao je roman i scenarij za film *Sjećaš li se Doli Bel*, scenarij za filmove *Kuduz*, *Otac na službenom putu*, scenarij za pozorišnu predstavu *U Zvorniku ja sam ostavio svoje srce*, za nagrđeni kratki dokumentarni film pod nazivom *Atorzija*, te zbirke pjesama: *Šahbaza*, *Sarajevska zbirka*, *Sarajevski tabut* i druge.

KOČIJAŠ

Namjesti
 okiti
 zadjeni
 udjeni
 nadjeni
 zategni
 upregni
 potegni
 pritegni
 pretegni
 nategni
 popusti
 podvikni
 ošini.
 U hodu
 u kasu
 u trku
 u frku
 u znoju
 na suncu
 u sjenci
 u pjenu.
 I u se
 i na se
 i poda se
 i preda se
 dao bi sve
 za kajase.

Nedžib Vučelj

INTERPRETACIJA

1. Pažljivo pročitaj pjesmu u sebi, a zatim razmisli kako bi se trebala čitati naglas: brzo ili sporo?
 Zašto se u pjesmi nameće ovakav ritam?
 Čime je on uslovljen?
 Koliko dužina stihova utiče na ritam?
 Na šta ova žustrina asocira?
 Kakve su kočijaševe radnje?
2. Pjesma ima odlike brzalice. Tome doprinosi specifičan odabir riječi, te stilska sredstva kojima se služio pjesnik. Uočite neke stilske figure i objasnite njihovu funkciju.
 Šta se postiže igrom riječima u prvom dijelu, a šta anaforam u drugom dijelu pjesme?

JEZIK I STIL

1. Koja vrsta riječi je dominantna u prvom dijelu?

Specifičan je i glagolski oblik. Šta se njime izražava?

2. Obrati pažnju na vrstu riječi u drugom i trećem dijelu pjesme?

Koja je funkcija odabranog prijedložno-padežnog izraza tipa *u hodu, u kasu*, a koja onoga *i u se, i na se*?

O kojim padežima je riječ?

NEDŽIB VUČELJ

Rođen je 1955. godine u Moranima kod Tutina. Piše poeziju, prozu i književnu kritiku. Objavljene knjige poezije: *Njedra puna zavičaja* (1989) i *Kovačnica* (1995) te zbirke priča: *Zulfov kamen* (1998) i *Obraz* (2003). Živi i radi u Bužimu.

27. NOĆ

Svjetlost crvena iz furune viri
 Nemirni plamen zidove liže
 Iz četiri ugla tama izviri
 Sjenka se spušta i ponovo diže

Bijela šamija pobožno je lice
 U ram bijeli lijepo zaodjela
 Spustilo lice blago trepavice
 Iz grudi joj dova nebu letjela

Pucketanje vatre nemirno cvjeta
 Dok strpljen šapat tišinu miluje
 Sa usana njenih dova svijeta
 Nebesima vječnim noćas odjekuje

Trenutak vječan u moj pogled osta
 O, majko moja, kako si velika
 U ovoj noći zemaljskoga posta
 Namaz je tvoj kao najljepša slika.

Zehnija Bulić

INTERPRETACIJA

1. O čemu govori pjesma?

Šta je već u naslovu izrečeno?

Koji je osnovni motiv?

Koliko je on značajan u bošnjačkoj tradiciji?

Pjesma je religijskog sadržaja i govori o najuzvišenijoj noći, o Lejletul-kadru. Šta znači ova noć?

Kako se ona još zove?

Šta se u njoj određuje?

Kolika je njena vrijednost?

2. Iako je tema određena naslovom, iako pjesma govori o Lejletul-kadru, kao da ova noć ipak nije *centar zbivanja* u pjesmi. Ona, sagledana u cijelosti, izgleda kao okvir u koji je pjesnik htio smjestiti i najpotpunije oslikati jedno uzvišeno biće.

Ko je osoba čije kretnje očaravaju pjesnika?

Šta se čita iz njenih kretnji?

Šta o majci kaže islamsko pravo i islamska tradicija .

Koji su u osnovi pozitivnog odnosa prema majci kod Bošnjaka?

Šta se krije pod njenim nogama?

Jedan jednostavan stih smješten u posljednju strofu nosi i poentu i ogromnu snagu pjesme koja zbog njega prerasta u **odu majci**.

Pjesnik kaže *O, majko moja, kako si velika* usporedivši njenu veličinu sa veličinom same mubarek noći.

JEZIK I STIL

1. Koje lirske slike uočavaš u pjesmi?

Razdvoji one koje si doživio čulom sluha, od onih koje si zapazio čulom vida. Vizuelni i zvukovni elementi čine doživljaj pjesme potpunim.

2. Pjesma obiluje stilskim figurama. Uočljive su personifikacija, inverzija, metafora. Objasni u čemu je njihova osobenost.

3. Pjesma je napisana u katrenima. Prisjetite se šta je katren?

Koji stihovi se rimuju?

Kako se naziva vrsta stiha u kojem je rima ovako raspoređena?

NEŠTO VIŠE O RELIGIJSKOJ POEZIJI BOŠNJAKA

Religijsku poeziju pisali su brojni bošnjački pjesnici, a najpoznatije su pjesme Muse Ćazima Ćatića i Osmana Đikića. U novije vrijeme se lirikom religijskog sadržaja istakao Džemaludin Latić. Većinu njegovih pjesama karakteriše izrazita melodičnost pa se izvode i uz pratnju muzičkih instrumenata, a poznate su kao ilahije.

Ilahije su pobožne pjesme koje sadržajem svjedoče i očituju Božije jedinstvo.

ZEHNJA BULIĆ

Rođen je u Paljevu kod Tutina. Objavio je zbirke poezije *Dah vremena* (1994), *Splavari ponornice* (2000), zbirku poezije za djecu *Topola ni do pola* (2005) te roman *Intimna groteska* (2003). Radi kao profesor jezika i književnosti u Novom Pazaru.

GOLUB

U saksiji dana
 Žuta ruža blista –
 Sunce, kao zjena,
 Zlatna s vedrog neba.

Golub bijeli, sličan
 Čaši vina čista,
 Sito selo letom
 Iz visine vreba.

I čini se da je
 Rob vječnosti strasne
 U zvjezdanom nizu
 Nekog prapočetka;

Pa ko junak smjeli
 Bog zna kakve basne
 Leti vedar život
 Pravednog začetka...

Salih Alić

INTERPRETACIJA

- Pažljivo pročitaj pjesmu. Koliko lirskih slika ima u njoj?
 Daj naslove svakoj lirskoj slici koju si uočio. Odaberi ključni pojam u svakoj strofi oko kojeg se nižu riječi koje ga dopunjavaju.
 Koji su izrazi značajni za slikanje ptice u letu?
 Koji za stvaranje ugođaja u pjesmi?
 Šta misliš o riječima *zlatno*, *vedrina*, *sito*, *zvezdani niz*, *junak*, *vedar život*?
 Na osnovu ovih riječi zaključi kakva je atmosfera u pjesmi i izrazi je vlastitim riječima.
- Šta je u pjesmi opjevano?
 Šta simbolizira golub?
 Zašto je on *ko junak basne*? Šta je basna?
Mir, *vedrina*, *golub*, *sito selo*, *sunce*. Mogu li se svi ovi motivi naći na jednom mjestu? Zamislite tu prekrasnu sliku koja mami osmijeh na lice.
 Nije li ovo više nalik na bajku?
 Zašto pjesnik spominje *neki prapočetak* i *pravedni začetak*?
- Obratite pažnju i na neobičan raspored rime.
 Utvrdite koji se stihovi rimuju?
- Jesu li strofe misaone cjeline ili su one samo formalno odvojene?
 Šta simbolizira ta povezanost i uzročno-posljedični slijed?

SALIH ALIĆ (1906 – 1982)

Rodio se u Bijeljini, gdje je završio osnovnu školu i medresu, a radio je kao službenik i novinar. Prve radove objavio je u sarajevskom *Novom Beharu*. Pisao je uglavnom poeziju, rjeđe prozu. Bio je izuzetan slikar prirode, a u njegovim pjesničkim slikama uvijek je puno boja, muzike i svjetla. Umro je u Zagrebu.

SREBRENI KONJANIK

Nestašni konjanik
 od srebra sav
 dojuri,
 dojuri u naš kraj.
 Prođe kroz trave.
 Miluje breze.
 I nekom kapu u šali skine,
 a onda odjezdi u daljine.
 Jutros će jutros
 i našeg zmaja
 zanjihati iznad zavičaja.
 Letjeće, letjeti
 šareni zmaj.
 Nestašni konjanik,
 srebrni vjetar,
 odnijeće ga u dalek kraj.

Kasim Deraković

INTERPRETACIJA

1. O čemu govori pjesma?
 Ko je srebreni konjanik?
 Šta se krije iz ove metafore?
 Kako on dolijeće i kako se ponaša?
 Šta radi?
 Da li se njegove kretnje mogu predvidjeti?
 Koje je osnovno osjećanje u pjesmi?
 Povežite to sa dužinom stihova. Postoji li neka veza?

2. Kakav je ritam pjesme?
 Da li vas ponekad iznenadi naglom promjenom?
 Zašto je ritam *neposlušan*?
 Odgovara li ritam osnovnom osjećanju u pjesmi?
 Obrazložite svoj iskaz.
 Šta doprinosi da pjesma bude ovako razigrana?
 Koji atribut najbolje odgovara srebrenom konjaniku:
 - razigran
 - neposlušan
 - nepredvidiv
 - zabavan
 - maštovit

3. Kako je organizovana pjesma?
 Šta misliš o strofi, stihu, rimi?
 Prati li i organizacija stiha misao u pjesmi? Objasni kako.
 Kako nazivamo ovakvu vrstu stiha u pjesmi?
 Šta znači **slobodan stih**?

KASIM DERA KOVIĆ

Rođen je 1935. godine u Doboju. Osnovnu i srednju školu završio je u rodnom gradu, a studij književnosti u Sarajevu. Uređivao je studentski list *Naši dani* u Sarajevu, a pokretač je i biblioteke *Paralele* u Doboju. Poznate su mu knjige: *Trave na asfaltu*, *San vodoskoka*, *Srebrni konjanik*, *Sunce u farmericama*, *Za mame i učiteljice*, *Dživdžan*. Umro je u Doboju 1990. godine.

DVIJE PAHULJE

Dvije pahulje snijega
u letu tiho šapuću:
- Ja ću da siđem do brijega!
- A ja ću pasti na kuću!

Prva pade na glavu
kudrave seke Zlatije,
a druga u rijeku plavu
da se još vode napije.

Koja je pala na kosu
Zlatije, male djevojke,
kao da se srebro razasu
niz njene plave uvojke.

A koja pade u rijeku,
u kap se vode pretvori,
i sad kroz zemlju daleku
teče i tiho žubori.

Šukrija Pandžo

INTERPRETACIJA

1. Čuli smo kratak, ali zanimljiv razgovor. Dvije *prijateljice* se dogovraju i sašaptavaju . Kakvu odluku su donijele?
Gdje će sletjeti jedna, a gdje druga?
Jesu li ostvarile svoje zamisli?
Gdje su završile?
Da li je to što su im se planovi pomrsili nešto promijenilo?
Šta je učinila pahulja koja je pala u Zlatijinu kosu?
A šta se desilo sa onom koja je pala u rijeku?
Jesu li letjele uzalud?
Koliko su one doprinjele da svijet oko njih bude ljepši?

2. Pokušaj da pjevušiš ovu pjesmu. Kako ide?
Šta to o pjesmi kazuje?
Pahulje su uljepšale sliku svijeta svojim letom, a ti je uljepšaj pjesmom o njima. Zapjevajte je složno ili svako na svoj način.

OBOGATIMO RJEČNIK I ZNANJE

Je li ti poznata narodna poslovice *Ko pjeva zlo ne misli*?
Kako je tumačiš?
Navedi još nekoliko poslovice koje govore o pozitivnim ljudskim osobinama.

ŠUKRIJA PANDŽO

Rođen je 1910. godine u Ulogu kod Kalinovika. Učiteljsku školu završio je u Mostaru, a Višu pedagošku školu u Beogradu. Radio je kao učitelj sve do 1948. godine kada je postao urednik u Kulturnoj redakciji Radio-Sarajeva. Za zbirku pjesama *Razgovori* dobio je nagradu Udruženja književnika BiH. Umro je 1984. godine u Sarajevu.

LIRSKO DJELO

Lirska su ona djela u kojima pjesnici iskazuju svoja osjećanja, svoj doživljaj svijeta i života. Lirike ima u svakom umjetničkom djelu, ali je ona dominantna u lirskoj poeziji.

Lirske pjesme se u cjelosti temelje na emocijama, subjektivnom doživljaju i lirskom tonu. Uglavnom su kratke i najčešće pisane u stihu (mada ponekad mogu biti napisane i rečenicom). Odlikuje ih ritmičnost, slikovitost, emocionalnost.

Ritam, organizacija stiha, slike, poetski izraz, stil i stilske figure čine kompoziciju lirske pjesme. Kompozicija je, dakle, način na koji je neka pjesma sastavljena. Analizom kompozicije utvrđujemo raspored i povezanost motiva, lirskih slika, jezičke i ritmičke organizacije stihova, strofa i pjesme kao cjeline.

MOTIV je najmanja tematska cjelina u pjesmi koji ima samostalno značenje. Obično u pjesmi postoji glavni motiv koji se proširuje drugim motivima. Motiv je smisaono jezgro jedne poetske cjeline (lirske slike ili cijele pjesme).

LIRSKE (POETSKE) SLIKE su uže cjeline u pjesmi koje se mogu zamisliti i jednim pogledom obuhvatiti.

VRSTE LIRSKIH PJESAMA

Školska podjela lirskih pjesama obuhvata ljubavnu, pejzažnu, socijalnu, patriotsku i misaonu lirsku pjesmu koje su samo osnov za dalju klasifikaciju.

Ljubavna pjesma je vrsta lirske pjesme u kojoj pjesnik izražava svoje intimno osjećanje ljubavi.

Socijalna pjesma je vrsta lirske pjesme u kojoj se govori o socijalnoj nepravdi i teškom položaju jednog društvenog sloja, bilo radnika, seljaka, siročadi ili nekoj drugoj socijalno ugroženoj grupi. Pjesma redovno izražava angažovani stav pisca koji je uvijek na strani obespravljenih.

Refleksivna (misaona) pjesma je vrsta lirske pjesme u kojoj pjesnik iznosi svoja vlastita razmišljanja o svijetu, ljudima i o prolaznosti života.

HIMNA

Himna je pjesma u kojoj se izražava divljenje i poštovanje, te mistično osjećanje. Nekad su to bile religiozne pjesme pjevane u slavu Boga, ali se vremenom njihov opseg proširio pa su nastale i himne koje u svečanom zanosu slavile prirodu, domovinu ili neku veliku ideju. U XIX vijeku je riječ himna u Evropi počela označavati svečanu pjesmu koja je prihvaćena kao izraz jedinstvenog kolektivnog patriotskog osjećanja cijelog naroda. Takve himne zovu se nacionalne himne.

ODA

Oda se najprije razvila u staroj Grčkoj iz horskih pjesama koje su se pjevale u vrijeme vjerskih obreda. Podrazumijeva miran, svečan i uzvišen ton, a slavi značajne ličnosti, veličanstvene pojave i događaje te uzvišene ideje. Karakteriše je polet mašte i uzvišen stil. Ukoliko nije riječ o izuzetno vještom pjesniku, ode lahko prelaze u patetiku.

SONET

Sonet je najstožiji oblik lirske pjesme koji se uvijek sastoji od četrnaest stihova raspoređenih u četiri strofe. Prve dvije strofe imaju četiri stiha, a druge dvije tri. Matematički se može izraziti $4+4+3+3=14$.

Skender Kulenović i Musa Ćazim Ćatić su najpoznatiji bošnjački pjesnici – pisci soneta.

KATREN je strofa od četiri stiha, **TERCINA** od tri, a **DISTIH** strofa od dva stiha.

RIMA je glasovno podudaranje riječi na kraju stihova. S obzirom na to koji se stihovi rimuju postoje:

parna (aa bb) rimuju se prvi i drugi, a treći i četvrti stih.

ukrštena (ab ab) rimuju se prvi i teći, a drugi i četvrti stih.

obgrljena (abba) rimuju se prvi i četvrti, a drugi i treći stih.

PROZNO DJELO

FRANCUSKI PAMUK

U vrijeme neprijateljstva između Francuske i Engleske, Francuzi su pamuk koji su nabavljali u Egiptu morali prevoziti kopnom, jer su engleska mora za njih bila zatvorena. Na tom putu pamuk je prolazio i kroz Bosnu. Trnje je čupalo pamuk iz bala, a ljudi bi ga skupljali i od njega pravili košulje. Francuzi su zatražili od kajmekana da smrtnom kaznom kazni sve one koji pamuk krađu pa su ljudi, čuvši za tu naredbu, poskidali bijele pamučne košulje i ponovo obukli konopljane. Nije to čuo samo neki Bejtulah iz Viteza koji je u pamučnoj košulji došao u Sarajevo i, kao da prkosi, prošetao Bašćaršijom. Prvi ga je uhvatio čaršijski zaptija Jusuf i upitao kako se zove:

- Bejtulah – odgovorio je seljak.
 - Odakle si, Bejtulahu?
 - Iz Viteza sam.
 - A košulja odakle ti je?
 - Košulja mi je iz Egipta.
 - Kako se ti, Bejtulahu, pruži do Egipta da nabaviš košulju od pamuka? – podrugljivo pita ga Jusuf.
 - Nisam se pružio – veli Bejtulah. – Djeca se digla te pamuk po trnju pokupila a žena oprela i izatkala. I sašila košulju, meni ovu a djeci po dvije. Ne znam zašto si me hvatao za grlo.
 - Da mi kažeš otkud ti košulja.
 - Za svašta su me ljudi u životu pitali, ali me niko nije upitao otkud mi košulja; djeca pamuk pokupila, da ga nisu pokupila vjetar bi ga odnio – veli Bejtulah.
 - Znaš li ti čiji je to pamuk? – pita ga Jusuf.
 - Čuo sam da je francuski. Ali onaj po trnju svačiji je; onoga ko ga prvi pokupi. I prvi od njega košulju obuče; što me držiš u ovoj košulji da me svijet gleda?
 - Zato što si krao francuski pamuk.
 - Nisam ga krao. Što da ga kradem kad ga ima svuda oko puta: prenose ga karavane a granje čupa. Djeca pokupe.
- Jusuf ga nije slušao; njemu, čaršijskom zaptiju, nije bilo stalo do istine je li ili nije Bejtulah krao francuski pamuk, nego da svjetini oko Bejtulaha pokaže na šta sve ima pravo on – Jusuf, čaršijski zaptija, kad uhvati kradljivca; ako dosad to čaršija nije znala, neka sad zna i dobro zapamti. Seljak iz Viteza sa košuljom od francuskog pamuka – a to će reći uhvaćeni krivac, bio mu je zgodna prilika da iskali strast malih ljudi, od male vlasti – koja je utoliko jače ukoliko je žrtva slabija.
- Pogledaj se koliko si malen! – veli Bejtulahu.
 - Bog me malog stvorio; ovoliki sam po Božijoj volji – veli njemu Bejtulah.
 - Znaš li ti da zbog te male košulje na tebi može da dođe do kavge između Bosne i Francuske?
 - Ja ne znam – veli Bejtulah.
 - Znaćeš ako Francuzi dođu na ovu istu čaršiju zbog istoga tebe i zbog te iste košulje na tebi; ne kupuju oni pamuk u Egiptu da tebe u Vitezu oblače, Bejtulahu; može sutra na ovom istom mjestu da stoji Francuz i pita te otkud na tebi ta košulja od moga pamuka?

**NEPOZNATE
RIJEČI**
kajmekam/kajm
ekan – zastupnik
vezira

A šta ćeš mu ti, Bejtulahu, drugo reći no da si ukrao njegov pamuk.

- Djeca su ga – veli Bejtulah – pokupila po trnju.

- To ti Francuz neće primiti

- Ja ću to reći pred svakim – veli Bejtulah. – I pred Bogom, i pred ljudima, i pred tim Francuzom; ja sam pošten, djeca su ga pokupila.

...

- Košulja ti veli da nisi pošten.

- Djeca pokupila...

Zatim se čuo jak glas i vidio se tamo u gomili jak čovjek – taj jaki čovjek je doviknuo svojim jakim glasom da su svi učitali:

- Ljudi, ne valja za nas...

Čekali su da čuju šta će dalje da kaže. A on nastavi još jačim glasom:

- Ne valja, ljudi, za Bosnu...

Utišali su se kad su čuli tako krupnu riječ kao što je Bosna. Htjeli su da čuju šta to za Bosnu ne valja.

- Ne valja za Bosnu što je taj čovjek takav...

- Kakav? – upitali su ga.

- Malen, braćo. Pogledajte koliko je sitan taj čovjek a iz Bosne! Ne može to tako..., nismo mi takvi... Nećemo dozvoliti da ga Francuzi ispituju i gledaju odozgo a on njih odozdo. Ne možemo dozvoliti da mu se Francuzi smiju, i da se preko njega smiju Bosni; izvedite mjesto njega mene pred Francuze da vidimo ko će se kome smijati. I ko će, braćo, biti onaj što gleda odozgo a ko onaj što gleda odozdo; izvedite mene mjesto njega. Velika je Bosna, ljudi, nije mala kao što je ovaj Bejtulah. A on nije kriv što je malen.

- Nek sam malen, pošten sam – Bejtulah će.

- Ti ćuti, tebe niko ništa ne pita; ako si malen, jezik ti je velik – podviknuo mu je onaj jaki, krupni čovjek. Okrenuli su se tamo da vide ko je to i gledali su ga – odozdo. Pa će neko, gotovo tužno:

- Da je dao Bog da si ti krao onaj pamuk a ne on.

- Ukrašću ga samo zato da Francuze pogledam odozgo!

Okrenuo se zaptiji, veli mu:

- Nemoj tog čovjeka voditi u Kolobaru; bio kriv ili prav nemoj ga voditi Francuzima.

...

- Bodi me – veli Bejtulah. – A onaj su pamuk djeca pokupila.

- Ja sam rekao što sam rekao; ne dam da te vodi – čuo se onaj jaki.

Za njim se čuo neko ko se nije vidio, ali mu je glas bio oštar i svi su umukli da ga poslušaju, jer je taj prijedio, veli:

- Umijem i ja nešto da kažem ovome zaptiji koji jede državni hljeb, pa nek me čuje, i čujte me vi svi: Jusufe, zaptijo, ako tog čovjeka ne odvedeš u zatvor, ja ću te iz ovih stopa prijaviti pa će ti, Jusufe, zaptijo, te državne haljine skinuti – i, Jusufe, zatvoriti da mjesto toga seljaka ležiš, a on će se u Vitezu grijati sunca i smijati i tebi, Jusufe, i nama svima. To ti rekoh i to čuj, nemoj sjutra da kažeš da nisi čuo.

Nastala je tišina; čula se samo dolje po kaldrmi obuća. Kroz tu tišinu zaptija će polako:

- Čuo sam. No ne znam ko mi to prijedi.

Tražio je očima toga čovjeka, i našao ga, jer on se sam podigao na nožne prste da ga svi vide.

- Vidiš li me? – veli otud.
- Vidim te jedva – veli mu zaptija. – Vidim da nisi sila kakvom se praviš. Ako si sav tu, te te nema još negdje.
- Može biti da me ima još negdje, a za tebe je dovoljno ovoliko koliko me ima ovdje. Vidio si me pa mi sad reci jesi li me čuo? – veli čovjek.
- Čuo sam te – veli mu Jusuf. – Prijetiš jednom zaptiji na čaršiji. Ali te se Jusuf ne boji da si još toliki, da se ti i onaj što mi je prijetio prije tebe jedan na drugog nastavite, Jusuf vas se ne boji – hrabro će i odlučno zaptija.
- Boj se, Jusufe!
- Kojem ti to Jusufu prijetiš?
- Ja tebi.
- Kojem ti to zaptiji prijetiš?
- Ja tebi.
- E kad prijetiš meni i Jusufu i zaptiji, ovome istom koji ovdje stojim, ja ću za inat tebi da pustim ovoga čovjeka da znaš i da svakom pričaš da se Jusuf nikog ne boji.
- Okrenuo se Bejtulahu. Podviknuo mu:
- Oslobađam te za inat. Neka ovaj vidi da se ja nikoga ne bojim; nije majka još rodila sina da ga se Jusuf boji. Idi kud hoćeš, baš sa tom košuljom u kojoj si i došao, đavole! Nije taj po zemlji još prohodao koga se Jusuf boji. Ti, đavole, idi – veli Bejtulahu.
- Zatvori me - veli Bejtulah. – Djeca pokupila... žena sašila. Ja sam pošten.
- Idi! – Jusuf će oštro.
- Ljudi, otkad čaršija postoji ovo nije bilo; sve je ovo sa pamukom došlo, i još će doći – čuo se neko.
- Zatim će onaj što prijeti:
- Ti si, Jusufe, kao i taj koga si pustio, i gori si od njega – i u zatvor ćeš mjesto njega ako me poslušaju oni što su ti to odijelo dali, i hljeb ti državni dali.
- Za inat sam kao on – odgovara mu Jusuf – i za inat sam gori od njega, i tebi sam ga za inat pustio; ti ne znaš da je moja volja koga ću pustiti a koga zatvoriti, nikome o tome ne polažem račun pa nek sam u državnom odijelu.
- Opet će onaj što mu prijeti:
- Svući će ti ga pa ćeš go dodati.
- Ni go nikom neću polagati račun – odgovara mu Jusuf. Okrenuo se svjetini i podviknuo: - Razidite se dok vas nisam razagnao. Ti, Bejtulahu, kad stigneš u Vitez, skinu tu košulju.
- Neću je skinuti. Vjetar pamuk raznio a djeca pokupila. Ja sam ispravan kao i ti. Djeca pokupila a žena sašila.
- Ljudi...
- Sve je došlo sa pamukom!
- Prenosile su ga i dalje karavane.
- Bijelio se preko Bosne kao Kumova slama preko neba...

INTERPRETACIJA

1. Šta je tema pripovijetke?

O kojem vremenu govori?

Šta simbolizira francuski pamuk?

Ko je glavni lik?

U kakvoj situaciji se Bejtulah iznenada našao i zašto?

Koji su uzroci njegovog hapšenja?

Kakvi su historijski uzroci Bejtulahovih neprilika?

Gdje je njegovo mjesto u svemu što se oko njega događa?

2. Objasnite smisao odnosa između Bejtulaha i Jusufa.

Koje karakterne osobine ima Bejtulah?

A Jusuf?

Kakav je odnos čaršijskog zaptije prema malim ljudima?

Objasni to na primjeru koji slijedi.

Seljak iz Viteza sa košuljom od francuskog pamuka – a to će reći uhvaćeni krivac, bio mu je zgodna prilika da iskali strast malih ljudi, od male vlasti – koja je utoliko jače ukoliko je žrtva slabija.

Šta je to što Jusuf želi pokazati svim malim ljudima oko sebe?

Povežite njegovu veličinu i snagu sa snagom i veličinom Bosne u odnosu na zaraćene zemlje. Kakav je zaključak?

3. Pisac je posebno psihološki uvjerljivo obrazložio postupke likova.

Šta o pojedinim likovima kazuju njihovi postupci?

Izdvojite četiri lika: Bejtulaha, Jusufa, te dvojicu ljudi iz publike.

Koje se istine drži Bejtulah? Je li spreman zbog nje i glavu izgubiti?

Zbog čega je pogodan kao *žrtveno jagnje*?

Po kojim pravilima igra zaptija?

Osjeća li grižnju savjesti zbog toga što će Bejtulah platiti za sve one koji su skupljali ili krali francuski pamuk?

U kojem momentu se osjeća Jusufova preobrazaba u tipičnog Bošnjaka?

Šta je jače od pravila i pravde kod Jusufa?

4. Doima li se nešto u ovoj pripovijeci komičnim ili ironičnim?

Kakva je razlika između ova dva pojma?

Kako je pisac opisao Bejtulaha? Kako ga vidi čovek iz *publike*?

Kakva je uloga likova koji se javljaju iz okupljene grupe?

Na što jedan upozorava i šta je spreman žrtvovati da bi se to izbjeglo?

Šta je to za njega tako važno? Šta *ne valja za nas, za Bosnu*?

Šta opet traži drugi lik iz publike?

Kome prijeti i zašto? Čime?

Da li je prijetnja efektivna ili je proizvela kontraefekat?

Kako to objašnjavaš?

Šta je o kolektivnom duhu Bošnjaka kazao Sijarić, slikajući likove u ovoj pripovijeci?

Prisjetite se Dizdarevih stihova *I posna i bosa da prostiš/I hladna i gladna/I k tomu još/Da prostiš/Prkosna/Od sna.*

Šta je to jače od straha i kazne što nosi ove ljude i što im često i sudbinu određuje.

KULTURA IZRAŽAVANJA

PREPRIČAVANJE TEKSTA

1. Pročitajte pripovijetku u cijelosti, a zatim je prepričajte u trećem licu. Neka to najprije bude slobodno prepričavanje u kojem će do izražaja doći osoben jezičkostilski izraz svakog učenika. Najbolje bi bilo da to uradite kao domaći zadatak.
2. Na času ćete čitati radove i uočiti da ste određenim motivima dali više ili manje prostora od drugih učenika.
3. Sada zajedno pokušajte sažeti radnju na temeljne elemente. Napišite sastav u kojem ima najviše deset rečenica. Šta zapažate?
Da li se i sada radovi bitno razlikuju?
Koji zaključak možete izvući.

ĆAMIL SIJARIĆ (1913 -1989)

Rođen je u Šipovcima kod Bijelog Polja. Osnovnu školu završio je u Godijevu, a Veliku medresu u Skoplju, nakon čega upisuje Pravni fakultet u Beogradu. Bio je pjesnik, pripovjedač, romanopisac i putopisac, a radio je i kao urednik Radio-Sarajeva. Napisao je zbirke pripovijedaka *Ram-Bulja*, *Francuski pamuk*, *Naša snaha i mi momci*, *Kuću kućom čine lastavice*; te romane *Bihorci*, *Konak*, *Mojkovačka bitka*, *Carska vojska*. Umro je u Sarajevu.

PROSANJANE JESENI

Jeseni moga djetinjstva imale su zlatnu boju. Prospe mati iz desne ruke puno svijetlih iskara, čitavo more, pa se horne uhvate povrh drveća i dršću tako obasjane, mati me onda gladi lijevom rukom po kosi a ja rastem, dižem se sa zemlje, letim, a poda mnom i oko mene zlatno more. Vičem, klikćem, hvatam iskričave grančice, mekahne su i ja se onda budim držeći Emininu ruku svojom i gladeći je. Tamo iza prozora prosule se rujne boje po kolačušama i bardaklijama, stabla dršću u oktobarskom suncu, boje tonu jedna u drugu, boje pjevaju i meni se čini da je sunce pozlatilo vrh Huzbašinog duda...

Danas, vidim, jeseni su sive i mučne – onda to nisam znao. Činilo mi se da se onim neuhvatljivim sunčevim zlatom daruju svatovi što su u te rane jeseni svake hefte jedni za drugima navirali. Djevojke iza demira sjede pa rade, savijaju se, tegle, čeznu, gore i mole mjesječinu da ih pošalje “u sreću”. U noćima sam slušao:

“Mlad mjesече – star putniče,
šta si meni dara don'o?
Zlatne ključe zlatne sreće,
Zlatne ključe zlatne sreće,
Aman!”

Onda dođe jesen pa odvodi po jednu.

- Udala se Hajrija.
- Ode i Nafija.
- Vasvu će noćas voditi.
- A more bit' i Eminu...

Danas se jeseni uvuku kradom, ko lopovi, zaobiđu kuće i djevojke i pobjegnu u magle a ništa ne donesu.

Zlatne jeseni moga djetinjstva bile su pune drhtaja i snova i po tome ih se sjećam...

Miruju i spavaju sokaci, dućani, zidovi, a žive demiri i mušepci. Eminine oči plamte tamnim sjajem kad joj kazujem kako su momci na Dragačama bacali kamena s ramena pa Ismet i Ibrahim šapnuli meni da će te noći kucnuti u pendžer, nek bude budna.

- Nikom drugom ne govori, je l' de nećeš. Haj, evo ti forinta pa kupi sebi šećerku, hajde!

Ližem bonbon, a Emina raspliće kose, debele kurjuge, pali joj do koljena, crni i teški.

- Tetka!
- Bau, bau-u!

Kao zastor su te naprijed oborene kose i lice se iza zastora ne vidi.

- Nemoj me pripadat', pozn'o sam te.
- Bau, bau-u, - približava se polahko ispruženih ruku.
- N-e-emoj, kazaću materi! N-e-e-e!
- Bau!

Toplo i brzo dišu te kose i kad me uhvati i stegne rukama u me bije vrućina, mirišljava i teška. Draškaju me te kose, klize po licu, škaklje, omotavaju oko mene, ja plačem pa se smiješim, pa smijem, pa vrištim, a

NEPOZNATE RIJEČI

- Dragače** – lokalitet
- džam** – staklo
- demiri** – metalne rešetke na prozorima
- mušepci** – drvene rešetke na prozorima
- forinta** – vrsta novca
- kurjuk** – pletenica
- fursat** – samovolja
- hijanet** – izdajica, cicija

Emina se sapliće u crnu prosutu svilu, diže je na rukama, i u tami osjećam joj samo oči.

- Jesu l' još šta poručili, kako je Ismet obučen, kazuj...

- Pu-u-usti, neću ti rijet' ništa – trzam joj pramenje, a ona se grči i drago joj. Po meni brzo prebiru uzbuđeni prsti.

Na opranom džamu od pendžera dan se rasprsnuo u hiljadu blještavih sunčanih kristala i kroz Eminine vlasi ja nazirem dugu. Treperi ta duga i čas je beznadno daleko, do bola udaljena, neuhvatljiva, čas blizu, tu, na trepavicama. Po sredini prelomljena nekakvom tamnom linijom, duga je kao prosjak Huso Pelengir sa slomljenom nogom, klonuo pred hanom, ili je kao kriška lubenice; sad mi opet liči na materinu čekmedžu, okovanu raznobojnim i sjajnim metalom a po sredini napuklu.

Duga se igra i nestaje. Zabavljen njom, ja sam se za čas smirio pa onda ponovo udarih.

- Pu-u-sti me!

Bonbon mi ispade ili sam ga sām bacio. Počeh plakati bez suza.

-Šta se kmežiš? Evo ti druga forinta pa hajde i ne idi mi više na oči kad si taki.

Bilo je tako blago u krilu sa glavom naslonjenom na gole mišice Eminine. Ne mičem se.

- Idi, kad ti kažem. Ne volim te.

Okrećem se ka prozoru. Duge nema više. Biva mi teško.

- Što me ćeraš? Neću tvoje forinte, eto!

- Biži od mene, idi!

- Opet se ne mičem. Sad ću, sad, eto zaplakati. Jecam izistinski i već sa suzama, uvrijeđeno jecam. Jecam što nema onih razasutih kosa crnih kao zastor, jecam što me ničiji prsti ne škaklje, jecam, jer ne bije više ona vrelna u me, oči se Eminine ugasile, plačem što nema duge. I sve jače otimaju se grčevi iz mene.

- Šta ti je sad, što ne ideš? Što plačeš?

- Jah-hah. Ti-i me go-oniš!

- Pa kad sam hoćeš da bježiš. Što si zanovijet'o?

- Nisam, ja-hah! Ti-i...

Smije se. Posljednji talasi plača kovitlaju se u grudima i bježe oslobođeni. Polahko, neprimjetno, uvlačim se dublje u krilo. Tražim ruku što me je milovala.

- Lopove, što si taki!

- Hoću l' ostati s tobom, da ne idem danas u školu?

- A jok, ićeš vala, vidi ti njega, ufatio fursat!

- Tetka, volim te, puno ov'liko, hoću uza te da budem, kaži materi da ti trebam, da ne idem nikud, je l' de.

- Ama, hijanete...

- Je l' de, pa neću nikom kazati ono, a poslušaću te, hoću, Allaha mi, šta god mi kažeš, uvijek ću te slušat'!

Licem gladim golu ruku i rame i grudi. U očima nada mnom pali se dragi, dobro znani taman sjaj. Smiju se zategnuti rumeni obrazi dok mi govori:

- Šejtane, ostani, igraćemo se.

Prstima rasplićem pletenice, golicam vrat, tražim vlažna usta. Soba vri suncem i životom.

Zija Dizdarević

INTERPRETACIJA

1. U naslovu se spominje jedno godišnje doba. Koje?

Koje su odlike jeseni?

Zašto povezujemo *jesen* i *obilje*?

U životu čovjeka jesen ima i jedno dublje simboličko značenje.

Kada čovjek doživi jesen života?

Ova višeznačnost pojma jesen poslužila je piscu kao temelj na kojem je izgradio jednu prekrasnu priču.

2. Koje je najepše doba života?

Čega se pisac sjeća iz djetinjstva?

Zašto *jeseni djetinjstva* imaju *zlatnu boju*?

Kakva je boja *današnjih jeseni*?

Gdje radije boravi piščeva mašta i sjećanje?

Kako se naziva tok pričanja u kojem se pisac vraća u prošlost?

RETROSPEKCIJA je pričanje koje ne teče po redu, nego počinje od kraja ili najvažnijeg trenutka.

3. Koji dragi ljudi su sastavni dio *zlatnih jeseni*?

Gdje su oni sada?

Gdje su *drhtaji* i *snovi* kojih su *zlatne jeseni djetinjstva* bile pune?

Koji su bosanski narodni običaji ispričani u pripovijeci?

Kakva su sijela, teferiči, igre, udaje?

4. Koji su motivi najupečatljiviji?

Obratite pažnju na motiv Emininih kosa i na motiv duge koje se kroz te kose nazire.

Šta simbolizira duga?

Pročitajte posljednju rečenicu.

Kako završava pripovijetka, da li u prošlosti ili sadašnjosti?

Zašto je pisac radije ostao u sjećanjima?

JEZIK

Jeste li obratili pažnju na jezik kojim govore likovi?

Kako govori dječak?

Izdvojite karakteristične riječi.

Izdvojite i riječi koje karakteriziraju Eminin govor. Šta na osnovu govora saznajemo o likovima, porodičnom i uopće društvenom miljeu iz kojega oni potiču?

U pripovijeci je upečatljiva osobena bosanska leksika i narodni govor srednje Bosne, koji osim niza neknjiževnih izraza karakteriše i obilje orijentalizama. Koliko se on razlikuje ili ne razlikuje od govora Sandžaka?

ZIJA DIZDAREVIĆ

Rođen je 1916. godine u Vitini kod Ljubuškog, a ubijen je 1942. u Jasenovcu. Djetinjstvo je proveo u Fojnici. Učiteljsku školu završio je u Sarajevu, a zatim je u Beogradu nastavio studij pedagogije. Izuzetan je slikar mentaliteta bosanskog čovjeka, te atmosfere koja vlada u bosanskim kasabama. Pripovijetke su mu prikupljene i objavljene poslije Drugog svjetskog rata u zbirka: *Pripovijetke, Prosanjane jeseni, te Sabrana djela.*

KUĆA U ČAMCU

Miriše proljeće nad razlivenom Savom. U vodu su zagazile i razbeharale šljive. Čudna slika pod plodnim aprilskim suncem. U vodi je dio glavne ceste. Ritovi, njive sa pšenicom, voćnjaci, naši skriveni putevi kroz neprohodne vrbake. Sve je pod vodom. Naš čamčić upravo plovi preko igrališta. Dženis ga potiskuje zamasa lakog vesla. U poplavljenim njivama voda je mirna. Tamnozeleno na travnatim poljanama, a na oranicama ima boju zemlje. Dženis u čamac ubacuje sve što misli da će mu trebati. Ili ono što će nekoga obradovati. Plastične lutke. Letvice. Kutije različitih oblika i veličina. Lijepa daščice. Nađe se tu i poneka cjepanica. I cijela stolica. Sava diže i nosi sve što može plivati, i ne pita šta je i čije je.

-Gdje ćeš staviti baba-Neru ako natrpaš pun čamac drangulija? – upitah ga radosno. Jer bili smo dio nestvarne slike od vode, zemlje i sunca.

- Baba nije teška – odgovori Dženis loveći veslom neobičnu limenu kutiju. Sinoć je Sava naglo nadošla. Dženisov otac je dežurao sa ostalim ljudima. Nije mogao nagovoriti svoju majku, Dženisovu babu Neru, da napusti svoju staru kuću okruženu vodom. Njena okućnica postala je malo ostrvo. Voćke oko kuće već su do koljena u mutnoj Savi. Iz nakrivljenog odžaka, s kapom koju čini rodino gnijezdo, izvija se i odmah ka vodi pada, plavičast vrbov dim. Otvoren je i prozor, okrenut suncu, i u okviru se vide bijeli jastuci. Baba prozračuje svoju posteljinu. Ugledasmo je. Povijena, ali oštra u pokretima, svojim dvjema ovcama nudi nešto u velikoj kanti. Prije Dženisovog oca, krenusmo da babu prevezemo do njihove kuće.

Približavamo se.

U dvorište uplovismo čamcem. Dženis bira mjesto na kom će se najviše približiti kući. Baba se pretvara kao da nas nije primijetila. Kao da se ne raduje našem dolasku? A veliki pas, sav rundav i star, laje ozbiljno, domaćinski.

Dženis iskoči iz čamca, navuče ga na iznenađenu travu, okrenu se baki, pa će s primjetnim ponosom:

- Kako si bako? Mi došli!

Iz blata se izvukoše muške gumene čizme na bakinim nogama, kanta pade pred ovce, a suha usta zašuštaše:

- Gdje ti je otac?

- Radi.

- Hm... Radi!

Baka pogleda ruševnu kuću. Podiže oči prema odžaku. Na njemu je stajala roda sa grančicom u dugom kljunu.

- Pa, hoćemo li? – oprezno će Dženis.

- A kuća! – Nera će oštrije.

- Neće kući ništa biti. Vrat ćemo te čim se voda povuče. Baka šuti. Okreće se ovcama. Nešto traži.

- Prvo ovce! – zapovijedi nam.

- Bako, mi ćemo dolaziti hraniti ovce! – buni se Dženis.

- Rekla sam: Prvo ovce! Ni rat mene od njih nije odvojio, neće ni voda. Ne znaš ti, sinko, šta je ovca.

Nema druge. Moramo voziti i ovce.

- Da im vežemo noge? – umiješah se i ja.

- Tebi ću ja jezik zavezati! – odbrusi Nera.

Valjda su i ovce shvatile da se ne vrijedi opirati, pa su sasvim poslušno ušle u čamac. Mi smo im samo malo pomogli jednim štapom, kad baka nije gledala.

Kad ovce legoše među Dženisove naplavine u čamcu, on zadovoljno viknu:

- Hajdemo sada, bako!

Žurio je, da iznenadi oca.

- Sad uvedi Kasana – baka će mirno.

- Ne može pas sa ovcima. Neka on čuva kuću. Donosićemo mu hranu – buni se Dženis, ali uzalud. Uvedosmo psa u čamac. Ovce ga se nisu nimalo plašile. I pas ih je gledao sasvim prijateljski.

- Hoćemo li sada krenuti? – ponada se Dženis.

- Nećemo. Nađi mačka.

- Mačka? Misliš li da Kasan nema ništa reći mačku – zavapi Dženis.

- Nema.

Rastrčasmo se po ostrvcetu. Nema ga u kući, nema u šupi, u staji, na tavanu, pod krevetom... Baka se nasmija kad ga našosmo u čamcu. Ležao je pored Kasana. Grija se njegovom olinjalom bundom.

Dženis gleda Neru i ne smije ništa reći. Čuje se duboko nadiranje vode. Iz potopljenog vrbaka oglase se vrbe.

- Kokoši – reče baka tiho, a lice joj se rascvate na suncu – povežite im noge.

Na jednoj šljivi našosmo komad kanapa i povezasmo noge kokošima. Čamac je već bio pun. Dženis izbacila nekoliko daščica i kutija. Nikad se u ovom čamcu nije našao čudniji teret. I za čudo, ne bune se ni ovce, ni kokoši, ni pas, ni mačak, iako im je već tijesno. Šta će biti kad u čamac uđemo još nas troje.

- Pričekajte – baka će odlučno, i ode u kuću.

Dženis nemoćno širi ruke:

- Šta će joj sad pasti na pamet?

Nismo dugo čekali. Jedva da smo pogledali oko sebe. Voda. Oko nas moćna tamna voda. Učini mi se da je i Nerino ostrvce krenulo niz Savu. Plovi cijela kuća, i mi s njom.

- Ovamo! – viknu baka.

Utrčasmo u kuću. Šta li to baba želi ponijeti?

Pored neravnog zida stajala je golema škrinja od drveta. Lijep predmet. Oblik škrinje umanjivao je njenu veličinu. Izrezbarena je. Ubrzo saznadosmo da je i teška. Krupne ruže i loze obavijale su bakinu škrinju. Mirisala je na dunje. Baka je pazila da škrinju ne oštetimo. Kad je nježno naslonismo na vrh čamca, Dženis jeknu:

- Bako, neće moći! Potopićemo se!

- Hoće, hoće – Nera će mirno.

Nekako namjestismo škrinju na sredinu čamčića. Pod nju podbacismo stare vreće. Na lijepi poklopac odmah se popeše pas i mačak. Ovce su se mirno pribijale jedna uz drugu. Voda je utišala i kokoši. Ali, čamčić je već svom težinom ležao na zemlji i teško će se moći pokrenuti. Dok smo pokušavali da ga pomjerimo, baka je ponovo otišla u kuću. Neće, valjda, još nešto nositi? Upinjemo se. Uzalud. Čamac se ne miče. Moramo nešto izbaciti da ga olakšamo.

- Djeco! – zove nas.

Dženis poblijedi. Znao je dobro svoju baku. Kad ona što zakači, to se i otkida. Ako je naumila da ponese cijelu kuću, ona će je i ponijeti.

- Ja ne smijem. Idi vidi šta je – Dženis će obeshrabren.

Sanduk. Ogroman sanduk. Pun posteljine i posuđa, i stvari koje samo Neri nešto znače. Pored sanduka stoji Nera i suhim ručicama stišće neobičnu kutiju okovanu srebrom. U vratima se ukaza iznenađena Dženisova glava. Pogled mu skače sa sanduka na kutiju.

- Nismo uspjeli. On je tu – Dženis će glasom u kom se mogla razabrati i boja olakšanja.

- Ko je tu?

- Otac.

Istrčasmo u dvorište koje se očito smanjivalo. Sa svih strana, kao okrugli kolač, nagrizala ga Sava. Sa istočne strane kući se približavao Dženisov otac. Snažnim zamasima vesla vozio je njihov veliki čamac. Kad ugleda Dženisov pretovareni čamčić, poče se smijati.

Pored nas se nađe i Nera.

Oči su joj pjevale.

Blago, ali pobjednički, naredi nam:

- Iznesite sanduk.

Izbeharale šljive su sve dublje gazile u vodu.

Kuća i baka dugo su se opraštale.

Alija Hasagić Dubočanin

INTERPRETACIJA

O čemu govori pripovijetka?

Ko su glavni likovi?

Zašto su Dženis i njegov prijatelj odlučili posjetiti Dženisovu baku?

Gdje ona živi?

Na osnovu niza slika koje je pisac dao, zamisli i opiši život pored Save.

Iako je naizgled u centru zbivanja nadošla Sava i poplava koju je ona izazvala, ipak je to samo okvir u koji je pisac htio staviti jedan neobičan lik. O kome je riječ?

Kako se ponaša baka?

Da li na nju poplava djeluje uznemirujuće?

Pronađi dijelove u tekstu koji to kazuju?

Šta sve baba-Nera mora smjestiti u čamac?

JEZIK I STIL

1. Kakva je rečenica u pripovijeci?

Da li dominira duža ili kraća rečenica? Pogledajte sami kraj pripovijetke:

Pored nas se nađe i Nera. Oči su joj pjevale. Blago, ali pobjednički, naredi nam:

- Iznesite sanduk.

Izbeharale šljive su sve dublje gazile u vodu.

Kuća i baka dugo su se opraštale.

Pročitajte i pripovijetku *Šarko* Alije H: Dubočanina i uporedite rečenice. Zašto pisac koristi kraće rečenice?

Čemu one doprinose?

2. Rečenica *Iz blata se izvukoše muške gumene čizme* primjer je stilske figure koja se zove SINEGDOHA i u kojoj dio predstavlja cjelinu ili jedinka vrstu.

OBOGATIMO RJEČNIK I ZNANJE

Nerino ponašanje i poplava bude asocijacije na Nuhovu lađu.

Je li vam poznata Kur'anska priča o poslaniku Nuhu (biblijski Noe)?

Koje sličnosti postoje?

KULTURA IZRAŽAVANJA

1. Zbivanja u prirodi mogu da nas uplaše ili oduševе.

Da li ste nekada proživjeli neku prirodnu nepogodu kao što je poplava, suša, grad ili olujno nevrijeme?

Ispričajte priču o nekoj prirodnoj nepogodi ili nekom prirodnom fenomenu.

Pričanje može biti hronološko ili retrospektivno.

2. Baba-Nera može biti poticaj za opis lika. Uporedite Neru i majku iz pripovijetke *Gromovo đule*. Koliko je sličnosti, a koliko razlike između njih?

ALIJA HASAGIĆ DUBOČANIN

Rođen je 1949. godine u Bosanskom Dubočcu. Završio je Filozofski fakultet u Sarajevu. Pjesnik je, romansijer, pripovjedač i kritičar. Objavio je zbirke pripovijedaka: *Brod na vidiku*, *Vatre na rijeci*, *Lađa za daljine*, a najpoznatija je zbirka *Lađarski put*, te roman *Nemirno ljeto*.

MURAT

(odlomak)

„Da vam ispričam, kad eto počeste, riječ riječi izvukuje, a ovo je bila živa istina. Živio sam tada, za vrijeme kraljevine Jugoslavije u Novom Pazaru. Dođe tada u Pazar za komandira žandarmerije po zlu čuveni Rakić. Strah i trepet od njega. Pred njime je išao glas da je jureći komite po sandžačkim vrletima tražeći Jusufa Mehonjića i Feriza Salkovića, samo jednog dana u Krušici premlatio dvadesetak ljudi, te su ih na nosila iznijeli iz njegove kancelarije poslije saslušavanja. Čovjek kod njega jeftin kao metak. Ko mu zapadne za oko dadne pismo patroli tobože da ga sprovedu, pa kod prvog potoka da mu pucaju u leđa pod izgovorom da je sprovedeni pokušao da bježi. Za moju muku taj Rakić je volio gusle i da znam da guslam. A imao sam gusle što niko. Pravio ih jedan komitaš, tri godine se krio u pećini pa od preduga vremena šarao britvom dan i noć te ispalo djelo da se streseš od straha i meraka. I britkijā sablja na njima i britkijā junaka i krila sokolovih i zijevoja od zmija. Pa to politirao, žute se ko jablan. Elem, dođe žandar da me sprovede: zove te žandarmerijski narednik da pođeš sa mnom i poneseš gusle. Kad uđoh u kahvu tu žandarmerijski narednik ruča. Pogleda me krivijem okom pa nastavi da jede. Puna kahva ljudi ali niko ne smije da pisne. Ljudi piju kafe, uzdišu, pogledaju me i u sebe sažaljevaju: e, neće nam se u viđene ljude i junake, zapnu zlom oku pod trepavicu i traži se način kako da se izgube, da ih nestane. Žao im, jer u toj istoj kahvi sam i ranije guslao po cijelu noć od iftara do sufura. Sagnuše glave ljudi, kao da pogiboše. Tu pozvali još jednog guslara i sa mnom sjedi. Bome nije nam lako, tresu nam se i noge i gusle, jer svaku noć strijeljaju, na koga baci oko – omrkni ne osvani. Žandari stoje po dvojica sa svake strane od nas. Drže puške u rukama. Reče im komandir da sjednu. Gledaju u nas ne trepću. Pošto jede, okrenu se komandir ka nama i naredi onom guslaru do mene da gusla. Al da vidiš straha od smrti i ljudskog kurvaluka! Žao mu umrijeti, pa da napravi volju komandiru i spasi čapru, okreće pjesmu sve drugačije kako misli da će biti po volji komandiru.

Onda naredi meni da guslam. Tresu se i ruke i gusle, kobilca pada na patos, prsti odskaču od žica. Namještam dlake, a kuražim sebe, misao munjevito luta, tražim pjesmu koja bi mi spasila život da i ja okrenem za topom, vjetrom i trubom, pa opet se s tom mišlju sudari druga misao da pred smrću ne treba gaće ištetiti, prekoriševam sebe, cijelog vijeka sam pjevao onako kako u knjigama piše, tako su slušali ljudi koji me sada gledaju ćuteći, već znaju te pjesme, šta će reći. Okuražim sebe, umiraće se i tako i tako, pa počeh pjesmu onako kako sam je iz knjige naučio. Svima u kafani zastao dah. Stražari poustajaše, jedan kucnu kundakom o patos, ljudi u kafani streknuše, ja pjevam, pravim se da ne čujem i ne vidim. Ljudi u kafani poispraviše glave, gledaju me, milo im, a u sebi me sažaljevaju:

„Jadni naš Murataga. Ostao tvrdoglav kakav je bio. Od riječi ništa ne biva, mogao je komandiru napraviti ćeif, a sebi spasiti glavu. Dok se malo vremena izbistre i dok se postavi redovan sud i zakon. Najvećem broju ljudi jezik je odsjekao glavu. Ne valja praviti inat sa svojim životom.

NEPOZNATE RIJEČI

komiti – članovi dobrovoljačkih paravojnih formacija u Srbiji u vrijeme Prvog svjetskog rata

Važno je šta je u srcu. Tu niko ne može zaviriti. Vidiš kako je vješt ovaj pravi guslar, šta mu valja zadnjici obraz mu može podnijeti...“

Ja samo gledam kad će komandir viknuti, dosta! a žandarima: vodite ovo pašče van grada. I čudo Božije. Onom komandiru kao da omekša lice. Ne vidim mu namrdinu, kuku vjeđa nad očima, ni kilu među očima. Kad završih pjesmu ovako mi reče: „Ti si, stari, guslao kako je u knjigama. Ja sam te knjige čitao i te pjesme znam. A ti drugi šta si kazivao uz gusle lagao si od straha. Da nijesi star platilo bi za to!“ Reče mi još: „Idi ti, Murate, kući, opet da dođeš da mi guslaš i daću ti napismeno da niko ne smije da te dira.“

Izađoh ja, kao poletio odatle. Ko ponovo da sam se rodio. I iste noći svratih na svadbu da se naigram i napjevam. Jedan moj komšija, ćata u vlasti, ženio se. Čim popih šerbet i bubaretlisah veselje, skočih u kolo, uhvatih se da igram do najljepše djevojke, do ćatine sestre. Kolo oduži, a ja ne tičem pod, igram i gledam u obraze djevojke do mene. Ništa ljepše od nje. Udarila joj rumen na lice kao rosa na listove ružice. Kad ona zapjeva, jeknuh ko stari vuk kad čuje da jagnje blekne, ne odoljeh srcu, zar i naši gazije nijesu bili slabi kad vide oko djevojačko, rumen i bjelinu obraza, zaletih se i poljubih ćatinu sestru usred kola, kod toliko naroda koji to gleda. Kolo se prekide, nastala gužva, čuh kako viknuše: „Jazuk, šta uradi Murataga, poljubi ćatinu sestru, neće mu to lako proći!“ te u kalamutnji koja nastala istrčah napolje brzo kao šimšik, te više ne smjedoh ni kod komandira otići da guslam, plašeći se da mu se ćata žalio na mene.“

Prisutni prvičani i posječari prsnuše u smijeh.

„E hajde sada, Murataga, zaguslaj.“

„Hoćete li pjesmu o Mujovu Halilu, Talu Ličaninu, Mehonjiću, o Mehmedu Đerekarcu...“

„Ti znaš onu pjesmu o borbi partizana na Sutjesci. Tu zapjevaj gdje smo svi zajedno davali krv za slogu i slobodu.“

Guslar je mijenjao glas, usporavao kad je opisivao oružje, odjeću, rijeke i planine, a brzo kad je borbu opisivao ponekad izmahujući guslama i gudalom kao da imitira borbu kundacima pušaka.

„Zdrav bio“ zahvališe mu poslije ispjevane pjesme i starčić zuba izlizanih od priče i pjesme poslije ovih njegovih riječi i ljepote pjesme, odlučnih pokreta, poraste u njihovim očima.

Sjutradan, pošto ostaviše Hajriju u gostima kod roditelja prvičani krenuše natrag u Selišta. Odmicali su polako sniježnim peštarskim poljem, koje kad ga snijeg zavije izgleda ravno kao sofru i svuda jednaka ravnica, te vjetar zagrcne tragove i putnici koji zalutaju pobadaju štapove da bi znali da li se vraćaju na sutragu u krug.

Prema prvičanima u susret dolazila tri konjanika, krupna i stasita.

„Merhaba ljudi“, rekoše oni.

„Merhaba“ odgovoriše prvičani.

„Akobogda, kud ste pošli?“

„Vraćamo se iz prviča od Bajre Pešterca.“

„A vi ste iz Selišta. Je li sa vama guslar, Murat Kurtagić, iz Rožaja?“

„Eto ga za nama ostao je da se preopaše.“

Murataga se zavio šalom oko vrata i glave, noge mu propadaju kroz koru snijega. Konjanici zastadoše ispred njega i prvi od njih zapita:

„Jesi li vidio negdje Murata Kurtagića?“

„Evo, vala ja sam Murat.“

„Ti Murat?“ čovjek ga odmjeri očima, udari dlanom o dlan i kroz smijeh reče:

„Ne vjerujem da si Murat! Ako si stvarno, prema onome što sam čuo o tebi, čuveniji si nego viđen, davao sam dva vola da te vidim, a sada bih dao četiri vola da te nijesam vidio, te ištetiš onu sliku o tebi iz priče, ha, ha, ha.“

Murataga se prvo zastiđe, pa mu od inata krv navali u oči i pomisli: Moj Murate, ode bruka preko dunjaluka, ne daj se. Odmahnu glavom, pritrča konjaniku, dohvati ga jednom rukom za nogu, drugom za prsi i obali ga sa konja u snijeg. Hitro izvuče nož iza pojasa i dok je držao oborenog krupnog Pešterca u snijegu zavika:

„Jesam li Murat? Jesam li Murat?“

Tada Murat ču iza sebe glas ostale dvojice Pešteraca koji su sišli s konja i stajali mu iza leđa moleći ga i upozoravajući ga da čuva ruke da ne išteti čovjeka za poganu riječ koja mu je prešla preko usta. Tada Murat ču i glas onog ispod sebe:

„Jesi, jesi Murat, jesi i više no što su mi pričali.“

Murat ga pusti. Pešterac se diže i poče se tresti od snijega. Na rastanku pruži ruku: „Oprosti, Murate, molim te dođi negdje do mene u goste da pjevaš i guslaš.“

Zaim Azemović

**NEPOZNATE
RIJEČI**
šimšik - munja

INTERPRETACIJA

1. Kako počinje odlomak?

Ko priča jedan zanimljiv događaj iz svog života?

Kome Murat priča o svom susretu sa zloglasnim Rakićem?

O kojem vremenu govori?

Šta je sve bilo moguće u to vrijeme?

Kako završava susret između Rakića i Murata?

Šta je to Rakić posebno cijenio kod ovog vrsnog guslara?

Kako Murat proslavlja svoju sreću?

Da li je i ovaj događaj slavno završio?

Zašto junak koji je spreman poginuti pred žandarmerijskim komandirima, sa svadbe bježi kao šimšik?

Razmisli

Kraj Muratove priče kazuje da junak nije sklon preuveličavanju. Objasni kako to osvjetljava njegov lik. On je priču ispričao da bi se ljudi koji su okupljeni na sijelu nasmijali. Upravo zato je povezo ova dva događaja. Obrazloži koliko je sam Murat realno procijenio vlastiti karakter?

Neka ti kao pomoć posluže mogući odgovori.

Murat je čovjek koji:

a) se hvali i veliča svoju hrabrost

b) hrabrost veliča, a kukavičluk prikriva

c) realno govori i o svojim kvalitetima i o svojim mahanama

d) za potrebe priče pomalo karikira i hrabrost i kukavičluk

2. U drugom dijelu priče *prvičani* se vraćaju kući. Na putu ih susreću tri konjanika. Koga oni traže?

Šta kaže jedan konjanik nakon što vidi Murata?

Šta ti to kazuje o Muratovom fizičkom izgledu?

Kako je na ovu uvredu odgovorio Murataga?

Taj događaj daje konačnu sliku o Muratu. Kakva je ona?

KULTURA IZRAŽAVANJA

Pokušaj opisati Murata ističući i povezujući njegove karakterne osobine i fizički izgled. Naglasi šta je važnije.

JEZIK I STIL

1. Prvi dio priče ispričan je u prvom, a drugi u trećem licu. Zašto je to bitno?

Kakvu funkciju imaju korišteni oblici kazivanja?

Koga osvjetljavaju i kako?

Kakva je funkcija dijaloga kojima je prekidano pričanje?

2. U tekstu su spomenute riječi *prvičani* i *posječari*. Objasnite njihovo značenje. Zna li još neke riječi koje se koriste u sličnim situacijama? navedite ih.

Zanimljivo

Murat Kurtagić je čuveni guslar iz Rožaja čija je životna priča poslužila kao inspiracija Zaimu Azemoviću da naslika ovaj zanimljivi književni lik. *To je vjerovatno jedan od posljednjih ljudi koji sav pripada epici, onoj izvornoj narodnoj – i to ukupnim svojim bićem*, rekao je za Murata Kurtagića Vuk Minić.

ZAIM AZEMOVIĆ

Rođen 1937. godine u Bukovici kod Rožaja. Završio Učiteljsku školu u Novom Pazaru, a potom Višu pedagošku školu u Kruševcu. Živi i radi u Rožajama.

Djela su mu: *Zlatna i gladna brda* (pripovijetke, 1972), *Mijene* (pjesme, 1977), *Dug zavičaj* (pripovijetke, 1981), *Sijevak* (pjesme, 1981), *Nesanice* (pripovijetke, 1987), *Srce pod jezikom* (pripovijetke), *Tajnovid* (romansirana biografija Šejha Muhameda Užičanina, 1994).

PENDŽERI

Posve su mi se svojim smislom nametnuli pendžeri. Baš svaki. I baš na svačemu. Kad god sam razmišljao o pendžerima, a bivalo je često i sa razlozima, više ničemu u mojoj glavi nije bilo mjesta. Činilo mi se da drugo što osim pendžera i ne postoji, ili, ako i postoji da se bez toga može. Kroz pendžere, naše ili tuđe, stvarne ili umišljene, prozreli smo ostatak svijeta.

Stara očeva kuća imala je dva pendžera, za nju dovoljno. Jedan sa prednje strane, prema selu, velik, da kuća nije ćorava za komšiluk, a drugi sa zadnje, malen - više rupa nego pendžer. Uzaman su ga, ovaj zadnji, zatiskali svačim, gledali da se za njega i ne zna. Osim oca, mi drugi nijesmo ni računali da ga ima. Jedino bi se on zagledao u nešto kroz pendžer-rupu, premda je vidik mogao biti samo dva-tri metra dug, sučekivalo ga je gotovo okomito brdo. Došlo nam je bilo da zbog toga brinemo za oca.

Sa te je strane bila pustara, strančina izbrazadana dubokim jarugama, a gdjejkoji busen štrkljave trave podsjećao je na rijetke dlake u ćelava čovjeka. Izgledalo je da je i očevu kuću vaktile, odozgo negdje, donijela bujica.

I, kad su nekakvi vojnici htjeli da ulove baba, kao zeca na legalu, on ih je opazio. Zapravo, vojnik pijandura nije se povinovao ni jednom vojnom pravilu ili naredbi, vitlajući nožem išao je bejanile. Dok su vojnici stigli da upru cijevi u vrata i veliki pendžer, otac se bio već provukao kroz pendžer-rupu. To provlačenje da je ko gledao spolja, ličilo bi mu na porađanje. Babo je pobjegao uz jarugu, a u selu su, docnije, smišljali priče o tome. Bilo je i takvih kojima se čudio, nije vjerovao da su o njemu. Tačno je, jedino, da je imao dosta ožiljaka po tijelu i da je po oštrim ivicama pendžerceta sakupio suhe i skvrčene parčiće svoje kože, uvio ih u čistu mahramicu i pokopao to u seosko groblje. I dovu je izučio.

”Dužan sam ovo” - govorio je sebi.

Ipak, ocu je edžel došao kroz pendžer. Škripalo je i lupkalo zloslutno jedne noći, babo nekoliko puta ustajao da vidi puha li jak vjetar, pitao svoju majku čuje li ona to. Učio naglas. Poslije se pendžer širom otvorio, sam, a majka nehotke povikala:”Bujrum, bujrum.” I babo nije ustao sutradan. Bio je ukočen i studen. Mula Ibrahim je, kad su mu sve ispričali, samo klimnuo glavom, kao da je to sto puta čuo. Rekao je da je otac umro onoga trena kad je majka bujrumisala Azraila.

”Insan umre i tako, da se obejani Božji kuvet.”

Očevu smrt nikad nijesam zaboravio, stalno sam se nadao da se nije ni dogodila, da će babo doći kroz onaj isti pendžer kroz koji je, kako reče mula Ibrahim, prhnuo kao leptir. Nada me vukla kao na ularu.

Počeo sam i da mrzim pendžere. Prvo onaj naš, onda sve koje sam viđao. Pendžere okićene čipkama zarovima i saksijama sa cvijećem jedva sam gledao. Takvi su bili na Taibaginoj kući, pored koje sam morao svakoga dana u školu. Zalud sam stiskao oči šakama, žmurio, okretao glavu - pendžeri se nijesu gubili iz vidika. Bivali su šareniji i pakosniji. Slutio sam da se rugaju mom ćoretanju i spoticanju.

Kad mi je pukao zadnji živac, jednog popodneva, kamenom sam pogodio Taibagin pendžer - pravo u gledence. Staklene igle rasule su se po sokaku,

NEPOZNATE RIJEČI

bejanile – javno, otvoreno
edžel – suđeni čas, usud
obejaniti – obznaniti, reći svima
kuvet – snaga
mašer – mnogo ljudi, svijet

nalik strešenom inju. Konačno sam se omrazio sa Taibagom, definitivno natovario na sebe njegovu sumnju u moju čednost. Taibagu sam nekako i razumio, ali sam se čudio što ni majka ni moja učiteljica nijesu shvatale da sam gađao nešto drugo, ne Taibagino staklo.

Shvatio sam, napokon, da će mi spokojstvo vazda zavisiti od razmišljanja o pendžerima. Vidio sam da nije na mojoj strani to što su mi pendžeri uhvatili dušu kao fotografskim aparatom, smjestili je u svoje četvrtaste okvire, ne mareći koliko mi je od nje ostalo da za to drugo služi.

”Strpi se, Mašane Ramiću, stisni zube” – govorio sam sebi. ”Doći će dan kad će sve znati o pendžerima, a ono što se spozna pokori se, uzme se pod svoje.”

Kad su mi bili naturili krivicu na puklinama zbratimljenosti naroda, došli su po mene i moj goli dah nadmeni čuvari poretka, da mi naturenu krivicu izmjere i da me primjereno kazne. Odveli su me iz škole, s radnog mjesta, ispred dječice kojoj sam držao čas o čovjekoljublju. Osvrnuo sam se, ali više nijesam vidio školu – ukazao mi se samo njen pendžer pun dječijih glavica. Bješe to najljepša slika koju sam ikad vidio. Doturio sam je slikama koje sam čuvao pod zaklop, za dugo sjećanje.

I tamo gdje su me odveli, prvi put u životu, bespomoćnog, gdje mišljahu da mi izbiju iz glave svaku pomisao da nijesam kriv – i tamo mi bijaše u oku pendžer. Premalen, a visoko. Taman da mi prevrši muku, ne pruži ikakvu nadu.

”Trpi, Mašane, sokole” – govorio sam sebi.

Te noći ni san mi nije htio na oči. Budnom, priviđao mi se nekakav mašer, rekoše da su na mojoj strani, ali niko mi ne govoraše išta drugo osim da se strpim. U tom sam mnoštvu prepoznao i kolegicu Milicu. I ona mi je dovikala da se strpim. Rekla je još da će sutradan doći i djeca onih ljudi što su mi naturili krivicu, na moj čas o čovjekoljublju. Povjerovao sam joj. Nas dvoje smo još kao đaci bili slični: vidjeli smo sasvim iste slike u razlivenim Roršahovim mrljama, na časovima psihologije.

Vozom ili čim drugim, ne bijah siguran, tek okupljeni su u svitanje nestali nekamo. Činilo mi se da, pri odlasku, mašu rukama sa prozora tog neobičnog vozila. I rješenje da sam nevin doturio mi je neko otuda. Među imenima potpisnika bilo je i Miličino ime.

Rješenje bješe četvrtasto i veliko koliko pendžer.

I kad sam od ušteđevine mogao da sagradim sebi kuću, sve sam lahko isplanirao, svaku njenu sitnicu imao pred očima, osim pendžera. O njima ništa nijesam znao: ni kakvi da budu, ni koliki da su, ni na koju stranu da se stave. Volio sam da znam šta ću ja kroz njih gledati, šta moja žena, a šta sinovi i kćeri. Šta će se kroz te pendžere vidjeti spolja u mojoj kući.

Ipak, kuću sam napravio. Sve mi je po planu, sem pendžera.

Redžep Nurović

INTERPRETACIJA

1. Šta je tema ove neobične pripovijetke?

Zašto su pendžeri okupirali dječakove misli?

Zbog čega dječak ima traumatično iskustvo sa pendžerima?

Šta je uzrok traume?

Pronađite dva detalja u pripovijeci koji govore o opravdanosti dječakovih strahova.

Objasnite opravdanost i realnost strahova koji se temelje na Azrailovom ulasku kroz pendžer.

Klakva je uloga pendžera u životu odraslog pripovjedača?

Da se on uspješno *nosi* sa tim naslijeđenim strahovima?

Da li mu život nudi lijek ili dodatno opterećuje njegovu svijest novim nemilim događajima?

Objasnite motiv *nepravedno optuženog* učitelja.

U svim ovim neprijatnim susretima čovjeka i pendžera, postoji i jedno lijepo i svijetlo njegovo viđenje. Koje?

2. Šta simbolizira pendžer?

Njegova simbolika se može posmatrati iz dva ugla.

Koja dva svijeta razdvaja i spaja pendžer iz djetinjstva? O tome upravo govori Azrailova posjeta.

Koja dva svijeta razdvaja i spaja zatvorski pendžer?

Pendžer je pogled u svijet i život. Kakav je piščev *pogled kroz pendžer*?

Razmislite i opišite kakav je vaš *pogled kroz pendžer*?

JEZIK I STIL

1. Pisac kaže:

*O njima ništa **nijesam** znao.*

Kako još možemo napisati ovaj oblik?

Da li je pravilno i *nisam* i *nijesam*?

Zapamti

U standardnom bosanskom jeziku **stilski su obilježeni** oblici *nijesam*, *nijesi*, *nijesmo*, *nijeste*, *nijesu*.

2. Objasni:

a) sinonime *pendžer* i *prozor*.

b) značenje imenice *čovjekoljublje*

REDŽEP NUROVIĆ

Rođen je 1945. godine u Lukarima kod Novog Pazara. Učiteljsku školu završio je u Novom Pazaru, a pravo studirao u Prištini. Objavio je zbirku poezije *Šta bi mi ostalo* (1997) i zbirku kratkih priča *Pendžeri* (2002).

GROMOVO ĐULE

Bio sam sasvim mali, ali ovog se dobro sjećam. Valjda što je toliko sijevalo i grmilo.

Moja rodna kasabica poznata je kao igralište gromova.

Zgnijezdila se na golom nevisokom podnožju planina, koje silazi u neveliko polje.

Kad dođe ljetna oluja, gromovi kao krakati svijetli divovi skaču po tim planinčinama, sablje njihovih munja i tutanj njihovih tabana utjeraju sve živo u kasabi u kuće, štale i ćumeze, i pozatvaraju u njoj sva vrata i prozore. Nikad se toliko puta svijet ne prekrsti i toliko svetih riječi iz Kur'ana ne izgovori. Ljudi šalju Bogu nijema obećanja da nikad više neće grijешiti.

Jednom tako zaorlja takva oluja, u kući smo toga popodneva ostali samo mati i ja. Mati u ludoj jurnjavi pozatvara sve prozore, stisnu me u krilo, i, zaklonjeni malo iza prozora, gledamo u baštu. Smrklo se, ali sijevne pa voćke postanu kao da su od zlata i dragog kamenja, i meni onda žao što takve i ne ostanu. Odmah zatim tresak, koji kao da me svega raznese, pa za njim gromorno valjanje grmljavine, koje ulazi u prozorska stakla i zidove. Priljubim se uz mater, a lijepo mi. Onda line u voćnjak, kao da neko odozgo zalijeva kantama. Grane se povijaju do zemlje, žao mi ih, drage naše voćke, jadmice – nemaju se nikud skloniti.

- Majko, što će tolika kiša? – pitam.

Mati, stisla me, žmiri, užurbano šapće nekakve, potpuno mi nerazumljive riječi. (Poslije sam saznao: riječi iz Kur'ana.)

- Hoće li, majko, još jednom onako? – pitam, jedva čekajući da tresne.

Mati me blago udari po potiljku, a grom, kao da me čuo, prasnu, udari usred bašte. Vidjeh usijan plavičast kolut, kao da na zemlju pade sjajna tepsija pa je nestade.

Mati me trkom iznese u divanhanu.

- Sine, ne zovi ih više! – dašće, ljubi me gdje stigne.

- Izgorjećemo.

Poslije, kad je oluja otišla, iznijela me u voćnjak. Vrti se oko onog mjesta gdje je udario grom, spušta me iz naramka i raščješljava travu, traži nešto, a ničeg nema.

Tek mnogo poslije, saznao sam šta je tražila. Đule gromovo. Nije, kažu, veliko, sitno je kao golubije jaje. Ko ga nađe pa zakopa negdje pred kućna vrata, dokle ga tako drži, kuća će biti sigurna od vatre, od puške i noža, od krađe i vradžbine.

Mora da sam tako još u najranijem djetinjstvu sklopio prijateljstvo s gromovima. Poslije mnogo godina, jedne mrkle noći na planini Vlašić, udarali su svud oko mene, kao vatrena kiša-šropac, a jednoga dana našao sam se na Vranici planini u samim oblacima, gdje su oko mene igrali đavolsko kolo. Nijedan me nije htio. Bilo je tako nekoliko puta i u ratu, među kuršumima i granatama.

Da mi dva brata nisu poginula, prosto bih povjerovao da je mati našla, i tajno negdje zakopala, gromovo đule.

Vjerujem i ne vjerujem, ali i danas tražim gdje ga je zakopala.

NEPOZNATE RIJEČI

Vlašić – planina u blizini Travnika

Vranica – planina u blizini Gornjeg Vakufa

đule – topovsko ili puščano zrno

kuršum - metak

INTERPRETACIJA

1. U ovoj pripovijeci pisac je *uhvatio* i zabilježio momenat pred oluju, slikajući trenutke koji je najavljuju, a zatim je opisao i njen pohod na kasabu. Jesi li imao utisak da si je i sam doživio?

Kako je to pisac postigao?

Koliko tome doprinosi upečatljivost slika?

Koje riječi su pomogle da *vidimo* oluju, a koje da je *čujemo*?

Izdvoji te riječi.

Koja stilska sredstva je koristio pisac da upotpuni opis oluje?

Objasni stilsku figuru koja je sadržana u sintagmi *gromorno valjanje grmljavine*.

Onomatopeja je stilska figura uz pomoć koje se imitiraju zvukovi iz prirode.

2. Kako je pisac dočarao majčin lik i njeno ponašanje?

Da li je vjerno opisao njene strahove?

Čega se ona boji?

U Koga vjeruje? Koje riječi izgovara u strahu?

Kad je oluja minula, šta ona traži u bašči? Zašto?

Kakva svojstva su pripisana gromovom đuletu?

Kako se zovu ukorijenjena i raširena narodna vjerovanja koja se ne temelje na činjenicama?

Jeste li i sami praznovjerni? Razgovarajte o tome.

JEZIK I STIL

1. Koliko doživljenosti radnje dopirinese i glagoli kojima se poslužio pisac?

Kojem glagolskom obliku pripadaju glagoli *zaorlja*, *pozatvara*, *stisnu me...*? Objasni njegova njegova stilska svojstva?

2. Pisac je upotrijebio pridjeve *nevisoko* i *neveliko*. Pronađite ih u tekstu i zaključite koliko oni doprinose osobenom jeziku i stilu pisca. Kako biste vi rekli: *nevisoko* ili *nisko*, *neveliko* ili *malo*?

RJEČNIK

1. Obogatimo rječnik novim riječima:

Pisac je upotrijebio orijentalizam *divanhana*. U bosanskom jeziku ima još riječi sa orijentalnim sufiksom *-hana*.

Šta znače riječi:

*hastahana*_____ *kutubhana*_____

*gasulhana*_____ *musafirhana*_____

2. Šta više odgovara bosanskom jezičkom izrazu: *bašča* ili *bašta*?

KULTURA IZRAŽAVANJA

Kako je pisac opisao majku?

Šta je karakteristično u njenom ponašanju?

Šta u izgledu?

Kakve su njene kretnje?

Jesu li one planirane ili su instinktivne?

Koja osjećanja su izuzetno naglašena?

Kojim riječima biste opisali njeno ponašanje: *smirena, uplašena, usplahirena, nervozna, ljuta, nezainteresovana za zbivanja oko sebe...*

Neka vam opis majke bude poticaj da i sami napravite portret neke osobe koju poznajete. Pokušajte je smjestiti u neku neobičnu situaciju koja će najbolje pokazati njene karakterne osobine i njeno emocionalno stanje.

SKENDER KULENOVIĆ

Rođen je 1910. godine u Bosanskom Petrovcu, a umro 1978. godine. Pisao je pjesme, drame, pripovijetke, romane i eseje. Poznate su njegove poeme: *Ševa, Stojanaka, majka Knešpoljka, Na pravi sam ti put, majko, izišo*; zbirke pjesama *Soneti I i II*, pripovijetke *Gromovo đule*, te roman *Ponornica* koji je do sada najcjelovitija književnojezička afirmacija izvornoga govornog bošnjačkog mentaliteta.

SKELEDŽIJA

U rano jutro sjene na semberskoj ravnici počeše da se razrjeđuju postajući ljubičaste. Šumarak pred selom, još snen, obavijen izmaglicom, kao da se mazno budio. Na istoku zažarilo se nebo. Odjednom iz toga vatrenog blijeska sunce veselo iskoči nad dalekim rubom ravnice. Planu stakleni crijep na jarko crvenom krovu kuće u voćnjaku. I dvije ruke, samo one vidljive, otvoriše prozorska krila, kao da hoće da puste u sobu radost jutra. Zasja rosa na teškim, pognutim vlatima pšenice i na listovima djeteline, zapali se crveni mak, kliknu roda u ševaru stojeći na tankoj ružičastoj nozi. Nad poljem, uplašen nečim, nisko preletje divlji golub. Ali vojnik, partizan, s puškom o ramenu, sa zabačenom šajkačom iznad kose žute kao pšenica, i ne osvrnu se na sve to. Koračao je dugim koracima prema čika-Đurinoj kući zamišljen i naborana čela. Stari skeledžija, bijel od godina, i rumen od sunca, dočeka ga vedro.

- Ja bih preko rijeke – reče vojnik pošto se pozdravio.

- Preko Save? A ko će te prevesti? – uozbilji se starac.

- Pa ti...

- Ja, Boga mi, ne mogu...

Vojnik izvadi iz torbe pismo zapečaćeno okruglim bijelim vinjetama:

- Nosim pismo za vezu. Važno je. A imam i pismenu preporuku od štaba brigade.

- Čast, al', brate, ustaše su se pojavili na drugoj obali. Nije da kažeš da su stalno tamo. Ama, neka se prikriju na obali samo jedanput i – gotovo. Aja! Ne mogu.

- Onda ću sam.

- Ne bih ni tebi preporučio.

- Mora se.

- E, kad se mora...

Pritisnut nekom brigom, vojnik se nije prepirao ni ljutio, nije navaljivao.

Starac iznese toplu mlijeka i mladić, pošto sjede na rosne grede posute žućkastim iverjem, pio je neveselo.

- A htio bih da svratim i do kuće – reče zamišljeno. – samo da privirim. Ženu mi odvelo u Jasenovac još proljetos, a sad čujem – dijete mi zanemoglo. Samo što je živo. Pa eto...

- O brate – pogleda ga starac pažljivije. – Nesreća! Nego, ti dobro pripazi! Čamac je u uvalici, granjem pokriven. A prema vodi ukosi, spusti se u šumu, nemoj na navoz. Eh, vidi ti nesreće. Ali opet ne znam je li pametno što ideš. Ako te, ne daj Bože, spaze...

- A, neće, valjda...

Reče to rastreseno kao da nije ni mislio o opasnosti. Pa se oprostio i pođe prema rijeci. Starac je gledao za njim, a kad vojnik zamače u šumarak, on uze sjekiru da dovrši japiju za koš.

"Treba požuriti dok je ove ljepote – bodrio je sam sebe. –Danas i sutra da sve otešem, pa..."

Ali vojnik mu je bio stalno na umu.

"Kako li će? – mislio je. – Hoće li umjeti preko vode?"

Gledao je za njim. Uzalud. Nije ga bilo.

Unuka je napasala krave na livadi punoj rose.

NEPOZNATE RIJEČI

Jasenovac – poznati logor iz Drugog svjetskog rata
vinjeta – štamparski ukras

"Ljepotice moja" – gledao je starac u nju, naslonjen laktom na glatku držalicu sjekire. Ali češući hrapavom rukom bijeli brk, pratio je mladića u mislima: "Sad je kraj Lukine kuće, a sad na nasipu, sad prilazi obali..."

"Hajde, što si stao! – prekori sam sebe. – Treba ovo svršiti."

Nekakve kandžice počеше da grebu po srcu.

"A onaj ode. Navalio: mora se. E, kad se mora, a ti hajde. Pismo! Vrlo važno pismo! Ko da nije moglo pričekati to pismo. A ja, Boga mi, nisam na trulu dasku stao. Pa i ne osjećam se najbolje."

Ali kandžice su greble jače. "Eh, ti matori, ništa ti nije. Pismo može čekati. A može li bolesno dijete čekati.? O, brate nevolje. Može biti da onaj ni vodi nije vješt. E pa što je iš'o..."

Starac nemirno gleda prema rijeci, češe se po razdrljenim koštunjavim prsima i – zapalivši crnu lulu duboko uvlači gorak dim.

"Sad je u uvalici, kod čamca..."

- O, Milice! – viknu iznenada unuku – kaži nani da ću se odmah vratiti. Idem nešto poslom.

Bacivši sjekiru, zaturi naviše klempavi šešir i požuri prema rijeci. Na obali zastade i zagleda se preko široke, blještave vode, ali ne opazi ništa i nadvi se nad uvalicu. U plitkoj muljevitoj vodi dražice, ugleda vojnika između granja. Prebacivši pušku preko ramena i do koljena zapavši u židak mulj, vukao je čamac iz sve snage. Ali teški čamac, prednjim krajem nasukan na žile i uvaljan u raskvašenu ilovaču, kao da je bio ukopan; izgledalo je da ga mišićavi vojnik neće ni s mjesta pomaknuti. Brisao je znoj, hodao oko čamca, psovao od srca. Ali to nije pomoglo.

- Cimni, pritisni prednji kraj – viknu starac razdraženo. – Šta si se spetljao ko drvena Marija! Čekaj!

Ljut i užurban, starac se spustio niz strminu.

- Hajde. Tako. Eto vidiš.

- E, fala ti, čika Đuro. A zapelo, majku mu...

- Zapelo kad ne znaš. Hajde, sjedaj! Tu na sredinu. Uzmi veslo!

Vojnik pogleda u nedoumici. Starac zasuka nogavice, nabi ulojen šešir na čelo i otisnuvši čamac prema rijeci, ukorači u njega i sjede na usku dasku na krmi. Čvrsto uhvativši vesla žilavim rukama, petama uprije o prečke.

- Hoćeš li sa mnom? – upita vojnik razvedrivši se.

- Hoću li! Pa vidiš da hoću. A ako zapuca, vrag mu materi, šta bi – bi. A dijete ti je muško? Sin?

- Sin.

Starac pogleda u guste hrastove šume na drugoj strani i pljunu u šake.

- Hajde!

Zaveslaše snažno i čamac poletje ukoso po širokoj, suncem obasjanoj vodi prema tihoj i pustoj šumi.

Meša Selimović

INTERPRETACIJA

1. Ko je glavni junak u pripovijeci?

Kakvo je njegovo zanimanje? Šta znači biti skeledžija?

Zašto se on našao u neprilici?

Koja je prva njegova reakcija i kako pokušava da se iz te neprilike izvuce?

Čime se brani?

Poslušajte ponovo njegove riječi upućene vojniku. Obratite pažnju na one riječi koje su izgovorene naglas, a zatim i na one koje je čika Đuro izgovorio u sebi.

Šta o čika-Đuri kazuju glasno izgovorene riječi, a šta otkrivaju one koje su ostale neizgovorene?

Kako nazivamo ovakav način praćenja junakovog toka misli?

Šta otkriva kontrast između čika-Đurinih riječi i postupaka?

Kako objašnjavate kolebanje koje nastaje u ovom čovjeku.

Je li ovo pobjeda i trijumf savjesti i dobrote u čovjeku nad slabostima i strahovima koji ga obuzimaju?

Razgovarajte o takvim trenucima u čovjeku. Je li to naša svakodnevnica?

Zar svaki dan ne vodimo *bitke* sa sobom i u sebi zbog onoga što treba i onoga što želimo, smijemo i možemo uraditi? Navedite neki svoj primjer unutarnje borbe. Šta je na kraju pobijedilo?

Prikazivanje toka misli i osjećanja književnog lika zove se **unutrašnji monolog**. Korištenjem unutrašnjeg monologa pravi se **psihološka karakterizacija lika**.

2. Pored unutrašnjeg monologa u pripovijeci su korišteni i drugi oblici kazivanja. Uočite ih!

Kako počinje pripovijetka? Koje je slike semberske ravnice pisac posebno istakao?

Koje doba dana je opisano?

Kakvom je atmosferom okružen glavni lik?

Pisac se poslužio brojnim stilskim sredstvima da bi jače i upečatljivije dočarao ambijent u kojem se odvija radnja pripovijetke. Prepoznajete neka od njih, npr. *Šumarak pred selom još snen..., zažarilo se nebo..., zasja rosa na teškim pognutim vlatima...*

3. Da li je jutro slučajno odabrano ili ono ovdje ima dublje simboličko značenje?

Vedrina, svjetlost, ljepota i blagodeti koje izviru iz pejzaža također su simboli. Čega?

KULTURA IZRAŽAVANJA

Neka ti uvodni dio pripovijetke posluži da i sam opišeš neki pejzaž u određeno doba dana ili godine. Obrati pažnju na slike, mirise i zvukove koji dominiraju određenim pejzažom. Ne zaboravi ni atmosferu. Vrlo je važno uočiti značaj ugodne atmosfere što doprinosi da se osjećamo dobro.

MEHMED MEŠA SELIMOVIĆ

Rođen u Tuzli 1910. godine, a umro u Beogradu 1982. Bio je pripovjedač, romansijer i esejista. Završio je filozofski fakultet, nakon čega je radio kao profesor VPŠ i na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, a zatim je bio i glavni urednik izdavačke kuće *Svjetlost*. Najznačajnija njegova djela su romani *Tvrđava* i *Derviš i smrt*, koji otkrivaju izuzetnu snagu poniranja u dubinu čovjekove duše i njegove tragične sudbine.

ROD I DOM

Mlada i lijepa djevojka Pašana je, kao dobra prilika, isprošena za momka kojeg ni vidjela nije. Svadbu su dogovorili Pašin otac Ahmetaga i seoski starješina iz Šipovica Osmanaga. Nakon dugog i mukotrpnog dogovaranja, svatovi napokon dolaze po Pašanu.

Došli su, kao što se očekivalo, uprekrat, preko lomnih Jamova.

Na dupljačkim livadama, nekoliko binjadžija se potrča. Košiju ugrabi jedan malac na svojoj silovitoj Zeki. - Hajde, Zeka!

Malo mu bi to no još dotrča praćen dvojicom drugara te – okrećui se, u mangupski tanku i tijesnu bijelu suknu, sa Zekom ukруг – najavi svatove. Ima hi, ka što je zdogovoreno, tačno stotinu, ni manje ni više. To javi pa obrnu, sa svojim drugarima, natrag, da se uključi gdje mu je mjesto.

Primiču se svatovi – tako se primiče konjica pred udar. – Na čelu je Osmanaga, jaše na svom čuvenom Brnjašu, postarijem ali nogatu i snažnu mrkocrvenu konju. Do Osmana je stari svat, kog je zbog njegovih devedeset i kusur godina svako živi zvao adžo Sulejman, a uz starinu pristiže, na samim rasnim sedlenicama, još sedam-osam najviđenijih. Ova desetorka je ispred upredena bajraka, a za bajrakom, u podugačkoj koloni nastupa, nadirući kao kakva bujica, ostalo ljudstvo. Među ljudstvom je i nekoliko jendi.

Što je imalo čovjeka u sijarskome plemenu (koje se prostiralo širom Šipovica, pa ovamo do po Negobratine i dolje do udno Godijeva), te čovjeka u svojte i rodbine, bilo je sada tu. Stala ljude vriska. Stala konje pod njima njiska. I to kakve konje! Ih, pa ovi su majkovići poznati po tome kako sami piju sa najbližega izvora, a sedlenika odvode na dalji, bolji, gdje voda izbija iz dubina. Pa ponekad i suh komat češu, a hata hrane jajima i šećerom.

Biju mahtere, ječi zurla, tu je zelen bajrak, s jabukom na koplju. Hajde more!

Obukao ko je imao svoje ruho, pojahao ko je imao svoga konja, ko nije imao pozajmio – uglavnom, ovdje se niko neće obrukat. Kad se slijegoše uz avliju, to sve zablista, od čohe i kadife, sukna i svile, od širita i vezova, od srebra i zlata, od zajapurenih obraza i ponosito uzdignutih čela, od glatkih prečina i meraklijski iščešljanih konjskih griva i repova, od konjske opreme i nakita, te sjajnih konjskih prsa i sapi. Vri od ćulafa, šalova i čalmi, od fesova sa nemirnim kićankama, šamija sa grošima i s ojcama, trepti svila, svitkaju dukati, poigrava griva na neobuzdanim sedlenicima i viju im se dugi repovi. Lepota pogledat!

Side stari svat, adžo Sulejman. Bio je to pognut i skorio ali vispren i očito lukav, neprevariv starac. Raširi starkelja ruke, da se zagrli sa domaćinom i njegovom braćom, rođaštvom. Side i Osman, a za njim se počese skupljati ostali. Navališe domaćini sa holjdedijom, potrča omladina da prihvati konje, mada mnogi od svatova još ne namjeravaju dolje, već poigravaju, obrćući ih sad lijevo sad desno, i propinju, od obijesti, svoje sedlenike i vrište, a neki bi sišli no im ljute, nemirne ne daju sjahati. Onaj malac u tijesnom suknu vije se na svojoj Zeki po livadama, nikako da prestane. Bio joj je lahk, prelahk, i kružio je kosama kao u vrzinom kolu, kao sniježna prašina u prosinskom kovitlacu. – Hajde Zeka, zviјezdu ti tvoju...!

NEPOZNATE RIJEČI

binjadžije – vješt jahač

košija – nagrada za pobjednika utrke

jenda – djeveruša

mahtere – vrsta udaračkog muzičkog instrumenta

zurla – vrsta svirale

ćulaf – vrsta kape

čalma – platno omotano oko fesa

holjdedija – dobrodošlica

harčaliје – vrsta

slatkog jela, hurmašice, dudovi

Mnogi su bili svezali pogledom za malca pa ostali tako u sedlu. – Ha, nagari, Muštulugdžijo, bre! – povika neko. Bilo je jasno zašto ga tako zovu – zato što redovno grabi muštuluke.

- Ha, ošini, dodadni!

A neko treći ga je, nasuprot, ustuknjivao. – Neka, more, satrije životinju tu.

Ovamo, jak vranac pod bajraktarom Huseinom, stasitim mladim čovjekom nabujalih crnih brkova, tuče kopitama iz visine o tlo kao da hoće zemlju da polomi! Na drugoj strani, jedan dugačak crn baljaš naprosto se otima svom gospodaru, tamo i tamo, od silne želje da se istrči. Izgledalo je kao da je ljut na gazdu što ga nije bolje poveo u malopredašnjoj trci, ušio bi on onu ružnu kobiletinu. Ovako, dozvolili su da ih uteke jedno žensko. Pusti me!...

Jedva se u jedan vakat sve to smiri i sredi. Pojagmi se omladina za bajraktareva vranca, ko će ga preuzet a još više baljaša. Vlasnik baljašev, pomršav momak lica crvena kao u pijetla, a sada još zajapurenog, predade hata s velikim jednim ponosom. Pomalo se, štaviše, zbog tog konja pravio i važan. Malac je bio još ponosniji, jer njegovoj Zeki niko se nije usuđivao ni prići. Tako je divlje udarala bokom, tako je opasno sjekla zakrvavljenom bionjačom, tako je žestoko ujedala oko sebe, tako je ljuto njena kopita bacala zemlju.

- Uzmite bajrak – podsjeti neko od domaćih omladinu. – Vo 'te konje.

Prihvati omladina bajrak i diže ga na krov od kuće, fino ga rasprede i zabode u slamu. On se gore uzvrhori. Zapripsa kući!

- Hajte unutra. – Brvnara Ahmetova mogla je da primi svu stotinu. I da opet ima mjesta i za domaće. Ulaze svatovi u kuću, a u kući muškarci u mušku, najveću sobu, jende u žensku.

Pakuju se po sobi, jedan do drugog, zbijaju.

- Potamo se ti – šale se jedan sa drugim.

- Ene 'voga što se raširio.

Imao je među svatovima i jedan okrugal kao bure. Taj dok se smjesti, podobro oko sebe raskrka. – Pomakte se vi ovamo. – I opet ga neko pričepi. – U, muko moja... – jedva se čovjek, nesretnik, živ iščupa ispod te gomile mesa i sala.

Kad se sve popakovalo, uslijedi pitanje. Kako su doputovali? Jesu li s' umorili? I tako to. Ponuđeni gosti duhanom, stigla kahva, onda ručak, u desetak sofri. Tepsija za tepsijom – prvo pirijan, pa pita i mlijeko, pa harčalije, i nakraju češke, sve to uz stalno nutkanje i nagonjenje.

- Pruži se, Osmanaga, uzmi toga mesa.

- Uzimam bogomi.

- Dela, jadan, uzmi!

- Srknite ljudi tog mlijeka.

- Zafa`te, more, tok češketa!

Okruglog niko nije morao nagoniti, on je grabio i trpao dok napokon ne podrignu, a podrignuo je tako ružno i nepristojno da ga pojedini njegovi pogledaše s mržnjom. I samo što ne rekoše: - Hm! Ka krmak!

Izučila se po ručku dova. Posjedjelo se još neko vrijeme, opet uz duhan i kahvu, razgovarajući i grabeći se ko će kog prije ponuditi kutijom, domaći svatove ili svatovi domaće. Svega je bilo, samo jedno je nedostajalo: igralo se i pjevalo nije – to je u Ahmetovoj kući bilo zabranjeno.

Kad su se nasjedjeli, stari svat počne pominjati da s` ide. Vakrat je. Daleko su Šipovice.

- Se`te još, prijatelju.

- Ne moremo više, bogomi. Omrknućemo.

- Ada' hoćete, omrknut. A ene će je sebe sunce!

- Bogomi, ponavilo je – reče starac i ne pogledavši. – Brzo ć` ono sij, hej – veli. – A mi dok prevalimo toliki put...

- E pa hajte ondar. Fala vi što ste navratili – našališe se domaći. – Doće jopet.

Starina se nasmija, odlično razumjevši šalu. »Nema fala«, reko bi him. »No da `te što je naše.« Ali ne izgovori to, već odluči da him podiđe. – Fala i vama - veli. – Na `vakav doček i stimanje. – Pa uputi đeverove k nevesti, da završe što su obavezni, da daruju kok su dužni. A ljudstvu reče da polahko ustaje, da izlazi i sprema se za put. – Dište se, bogomi, izlasite polagaišno, sprema`te se.

Safet Sijarić

INTERPRETACIJA

Odlomak izuzetno dobro dočarava bošnjačke običaje vezane za svatove.

Sa čijim dolaskom počinje odlomak?

Ko je muštulugdžija?

Koja je njegova funkcija u svatovima?

Koga nam je još od svatova predstavio pisac? Zašto?

Objasni motiv bajraka u odlomku i njegov značaj u svatovima.

Šta on simbolizira?

Ko preuzima bajrak igdje ga postavlja?

da li svatovi odmah ulaze u kuću?

Šta ih zadržava? Kako se ponašaju njihovi konji?

Šta pri tom osjećaju svatovi?

Odnos Šipovčana prema konjima najbolje oslikavaju sljedeće rečenice:

Ih, pa ovi su majkovići poznati po tome kako sami piju sa najbližega izvora, a sedlenika odvođe na dalji, bolji, gdje voda izbija iz dubina. Pa ponekad i suh komat češu, a hata hrane jajima i šećerom.

Objasni ovu neobičnu vezu između konja i čovjeka.

Napokon se svatovi smještaju u odaje. Kako je pisac opisao te trenutke?

Ima li ovdje i komičnih momenata? Ponovo ih pročitaj.

Gdje su smještene jende, a gdje muški svatovi?

Tradicija se poštuje i prilikom svečanog ručka. Vidi se to na osnovu

redosljedja jela kojima se svatovi nude. Koje jelo je prvo? Zašto?

Nakon sjedenja stari svat govori o polasku. Ponovo je dijalog obojen šaljivim tonom i blagim humorom koji je svojstven veselim životnim situacijama. Šta to kazuje o učesnicima u dijalogu?

JEZIK I STIL

1. Nemoguće je ne primijetiti osoben i bogat jezički izraz kojim se pisac poslužio da bi što vjernije opisao ljude i dočarao situacije u kojima se oni najbolje predstavljaju.

Kojim jezikom govore likovi u romanu?

Objasnite osobenost izraza *ne moremo, bogomi, fala vi, ada hoćete, ene đe je, sij, hajte ondar, doće jopet...*

Uočite i druge odlike narodnoga govora u odlomku i objasnite ih.

2. Da li dijalekatske odlike ima samo jezik likova ili se i pripovijedanje u cijelosti oslanja na bogatu dijalekatsku leksiku?

Šta pisac postiže time što i samog pripovjedača obilježava lokalnim govorom?

O odlikama lokalnog govora u Sandžaku pročitajte u drugom dijelu knjige.

KULTURA IZRAŽAVANJA

Jeste li nekad i sami bili u svatovima? Ako jeste, ispričajte kako ste se osjećali i šta ste zanimljivo vidjeli i saznali. Navedite neku šaljivu zgodu koja se desila.

Ispričajte koji su tradicionalni događaji i obredi sastavni dio svadbi u vašem kraju?

SAFET SIJARIĆ

Rođen 1952. godine u Godijevu kod Bijelog Polja. Završio je studij opće književnosti u Sarajevu. Piše prozu i književnu kritiku. Objavio je romane: *Vučja gora* (1989) i *San o dragom kamenu I* (1993) i *San o dragom kamenu II* (1995) te *Rod i dom*.

Roman *Rod i dom* je proglašen romanom godine na konkursu Soroš fondacije – Otvoreno društvo BiH za 1998. godinu, ali nagrada nije uručena autoru iz formalno-pravnih razloga.

DŽENAZA

(odlomak iz romana *Zakkum i nesanica*)

Ljudi su već zanijetili i šapatom obavljaju molitvu, osim mujezina, koji to čini naglas, ne snažno i baš razgovjetno, ali za džematlije dovoljno čujno. Njemu neobično, otkad nije vidio džemat u safove raspoređen. I sam bi se rado uključio, ali ne smije da se odaje. Ne bi se sada prikazivao ovolikom ljudstvu, nije bezbjedno, a množini se teško objašnjava. Pitanje je koliko ih je strpljivih. Vjeruje u merhametluk i selamet molitvenog stanja, ali u ovakvoj situaciji je teško to očekivati od ljudi.

Nigdje ne vidi mejta. A toliki džemat i tolike hodže. Ne bi dugo, sklanjaše dženzazu. Prvi od hodža počeo iz glave da priziva imena, lagano jedno po jedno. Bilo ih je ženskih i muških, tradicionalnih i modernih, ali ih je bilo mnogo. Sail ih nije od početka brojao, nije bio pripremljen niti se nadao da će ih iko pominjati, kad ne vidi mejta na mejtašu, ali mu se ulini da ih je preko pedeset. Pitao se kako hodža tuvi sva ta imena, i tolike duše proziva na talkin.

Kad to završi, počeo učiti salavate. Učenje salavata, to je doživljaj koji se ne zaboravlja i koji nikoga ne ostavi mirna, bez obzira razumije li njihovu sadržinu ili ne. Sama melodija, iz tolikih grla, tako koncentrisanih glava, potpuno usmjerenih jednom jedinom trenutku, posve očišćenih duša. Nema ni jednog kolektivnog čina u ljudskim obredima, koji oplemeni kao ovaj. Nema ni takvog hora koji može dati takav karar avaza. Hor zna naučeno, zna pojačati i sniziti, obojiti, ali ne može sve to prenijeti u tri dimenzije. Ovo ide iz čovjeka, iz njegovog se trbuha odlijepi, kao kakav lagani mlaz, jedva čujno i spontano, poput medovine se istoči iz svakog grla, iz svih zajedno i dopire taman do neba. A uzrokovano je zemljom, iz nje klija, ispod ljudskih stopa, onih mjesta gdje on nesigurno gazi. I nikad nebo nije tako blizu, samo što ga usnama svako ne dotakne, a svako ko uči salavate ima takav osjećaj, svako mu se potpuno približi i preda.

Od nekog ushićenja Sailu pođoše suze. Nije pridavao pažnju, jer je i sam kroz nos, ali za sebe pjevušio, prosto se uvukao u to sazvučje. A niko ne bi mogao ni odoljeti. Ni on, niti ko od ostalih, nisu se obazirali na granate što su povremeno prelijetale grad.

Završiše salavate. Prvi imam počeo glasno kazivati jedno aje iz Kur'ana, na arapskom jeziku. Sljedeći, do njega je to prevodio na bošnjački:

- Knjiga koju smo ti objavili, blagoslovljena je i treba da služi da vjernici razmišljaju o njenim ajetima i da se opamete razumni;

treći na arapskom, a četvrti na bošnjačkom:

- O moji pravovjerni robovi, bojte se svoga gospodara. Onima koji budu činili dobro, pripada i na ovome i na onome svijetu dobro. Božja zemlja je prostrana. Samo će strpljivi neizmjereno biti nagrađeni;

pa peti, pa šesti aje;

- I Allah im je dao da kušaju poniženje o ovosvjetskom životu, a kazna budućeg svijeta je veća - kad bi oni to znali;

sedmi pa osmi:

- O moj Bože, stvoritelju nebesa i zemlje, poznavaoče tajnog i javnog, Ti ćeš suditi svojim robovima o onome čemu su se oni razišli;

deveti i deseti:

NEPOZNATE RIJEČI

talkin – molitva nad grobom umrloga
karar – odluka, zaključak

- O naš gospodaru, Ti si svaku stvar obuhvatio milošću i znanjem, pa oprosti onima koji su se pokajali i slijedili tvoj put i sačuvaj ih od džehenemske vatre;

jedanaesti i dvanaesti:

- Uistinu, stvaranje nebesa i zemlje je veće od stvaranja ljudi, ali to većina svijeta ne zna.

Sali je razumio i one imame što su ajeta kazivali na arapskom i one na bošnjačkom, a i prepoznao je redom sva ajeta i poglavlja u kojima se one nalaze u Kur'anu, jer je on Kur'an znao napamet mada je uvijek uzimao knjigu pri učenju, zbog koncentracije i poštovanja prema njoj. Tako je radio i sa ostalim svetim knjigama, koje je takođe znao napamet.

Kad ovo završiše, prisutni izučiše El-Fatih. Imami pogasiše fenjere. Džemat se lagano razide, u tišini i po mraku. Niko ni sa kim ne prozbori ni riječ. On se pita kuda li će ovi ljudi? Kućama, ako ih još imaju i ako smiju. Ako mogu do njih, ako mnogi ne padne usput, presječen u iskoračaju. Koga li je ko ostavio ovdje, u parku-groblju, parku namijenjenom šetačima, da se drže za ruke i ašikuju, u groblje pretvorenom, sve humka jedna do druge.

Da li je iko smio glasno zaplakati za svojim, za evladom, malim djetetom, onim sa kojim se nije stigao ni pozdraviti.

Murat Baltić

INTERPRETACIJA

1. O čemu govori navedeni odlomak?

Je li ovo svakidašnja džezaza?

Zašto nije? Šta je čini posebnom?

U koje doba dana se klanja?

Zašto su fenjeri tako čudno prekriveni?

Lakše ćete odgovoriti na pitanja ako znate da se radnja dešava u opkoljenom Sarajevu u vrijeme posljednjega rata.

Šta kaže Sail, lik iz romana, koliko je bilo umrlih?

Kako je on to saznao?

Kakva su bila imena i kome se sve klanjala džezaza?

Zašto se duše umrlih pozivaju na talkin?

2. Glavni motiv u ovom odlomku je učenje salavata?

Kako salavate doživljava Sail?

Kako ih opisuje?

Sa čime ih poredi?

Šta ovaj *čudesni hor* ima, a što svakidašnji, obični horovi nemaju niti mogu imati?

Kakva je to trodimenzionalnost koju učenje salavata nudi?

Ponovo pročitajte taj dio i obratite pažnju na duhovnu moć *skladne i zajedničke molitve*.

Zašto je tolika snaga u tom tihom obraćanju Bogu?

Razmislite o atmosferi koja vlada u tim trenucima, o ponašanju ljudi, o umjerenosti postupaka.

3. Kako završava odlomak?

O čemu razmišlja Sail dok pogledima prati ljude koji se udaljavaju?

Zašto je ovo najemotivniji dio odlomka?

Koje emocije su prisutne?

Šta je najtragičnije u ratnom stradanju?

Ko gubi živote?

KULTURA IZRAŽAVANJA

Opiši svoj doživljaj dženaze, bilo da si joj prisusvovao ili si je samo posmatrala. Obrati pažnju na tišinu kojom je obavijena, na pokrete ljudi koji prisustvuju dženazi ili onih (žena, djece) koji su se našli u blizini. Istakni zašto su glasovi utišani, a dijalozi svedeni na samo nepohodnu razmjenu informacija.

MURAT BALTIC

Rođen 1952. godine u Ursulama kod Sjenice. Pravni fakultet završio u Novom Sadu. živi i radi u Sjenici. Objavio je više djela među kojima su: *Večera* (zbirka pjesama, 1983), *Kukurijek u grlu* (pripovijetke, 1985), te romani *Duvarine* (1991), *Fetva* (1994) i *Zakkum i nesanica*.

PRODAVAC OSMIJEHA

Dječak Ha-ha-ha je volio da mašta i zato mu se nije dopadao svijet odraslih. Svojoj prijateljici Fler, sa kojom je sve dijelio, obećao je da će pronaći Zemlju vječnog djetinjstva u kojoj će moći uvijek ostati. Zato je Ha-ha-ha krenuo na čudno putovanje stičući usput neobične prijatelje kao što su Bijela Rada, poljski miš Flo, njegov rođak Klo, Žmuk, čovječuljak. Napokon se, u jednom sjeniku gdje je Ha-ha-ha spavao, susreću dječak i autor naše priče.

Pošto sam i ja išao u pravcu sjevera, dječak me je zamolio da ga povedem bar dio puta. Nisam mogao da mu to odbijem.

Taj dan je bio topliji od drugih, ali nas sunce nije uvijek pratilo.

Bilo je i nekih kratkotrajnih pljuskova, za vrijeme kojih smo morali da se štitimo velikim listovima neke biljke kojoj nikad nisam znao ime.

Sljedeću noć proveli smo u jednoj napuštenoj šumskoj kolibi, koja je bila potpuno opkoljena tišinom i tako stvarala dojam da smo nas dvojica jedini ne planeti. Dugo sam pokušavao da zaspim te noći, ali mi san nikako nije dolazio na oči.

Dječak je, međutim, zaspao, misleći da i ja spavam. Kad sam pred zoru ustao i prišao njegovom ležaju, bio je sav mokar od znoja. Okretao je glavu u snu i dozivao Fler.

- A ko je ta Fler? – pitao sam ga izjutra, kad se probudio i umio rosom.

- To je jedna sasvim mala djevojčica – reče iznenađen pitanjem. – Obećao sam joj da ću naći Zemlju vječnog djetinjstva i da ću je tamo jednog dana pozvati. Toliko mi je stalo da ona ne poraste, jer ne mogu da je zamislim kao djevojku, odraslu ženu ili staricu koja će jednom umrijeti. To vam pričam zato što mislim da ste vi osoba kojoj se može nešto povjeriti.

- Zašto mi stalno govoriš vi? – tobože sam se malo ljutnuo na njega.

- Zato što ste vi odrastao čovjek, a odraslima treba govoriti *Vi*. Tako su me učili – odgovori on.

- Meni možeš slobodno govoriti *ti* – rekoh, što on primi s čudnim sjajem u očima.

- Hvala ti – požuri da kaže. – Do sada sam govorio *ti* samo životinjama, djeci, cvijeću i nekim biljkama. Da li to što mogu da ti kažem *ti* ima neko posebno značenje?

- Ima, ako ti se tako sviđa – rekao sam.

Dječakovo povjerenje naglo je poraslo. Dok smo nastavljali put, ispričao mi je sve ovo što sam dosad napisao o njemu. Inače, on nije ni slutio da je to bio moj susret sa samim sobom, onim od prije mnogo godina.

Putovali smo tako zajedno dva dana. Trećeg dana morali smo se razići. Na mjestu gdje se račvao put, koje je bilo gotovo isto kao ono raskršće na kom je Ha-ha-ha odabrao Put Sreće, trebalo je da skrenem lijevo. Kad sam mu rekao šta namjeravam, počeo je da plače.

- Zašto ne mogu s tobom? – pitao je.

- Zato što nam od sada put nije isti. Mi, odrasli, imamo svoj put, a vi, djeca, svoj – rekoh.

- Znači da ti ideš Putem Mudrosti? – reče dječak.

- A ti i dalje Putem Sreće – nasmijah se. – Srećno, Ha-ha-ha.

- Srećno i tebi! – odvrati on, i krenu svojim putem, osvrćući se na mene onako kako to rade prijatelji.

Više ga nikad nisam vidio. Jeste da sam mnogo putovao i susretao mnoge poznanike od prije, ali dječaka Ha-ha-ha bilo je nemoguće ponovo sresti. Pretpostavljam da je našao Zemlju vječnog djetinjstva i da je sada prodavac osmijeha. A Fler? I ona je bez sumnje s njim: skupa se igraju i smiju po cio dan, radosni što nikad neće odrasti. I, naravno, razgovaraju sa životinjama i cvijećem, sigurni u njihovu dobrotu. Ako je sve tako, onda tu stvarnoo ne treba više ništa reći. A tako je ako to čitalac želi...

Husein Dervišević

INTERPRETACIJA

1. Kako ti se dopao odlomak iz romana?

Jesi li se nekad ranije upoznao sa sličnim dječakom?

Razmisli o njegovom imenu?

Kakve asocijacije budi, šta neminovno izmami spomen dječakovog imena?

Usporedite dječakovo ime *Ha-ha-ha* sa imenom *Mrgud* i objasnite razliku.

2. Koje oblike kazivanja zapažate u odlomku?

Osim pričanja, koji je oblik najzastupljeniji?

Šta je to dijalog?

Dijalog uvijek podrazumijeva komunikaciju između ljudi. Trebaju li svima nama druženje i razgovor?

OBOGATIMO RJEČNIK I ZNANJE

Navedite nekoliko bošnjačkih imena koja vam se posebno sviđaju i objasnite zašto?

Razmisli ili porazgovaraj s nekim o tim imenima?

Odakle uglavnom potiču bošnjačka imena?

Znate li da je obaveza u islamskoj (a time i u bošnjačkoj) tradiciji davati djeci lijepa imena?

Znate li da ime ima psihološko dejstvo na onoga ko ga nosi, pa ako je lijepo djeluje na tu osobu smirujuće, a ako nije, onda djeluje uznemirujuće?

Kako biste voljeli da se zovete?

Jeste li zadovoljni svojim imenom poput pjesnika koji kaže:

Kad me neko zovne: Nedžade!

Daruje me

Načinim se gluhim da me dva

Putu

Zovne.

Potražite pjesmu *Ime Nedžada Ibrišimovića* i u cijelosti je pročitajte.

KULTURA IZRAŽAVANJA

S kim dječak vodi razgovor u ovom odlomku?

Kako mu se obraća? Šta na to kaže autor?

To vam pričam zato što mislim da ste vi osoba kojoj se može nešto povjeriti.

- Zašto mi stalno govoriš vi? – tobože sam se malo ljutnuo na njega.

- Zato što ste vi odrastao čovjek, a odraslima treba govoriti Vi. Tako su me učili – odgovori on.

- Meni možeš slobodno govoriti ti – rekoh, što on primi s čudnim sjajem u očima.

Kakva je razlika između obraćanja sa **vi** i obraćanja sa **ti**?

Šta se mijenja u cijelom odnosu između dječaka i pisca kada dječak zamijeni **vi** sa **ti**?

Dijalog je razgovor između dvije ili više osoba.

U zavisnosti od razloga zbog kojeg ga započinjemo, razgovor može biti: **službeni** (poslovni) i **prijateljski**.

Službeni razgovor se odnosi na neophodnu komunikaciju koju s drugim (najčešće nepoznatim) ljudima uspostavljamo kada obavljamo neke poslove i osnovni cilj mu je završavanje poslova, tj. ishod i rezultat.

Osnovne odlike službenog razgovora imaju i oni razgovori koji se vode prilikom kupovine, plaćanja računa, posjete doktoru, a svakako podrazumijeva poslovne razgovore na višoj razini kada se u ustanovama, firmama, organizacijama, institucijama obavljaju poslovi ili sklapaju ugovori.

Jezik poslovnog razgovora ne spada u literarni stil, nema stilskih sredstava, pomalo je *uštogljen* i ukočen, teži da bude precizan.

Prijateljski (privatni) razgovor pripada razgovornom stilu i podrazumijeva opušteniji i ležerniji pristup. Učesnici u razgovoru ne moraju stalno misliti i tome šta govore i prevashodan cilj mu je uspostava i održavanje komunikacije, a ne ishod. Obogaćen je stilskim sredstvima, a nerijetko i riječima koje su izvan jezičke norme. Iako se smatra neformalnim, ovaj razgovor ne smije biti oslobođen svih pravila. Izraz mora biti jasan, dakle razumljiv, sagovornici se moraju obraćati jedan drugom uz međusobno uvažavanje i pošivanje ličnosti.

Razgovor sa nastavnikom bi trebao biti prijateljski ili mu bar treba biti bliži, nego službenom razgovoru.

Vježba

Kakav su razgovor prvo vodili dječak i pisac?

Na čije insistiranje su promijenili ton razgovora?

Kako se to odrazilo na jezičkom planu?

Kako je prelazak sa službenog na prijateljski razgovor djelovao na dječaka?

Zašto je to njemu bilo bitno?

Šta bi to sve moglo da znači?

Zadatak

Zabilježite jedan svoj službeni razgovor. Uočite kojim riječima ste se služili u tom razgovoru, a zatim ga preoblikujte, *dajte mu malo duše* i pretvorite ga u prijateljski.

HUSEIN DERVIŠEVIĆ

Rođen 1948. godine u Bihaću, gdje i sada živi. Dosad je objavio šesnaest knjiga, od kojih je šest za djecu. Zbirke pjesama: *Napasne basne*, *Medvjed ima dječije srce*, *Napasne i druge basne* i *Zebra u gradu nije životinja*; roman *Prodavac osmijeha* i priče *Nezgodne zgode Malca* i *Bleska*. *Prodavac osmijeha* je 1984. godine proglašen knjigom godine u Bosni i Hercegovini.

TUDE GNIJEZDO

Roman je životopis Ibrahima Žioca, bedela iz Plava. Ovaj sedamnaestogodišnji mladić pristaje da zamijeni u vojsci Zaima, sina mlađeg bega Bašdera iako mu je stariji beg Bašder ubio oca. Motiviran željom za osvetom i bijegom od novih događaja, Ibrahim putuje u Carigrad gdje, došavši u sukob sa carskim službenikom Durmišem kojeg i ubija, shvata da je u tuđem gnijezdu. Bježeći pred hajkom, odlazi u sirotinjski kvart gdje će sresti Bošnjake, željan da progovori na bosanskom jeziku i strepeći istovremeno od susreta sa sirotinjom.

Prepun je Carigrad Bošnjaka. Najviše ih je iz Bosne i Makedonije, iz Sandžaka. Ima ih iz Primorja, kao da nema kraja ni varoši koja nije neko svoje ropče trognula ovamo, da linga i skita carigradskom čaršijom i čopli s njene vječito pune trpeze.

Carigrad je grad sirotinje. Nije! – popravio sam se odmah. Jedan bi je bogataš kupio na trgu, kao stoku. Sirotinja nije za drugo, samo što nema cijenu ni prođu, jeftinija je i grđa na stambolskom pazaru nô stoka.

Carigrad je grad bogatih. Nije! – uhvatio sam se opet. Nema pazara na svijetu da kupi njegovu sirotinju. Može li ko kupiti vodu, vazduh i oblake na nebu?

Carigrad je svačiji grad. Bez duše i srca, hrani se ljudima koje rađa. I živi. Noć mu donese ono što uzme dan. Gubi i dobija, a ne poznaje mu se ništa. mlađi je od ljudi, stariji od gradova.

Pao sam s nogu, a nijesam prošao ni sve mahale oko Sinan-pašine džamije, kamo li ovo gnijezdo, zgomilano kao gnjide u šavu, uz mrtvu nogu od Bosfora. Je li to šareni Carigrad koga svaki dan gledam sa pendžera carske sobe u kojoj radim? U kojoj sam radio, moram već da popravim i u ovoj jaziji koju ostavljam kao posljednji zapis o sebi.

Sreo sam koje ne tražim, ne nađoh koje sam mislio. A ne znam koga sam tražio. Našao sam neke bozadžije iz Pazara, kundradžije iz Akova, drvosječe iz Taslidže, kujundžije iz Prizrena, ćiradžije iz Gusinja, hamale iz Berana. Sve zle i nagrдне, da čovjeka uhvati muka, makar mu bili svoji i dragi, kao što su. Mnogo našega svijeta za koji nema drugoga imena do Božiji stvorovi, ni drugog zvanja do prosjaci.

Pravio sam se da ih ne poznajem. Htio sam da ih sretnem, sad kad su već tu, vidim nijesu potrebni ni oni meni ni ja njima. Bježim od pogleda koji bi me mogao otkriti, strepim za vrijeme koje sam pošao da izgubim. Kao da mi je odjednom došla neka druga pamet: ne može pomoći niko nikome, sami smo rođeni, sami treba da trpimo svoju muku. Zamišljamo dobročinstva, zaklinjemo se u dovama na milost i potporu ubogim i starim, a prolazimo kraj njih, neditnuti njihovom bijedom, kao da su oni koji su dostojni naše pažnje i pomoći u nekom drugom svijetu, u koji tek treba da odemo. Srešćemo se tamo i namiriti obećani dug. Spremni smo da budućim dobročinstvom opravdamo sadašnju škrtost. To je dovoljno da ne učinimo ništa. Polovinu grijeha oprostimo odmah, polovinu ostavljamo za obećani iskup koji nikada neće doći. S dovom u ustima odlažemo merhamet u beskraj. Neka njihovo strpljenje bude ravno našem odgođenom dobročinstvu. Ostaćemo na istom: oni da čekaju i mole, mi da obećavamo. Je li dovoljno kleknuti na koljena pet puta na dan, moliti za nas i za njih, pomagati ih sopstvenim otkupom grijeha, držeći ih tako da bi

NEPOZNATE RIJEČI

bozadžija – onaj koji pravi i prodaje bozu

kundradžija – obućar

kujundžija – zlatar

ćiradžija – kiridžija

hamal – nosač

jazija – pismo

hala – čudovište, neman

nadžak – dio starinske vojne opreme; sjekirica sa

dugom drškom kod koje je oštrica s jedne, a čekić s druge strane.

učogorno – bezobrazno, drsko

imali od koga iskupljivati svoju krivicu? Koga mi to pomažemo, njih ili nas? Nijesmo li svu tu mudrost izmislili radi sebe? Kupujemo li pravo na sreću mrvicama koje padnu s naše bogate sofe? Veličamo li taj naš merhamet njihovim postojanjem? Šta bi bilo s nama da ih nema? Ko bi se još mogao za komad hljeba nadati oproštenju grijeha? Je li siromaštvo poštenje ili sramota? Je li prokletstvo koje se nasleđuje? Je li opravdanje za bogate, tek kojim se na drugom tasu mjeri ljudska sreća?

Ne mogu ništa da nađem što bi bilo mjera u koju bi stalo.

Ono je bez dna i obala. Vjetar koji nikad ne prestaje.

Zemlja neorana. Hala koja se na njoj širi i koti.

Vječita zima. Pomor bez dna i mjere.

Poznao me Brdoš iz Hakanja. Evo ga pravo k meni. Nakovrlio na ono jedno oko, drugo mu je Bog zna ko i kad izbio. Ne da s mirom proći nepoznatom, kamoli svome i poznatome. Pokajah se kad ga ugledah, ali nazad nijesam imao kud. Poznao sam te, moj si, ne možeš mi pobjeći da si još toliki – govori mi ono njegovo izbečeno oko.

Raširio se nasred mahale, ne da proći. Uzeo me na oko, kao na nišan, mjeri moju neprijatnost željom da ga ne smijem proći, ni zaobići. Moram ispred njega, pod to oko koje me probada, kao nadžak. Zaželio sam za trenutak da mu je ispalo i ono. Prošao bih s mirom, bez belaja. Ali brzo se pokajah, prekarih sebe nesrećom koju olako prepisujemo drugome, kao da je malo našeg mira važnije od tuđeg života.

- Moj si! – kaže mekše no što sam očekivao. – Ako nijesmo iste sreće, iz istog smo mjesta. To je dovoljno, makar da staneš, riječ da potrošimo – razvezao je čvor sa čela, da me odobrovolji. Pogled mu je blaži, kao da je tim riječima istekla riješenost da me silom zaustavi i popriča sa mnom.

Sav je od jedne želje. Ne traži ništa, osim razgovora, a ispriječio se kao da hoće da ubije. Spreman je da se ukorijepi za vrat sa svima koji ga zaobiđu. Stao sam. Neka ga prođe taj prvi nastup hrabrosti. Nijesam se odao ničim da sam ga prepoznao.

- Prođi se belaja! – kažem mu na turskom, oštro i ljutito, kao da ga nikad prije nijesam vidio.

- Jednu riječ! Samo jednu našu riječ da čujem, pa prođi. Idi ako hoćeš – odvraća mi meko. Moli se, slomljen lukavstvom kojim sam htio da ga mimoidem. Slomio sam mu ono učogorno oko, razvezao grč i ruke koje su bile spremne da me zaustave. Palo je pred moje noge sve ono čime me čekao, ne može me zaustaviti.

Ostala mu je samo molba:

- Jednu riječ, zemljače! Našku riječ da čujem, i ništa više!

Nema više onog njegovog oka, slijepac je, pravi, moli kroz plač i grkavicu:

- Jednu riječ, zemljače! Našku riječ! – ostaje za mnom njegova molba. – Katile! Dabogda nijem hodio! Lomivrat, bestraga!

Husein Bašić

INTERPRETACIJA

1. Ko je glavni lik romana?

Zašto roman nosi naziv *Tuđe gnijezdo*?

U čije gnijezdo je upao Ibrahim Žioc, i zašto?

On je i narator u romanu pa se ovaj odlomak, a i roman u cjelini doima kao njegova lična ispovijest.

Pitanje koje se nameće je:

Može li čovjek naći sreću tražeći osvetu?

Kako se osjeća u tuđini?

2. Navedeni odlomak ustvari je **epizoda** u kojoj se Ibrahim susreće sa ljudima koji su iz Bosne, i koji su izgubljeni kao i on sam.

EPIZODA je manji događaj u proznom djelu koji je u vezi sa glavnom radnjom, ali nije njen bitan dio.

On želi da vidi poznato lice, a kada sretne poznanike ne želi ih prepoznati.

Zašto je to tako?

Kako se ponašaju Bošnjaci koje je vidio?

Šta oni traže?

Pisac je uradio izuzetan portret jednog *izgubljenog* Bošnjaka.

Kako izgleda i kako se ponaša?

Za čim vapi Brdoš iz Hakanja?

Kakav stav je zauzeo?

Za šta moli i zbog čega proklinje Ibrahima?

Razmisli

Da li ljudi koji odu *u svijet* uvijek pronadu sreću?

U šta su se u Carigradu pretvorili spomenuti Bošnjaci?

Zašto su njihove duše izgubljene?

HUSEIN BAŠIĆ (1938-2007)

Rođen je u Plavu, a umro u Podgorici. Pisao je poeziju i prozu. Bavio se proučavanjem i prezentacijom kulturno-historijskog naslijeđa Bošnjaka u Crnoj Gori i Srbiji. Najpoznatija djela su mu romani: *Tuđe gnijezdo* (1989) i *Krivice I i II* (1986); zbirke pjesama: *Od sunca ogrlica* (1970) i *Utra* (1979), knjiga antiratnih prozno-poetskih tekstova *Smrt duše* (1992), knjige iz usmene književnosti Bošnjaka: *Crni dukati* (1970), *Ispod zlatnih streha* (1972), *Zeman kule po čenaru gradi* (1991) i *San i pola života* (1996).

GUSINJSKA GODINA

(odlomak iz romana)

Te noći Tonko je govorio posljednji. Dobro je poznao događaje, ono što im je prethodilo i njihove posljedice - pa je na sve prisutne ostavio dubok utisak.

A radoznoj čaršiji nije bilo teško da dozna da je starac što je sa kćerkom došao u Gusinje završio velike škole, tamo neđe na Zapadu da priča o onoj godini kao da je sve očima gledao. I da to zna od njih drugačije, više i bolje. Znao je i što su u najvećem povjerenju carevi pisali jedan drugome, svojim pašama i vezirima. Znao i ko je bio čiji špijun, i koliko je vojske bilo, i imena svih viđenih ljudi.

I za Prenk-Dodu je čuo, našao u knjigama o tome, i za Jakup-Fera, i austrijskog konzula Lipića, onog što je davao groše i mito, te je katolike i muslimane pod jednu kapu stavio, pomirio i blagom sastavio – da Crnogorcima dohakaju.

A za Seljmon-Čoku veli da se prodao, primao je mito i od Turske i od Švaba; mnogo griješimo što ga spominjemo kao svog junaka i diku. Zna i da je Mula-Nazif od naroda kupio pomoć za vakufsko i džamiju, a te groše koristio da još više zamrsi i smete. Imao je i plaćenike, batinaše, što su globili i tukli ljude i svake mu se noći javljali. Oni njemu, on nekome drugome, od sebe višemu. I Bog zna dokle bi tako, da ga ne pojede noć.

Muhtar-aga i kajmakamu pokaza da je vidio kako neki Furnije, ambasador Francuski u Carigradu, piše da su Plavljeni i Gusinjani bili spremni i na rat sa Velikim silama i sa svakim živim na svijetu, gluhi za taj Berlinski kongres i za sve što im ljudi savjetuju. Ali da znaju što ih čeka, predočeno im je sve što ih miže i hoće snaći, no oni niti haju, nit habera od sebe daju. Oni u tome uživaju, veli taj glavar, vrijeđaju i ismijavaju Blagodarna Veličanstva.

Pokazao im je i pismo ruskog konzula, knjaza Gorštakova i nekog Sam Vajlera, iz Berlina, koji pišu da su sad Sile zabrinute događajima oko Gusinja i Plava. Posljedice mogu biti vrlo neugodne, pa bogme i strašne. Kao da se primakao kijametski dan. Sve se u Plavu i Gusinju diglo na noge; njihovim primjerom vjerovatno će poći i Makedonija, Trakija i Albanija, a to ozbiljno uznemirava kabinete u Beču i Berlinu.

I još je ispričao da su se u to vrijeme novine u svijetu punile vijestima o plavsko-gusinjskoj aferi i odbijanju "nekih divljih i surovih gorštaka" da se priklone odlukama Velikih sila. Novine kao novine, navikle da jedne ljude zabavljaju mukama drugih. Svijet je zapaljen i uzbuđen. Šaka ljudi – prkose carevima i kraljevima, zakofrčila nos i plazi im jezik.

Je li moguće da se o tome pisalo?

Jes, no. I Muhtar-aga ima takvih novina. Istina, vala, istina. Otac mi je pričao da je jedan čovjek što piše za novine bio u našoj kući, tajno. Razgovarao s njima kao ja sad s tobom. Pratio mu ga bio njegov pobratim iz Skadra. Napisao mu da ga čuva i da mu pomogne. Bio je to neki Talijan, s smiješnim i dugačkim imenom, sve je pisao kako je bilo. Krili su ga našli u trapu, nosili mu hranu, preobukivali ga u žensku robu i vodili po čaršiji. Sastajao se sa viđenijim ljudima. Pošten neki čovjek...

Poslije se čulo da ovamo kreću i nekakvi Garibaldovci, čitali što je taj

NEPOZNATE RIJEČI

akindžije – jurišna konjica
dram – mjera za težinu (3,207 grama)
araba – teretna zaprežna kola

pisao pa pohitali da pomognu. Ti su se borili za pravdu, protiv aga i begova, protiv zulumčara i globe. Bili su za to da je svako jednak, bogat i siromah, kao što piše u Koranu, i kao što je Bog rekao ...Pravi muslimani...

Jes, bogme, pričaju ljudi da je bilo dobrovoljaca sa svake strane. Novine su pisale da je u našem kraju bilo trideset hiljada odlično naoružanih i jakih ratnika, koji se nikoga ne boje. Sila, bre.

A, kažu, pisalo je i da mi jedemo ljude, spavamo s konjima i jašemo pse. I da nas fišek neće, imamo košuljice ne vidimo se, i da su naši psi naučeni da kolju sve što je za red i ljudsko.

Tajni agenti i uhode, upućeni od svakuda, prenijeli su habere da se prema Gusinju, iz raznih pravaca, danonoćno, kreću čudne grupe i kolone, karavani s ljudima, ženama i djecom što spavaju u kolima i arabama - samo da ne zaostanu. Hitaju da stignu kud su naumili, a pouzdano zna da je to – Gusinje.

Vojnici koji su pokušali da ih zadrže, naišli su na strašan i žestok otpor, samoubilačku hrabrost, drsku i neviđenu. Ne zna se ko je gori: žene, ljudi ili djeca.

Jeste li vidjeli čudo? Manji od čeperka a zna sve.

Da ga čovjek za pas zadjene a tako pametan.

Jes, vala. Svaki mu dram mesa valja dram zlata.

Zuvdija Hodžić

INTERPRETACIJA

1. O kom vremenu govori ovaj odlomak?

Kome se pripovjedač obraća?

Preko kojih jezičkih sredstava pripovjedač ostaruje komunikaciju?

Koje elemente narodnog pripovijedanja prepoznajemo u ovom odlomku?

2. Kako pripovjedač opisuje svoje likove?

Da li zalazi u njihovu ličnost?

Kakav je položaj Bošnjaka u periodu Osmanskog carstva?

Kako to vidi Zuvdija Hodžić?

ZUVDIJA HODŽIĆ

Rođen 1944. godine u Gusinju. Završio je filološki fakultet, a pored književnosti uspješno se bavi i slikarstvom. Objavio je zbirku poezije *Na prvom konaku*, romane *Gusinjska godina* i *Davidova zvijezda*, te knjigu pripovijedaka *Gluva zvana*.

O EPSKOM DJELU

Epsko je ono djelo u kojem dominantnu ulogu imaju događaji i likovi. U osnovi epskog djela je pripovijedanje. Uglavnom je pisano rečenicom, ali postoje i epska djela koja su u stihu. To su epovi, epske pjesme, te moderni romani u stihu.

Epsko djelo pisano rečenicom zovemo **proza**. Napoznatije prozne književne vrste su: bajka, basna, pripovijetka i roman.

Epsko djelo ima svoju kompoziciju. **Kompozicija** je način na koji je djelo povezano u cjelinu, odnosno kompozicija podrazumijeva jedinstvo forme i sadržine.

Osnovni elementi kompozicije pripovjedačkog djela su tema, fabula i likovi.

Tema je ono o čemu se u djelu govori. Od nje zavisi i kompozicija djela.

Fabula (priča) je skup međusobno povezanih događaja. Među događajima u fabuli postoji uzročno-posljedična veza. U razvoju fabule presudnu ulogu imaju kompozicioni motivi.

Motivi mogu biti statični i dinamični.

Statični ne utiču neposredno na razvoj radnje. To su opisi prirode, enterijera, eksterijera, portreti likova, ili opis unutrašnjeg stanja lika.

Dinamički motivi predstavljaju pojedine etape u razvoju radnje. Oni mijenjaju situaciju i tako utiču na sam tok radnje.

Fabula piscu služi kao sredstvo za prikazivanje likova.

Likovi mogu biti glavni ili sporedni (epizodni). U djelu pisci daju portret likova.

Portret podrazumijeva opisivanje:

- vanjskog izgleda

- unutrašnjih svojstava (karaktera).

Karakterizacija može biti izvršena sa sociološkog (društvenog), etičkog (moralnog), psihološkog, govornog aspekta. Epizoda najčešće ima ulogu da upotpuni sliku o likovima i da ih osvijetli iz raznih uglova.

PRIPOVIJETKA je prozna vrsta u kojoj se govori o jednom događaju iz života glavnog junaka. Pričanje u pripovijeci je sažeto, radnja je dinamična, a kompozicija čvrsta.

ROMAN je najobimnija epska književna vrsta u koje se slikaju događaji i ljudi, ljudske sudbine, život i pojave. Bogat je i raznovrstan po tematici te postoji niz podjela romana.

S obzirom na dob čitalaca kojima je namijenjen može biti: dječiji, omladinski i roman za odrasle.

Prema tematici koju obrađuje, roman se može podijeliti na: historijski, pustolovni (avanturistički), naučnofantastični...

PRIČA O ALI-BABI I ČETRDESET HAJDUKA (odlomak)

Sa imenom Allaha, Milosnog, Premilosnog

Priča se – a Allah najbolje zna sve u onostranosti svojoj, On je najupućeniji u zbivanja što se dogodiše davnim i iščezlim narodima, kao i ono što će se tek zbiti – da su nekada davno, u starome vaktu i zemanu, u jednome persijskom gradu, u Horasanu, živjela dva brata od kojih se jedan zvao Kasim, a drugi Ali-baba. Otac im umre ostavivši sinovima tek nešto malo i nedovoljno, a poslije podjele babine zaostavštine, Kasim se oženi bogatom ženom koja je imala imanja i vrtove, vinograde i dućane prepune divne robe i skupocjenih stvari. Kasim se poče baviti trgovinom i, uz naklonost sudbine, obogati se još više, tako da zauze dostojno mjesto među trgovcima i ugled među prvacima.

Ali-baba se, pak, oženi sirotom djevojkom koja ne imadaše prebijene pare ni kuće, niti bilo kakve imovine. Helem, Ali-baba uskoro potroši ono što je naslijedio od oca, a potom ga obužeše jad i čemer, tako da nije znao šta da učini. Nije mogao smisliti kako da dođe do hrane i da se sredstava za život domogne...

Dovijajući se i smišljajući kako da dođe do sredstava za život i kako da se domogne korice hljeba, on pomisli:

„Ako od preostalih novaca kupim sjekiru i magarce pa odem u planinu, nasiječem tamo drva, vratim se i prodam ih na gradskoj pijaci, sigurno ću za drva dobiti dovoljno da se oslobodim svoga jada i da novac potrošim na porodicu.”

Ali-baba se uhvati za tu misao, pa požuri da kupi magarce i sjekiru. Onda se zaputi u planinu sa tri magarca od kojih je svaki bio poput mazge. Proveo dan sijekuci drva i i vežuci tovare, a čim pade večer, natovari magarce i poče se spuštati prema gradu. Najzad stiže na pijacu gdje prodade drva i pripomože se tim novcem trošeći ga za svoje nužne potrebe. Ali-baba se razgali i razvedri, te svesrdno zahvali Allahu, razdragana srca i vedra oka, smirene duše.

Potraja to tako sve do jednoga dana kada se, sijekuci drva u planini, malo uspravio. Odjednom ugleda kako se nekakav duman diže i širi sve dok ne zakrili obzorje. Čim dumana nestade, ukazaše se konjanici poput ljutih lavova i hrtova – do zuba naoružani, u oklope utonuli i sabljama opasani, kopljima okićeni i lukovima zametnuti.

Ali-baba se uplaši i sav ustreperi. Drhteći tako, pope se na visoko drvo i sakri u granju plašeći se konjanika i misleći da su nekakvi lopovi. Helem, pošto se sakri u olistalom granju, on ih poče pažljivo i u čudu posmatrati, pa kada s drveta osmotri konjanike, uvjeri se da su to lopovi i hajduci. Ali-baba izbroja četrdeset ljudi od kojih je svaki jahao konja najplemenitije rase, te se još više uplaši i još veća strepnja ga obuže, tako da mu koljena zadrhtaše, grlo mu se osuši i naprosto obnevidje. Utom se konjanici zaustaviše i sjahaše, pa konjima dadoše bisage zobi, a onda svaki konjanik pohita ka bisagama pričvršćenim na leđima svoga izvrsnog konja. Odvezaše bisage i ponesoše ih svako oko svoga vrata, dok ih je Ali-baba pažljivo posmatrao s drveta. Onda harambaša pođe ispred ostalih vodeći ih

prema kraju planine i zaustavi se pred nekakvim malim metalnim vratima na mjestu tako gusto obraslom travom da se vrata skoro nisu ni vidjela od šiblja i trnja. Ali-baba nije ranije uočio ta vrata, nikada ih nije vidio, niti je nabasao na njih.

Kad se hajduci zaustaviše pred čeličnim vratima, harambaša povika koliko ga grlo nosi:

- Sezame, otvori vrata!

Istoga trena, dok je on izgovarao te riječi, vrata se otvoriše i vođa uđe u pratnji hajduka koji su nosili bisage.

Ali-baba se zabezeknu, potpuno uvjeren da su sve bisage pune bijeloga srebra i suhoga zlata, znajući da su ti lopovi postavljali busije na drumovima, vršili prepade na sela i gradove, i zulum činili svijetu, a kada god bi opljačkali kakav karavan, ili kada bi napali selo, donosili su plijen na to osamljeno mjesto, skriveno i daleko od pogleda.

Ali-baba ostade na drvetu, skriven i bez riječi, ne mičući se, ali je motrio hajduke budno prateći šta rade, dok ih najzad ne ugleda kako izlaze s praznim bisagama predvođeni harambašom. Oni pričvrstiše bisage na konje, kao što su i bile, i čim ih zauzdaše, uzjahaše svoje konje i zaputiše se na istu stranu otkuda su i došli. Jezdili su tako dok se ne udaljiše i izgubiše iz vida.

Ali-baba ostade nijem od straha, nepokretan i bez daha. Nije silazio s drveta dok se hajduci ne udaljiše i izgubiše iz vida.

Pošto se Ali-baba uvjeri da su to zli ljudi – kazivao je pripovjedač – pošto nestade straha i najzad se smiri, on se spusti s drveta, priđe maloj kapiji, zaustavi se pred njom osmatrajući je i misleći: „Ako kažem: *Sezame, otvori vrata*, kao što je učinio harambaša, hoće li se otvoriti?”

Ali-baba se odvaži i izgovori te riječi, a vrata se otvoriše. Zapravo, bilo je to mjesto koje su sagradili džini-maridi i bilo je začarano najmoćnijim hamajlijama, a riječi *Sezame, otvori vrata* predstavljale su šifru za skidanje čarolije i za otvaranje vrata.

Ugledavši da su vrata otvorena, Ali-baba uđe i tek što pređe prag, dveri se zatvoriše za njim. Ali-babu obuze nemir i on u strahu reče nešto bestidno – Bože sačuvaj! Pošto se prisjeti riječi *Sezame, otvori vrata*, smiri se i reče:

- Baš me briga što su se vrata zatvorila kad znam tajnu kojom se otvaraju!

Arapska narodna književnost

duman – dim,
magla
helem – kako bude
bisage – dio konjske
opreme
džini-maridi –
nevidljiva bića
dveri – vrata

INTERPRETACIJA

1. Obratite pažnju na naslov priče. Nije li dvosmislen?

U čemu se ogleda dvosmislenost naslova?

Šta ste očekivali na osnovu naslova?

Zar se niste iznenadili kada ste iz priče saznali da Ali-baba nije vođa hajduka?

A šta je sa riječima koje su navedene ispod naslova?

Prepoznajete li ih?

Koja je njihova funkcija ovdje?

Da li poznajete još neko književno djelo u kome nailazimo na ajete iz Kur'ana?

2.O čemu govori priča?

Ko je Ali-baba?

Kako on živi? Zašto?

Šta odluči poduzeti kako bi promijenio stanje u kojem se nalazi?

Da li sve teče onako kako je i zamislio junak priče?

Šta se to neobično dešava pred Ali-babinim očima?

Kako zovemo ovakve motive u priči?

U čemu se ogleda fantastičnost ovog odlomka?

Priča ima elementa bajke, pa ipak nije riječ o bajci. Zašto?

Istočnjačka fantastična priča razlikuje se od bajke po tome što ima sasvim realan okvir.

3. Gdje je dešavanje sasvim realno, a životna zbilja teška i *sasvim ljudska*?

Kada čuda postaju *moгуća*?

Pratite kretanje glavnoga lika kako biste došli do pravih odgovora.

Čuda su moguća onda kad junak krene na put, a kod kuće je uvijek realni svijet. Tako je i u drugim pričama iz *Hiljadu i jedne noći*: u Sindibadovim putovanjima, u priči o Alaudinu i njegovoj čarobnoj lampi...

4. Šta je u ovoj priči stavljeno u prvi plan?

Siromašna žena Ali-babi ne donosi novac, ali mu vlastita sloboda izbora nudi mogućnost da sreću potraži na mnogim drugim stranama.

Potražite i pročitajte priču u cjelini kako biste saznali ko je sretniji brat:

Kasim, koji je uzeo što mu se nudilo i tako trajno izgubio mogućnost bilo kakvog izbora, ili Ali-baba, koji je slušao srce i sam birao vlastiti put?

4. Ko kazuje priču o Ali-babi?

U našem odlomku spominje se *pripovjedač*, ali ko kazuje priču koju priča taj *pripovjedač*? Glavni pripovjedač je Šeherzada, ali ona priča kako je *neko pričao*.

Zar pripovjedač koji priča o pripovjedaču koji priča nije složena fabula? I malo zapetljana?

Jeste, ali ovo je priča iz *Hiljadu i jedne noći* i u njoj ništa *nije neobično*.

To je zbornik u kojem ima: bajki, basni, anegdota, fantastičnih, poučnih, pustolovnih i humorističnih priča.

Priče iz *Hiljadu i jedne noći* su stoljećima nastajale putujući iz drevne indijske književnosti, preko Perzije do arapsko-islamskog halifata gdje su konačno uobličene i zabilježene na arapskom jeziku krajem XV ili početkom XVI vijeka. U Evropi su prvi put objavljene na francuskom jeziku 1704. godine od kada ne prestaje njihova popularnost i opčinjenost evropskih čitalaca ovim toplim orijentalnim pričama. Okvir zbirci čini priča o caru Šahrijanu koji, nakon što otkrije nevjeru svoje žene, odluči da kažnjava sve svoje buduće supruge tako što će ih, nakon prve bračne noći dati ubiti. Kada je, napokon, na red došla Šeherzada, ona se pokušava spasiti lukavstvom tako što caru priča priče u koje na kraju noći uplete početak sljedeće priče i tako zainteresuje cara za kraj pa on odluči da joj život produži za još jednu noć. Sve to traje hiljadu i jednu noć nakon čega car Šahrijan prekida praksu kažnjavanja, uzima Šeherzadu za ženu, a njenu sestru Dunjazadu udaje za svog brata Šahzamana.

LJETOPIS

»Ovdje ću bilježiti datume nekih događaja koji se zbiše u gradu Sarajevu i Bosanskom ajaletu, jer sve što se zabilježi ostaje, a sve što se pamti nestaje.«

M. M. Bašeskija

GODINA 1199.

(14. XI 1784 – 3. XI 1785)

- 19. dan časnog redžeba (28. V 1785) došao je tatar i donio vijest o svrgnuću novog valije, a sutradan, 20. redžeba (29. V), došao je u Sarajevo zamjenik Džcafer-paša a novi paša je imenovan u Sofiju. Svemu tome se svijet jako iznenadi, jer se ovako nešto ranije nije događalo. Spomenuti paša se nekoliko dana zadržao u Travniku s kajmekamom i nakon toga je otišao na novu dužnost ne svraćajući u Sarajevo. Novi valija Issmail-paša imenovan je čak iz Ismailije.

- Pojedini ugledni i pametni ljudi koji su bili počeli ogovarati i napadati Bušatliju, govoreći da je on odmetnik, uvjeriše se i osvjedočiše da su lažne sve vijesti koje govore o tome kako on navodno sakuplja vojsku protiv cara, jer Bušatlija sad bijaše određen za zapovjednika vojne na Crnu Goru, a stiže i ferman kojim je on pomilovan. I svi pametni ljudi koji su ga prije napadali sada se postidješe i oboriše glave.

- Spomenuti Ismail-paša čim je stigao u Novi Pazar (Yeni Pazar), razbolje se i nakon jedne sedmice umre. To se dogodilo 10. ramazana 1199 (17. VII 1785) godine između Petrovdana i Aliđuna. Eto, takve čudnovate stvari se dogodiše u Bosanskom vilajetu.*

Umro je *Žuti-hafiz*

GODINA 1192.

(30.I 1778 – 18. I 1779)

Hasan-efendija, zvani *Žuti-hafiz*, bijaše od djetinjstva slaba zdravlja, žut, onizak, slaba glasa, ali je imao dobro pamćenje, a u govoru bijaše nježan, slab; bećar, nije se nikad ženio, simpatisao je derviše i volio šejhove u tekijama. Bio je pismen i načitan, a stanovao je u jednoj kući gdje bi ga uz Bajram mnogo svijeta posjetilo. Građani su ga poštovali. Nekim bolesnicima bi davao vodu, a nekima bi i istihare klanjao za ozdravljenje. Svoje goste častio bi jednim findžanom šerbeta i sa malo zulbije, pite ili drugog čega što bi od svijeta primio na dar. Neki su smatrali da je vidovit čovjek i u to su vjerovali. Ukratko rečeno: ovaj herif nije imao nikakvih strasti, ali mu je i tjelesni sastav bio takav. Pred smrt je zavještao 400 groša i to: za Koštrino turbe, za hatiba Ali-pašine džamije, za hatiba džamije više Sinanove tekije i za samu hadži Sinanovu tekiju. Za sve ovo je uvakufio 400 groša. Bio je malo muvesvis i nježan, čuvao bi svoje papuče od prašine; od svakog mirisa bi začepljao nos. Bijaše slabašan (zaif), klanjajući bi zaspao.

*U Novom Pazaru u haremu Čaršijske džamije i danas se nalazi nadgrobni spomenik s natpisom ovog Ismail-paše.

NEPOZNATE RIJEČI

valija – guverner, namjesnik jedne pokrajine
vilajet – pokrajina, teritorija jednog valije
 zulbija – vrsta slatkog jela
hatib – imam koji drži hutbe petkom i bajramima
muvesvis – koji boluje od fiks-ideja
hićaja – historijsko-religiozno predanje
mahzar – peticija

HIĆAJA

Nasrudin je zaprosio kćerku uglednog čovjeka, ali mu je ne dadoše. Kad ga upitaše neki šta je bilo, da li su mu dali djevojku i hoće li mu je dati, on odgovori:»Polu je posla gotovo, jer ja hoću djevojku, a ako ona još htjedne mene, stvar će biti potpuno gotova.«

Mula Mustafa Ševki Bašeskija

INTERPRETACIJA

Ljetopis je karakterističan oblik historijskog pričanja i bio je jedan od najznačajnijih žanrova srednjovjekovne književnosti. Ima svoj slijed događaja koji se nižu hronološkim redom i jednu (piščevu) tačku gledišta sa koje su ti događaji sagledani i uneseni u jednu cjelinu.

Ljetopis Mula-Mustafe Bašeskije pisan je na turskom jeziku u koji je pisac unosio i brojne riječi iz bosanskog narodnog govora. Osim hronologije dešavanja, Bašeskija je u svom Ljetopisu redovno bilježio umrle dajući pritom i prave umjetničke portrete nekih ljudi. Tako je i sa opisom umrlog Žutog hafiza koji smo naveli.

Osim toga u Ljetopisu se nalazi i nekoliko anegdota, hićaja i pjesama koje je Bašeskija također zabilježio.

Razmislite:

Zašto na početku imamo dvije vrste datiranja vremena?

Šta o općoj klimi u Sarajevu i Bosni saznajemo iz Ljetopisa?

Koliko je Bašeskijin Ljetopis značajan za Sarajevo i Bosnu sa historijske tačke gledišta?

Koliko je on značajan kao književno-umjetnički izraz jednog vremena?

Kakva je razlika između ljetopisa i dnevnika sa stanovišta književnosti?

MULA MUSTAFA ŠEFKI BAŠESKIJA (1731/2 – 1809)

Rođen je u Sarajevu gdje je najprije radio kao sibjan-mualim, zatim kao imam i hatib, ali je ove vjerske dužnosti 1763. godine zamijenio neobičnim zanimanjem postvši narodni pisar. Kao godina njegove smrti najprije se navodila 1803. zatim, na osnovu bilješki u Ljetopisu i 1804/05, da bi posljednji otkriveni podaci potvrdili 1809. godinu kao tačnu.

Bašeskija vodi Ljetopis od 1756 do 1804, a povod je bila želja da se od zaborava sačuvaju nemili događaji koji su se desili u periodu 1747-1756. Riječ je o pobuni Sarajlija i Bošnjaka protiv turske vlasti poznatoj kao **Buna Morića** koja je u krvi ugušena, a Morići, zajedno sa drugim učesnicima pobune, pogubljeni. Bilješke u Ljetopisu su u početku oskudne, ali vremenom Ljetopis prerasta u pravo literarno remek djelo nudeći prekrasne opise ljudi, vremenskih prilika, ulazeći u svijest pojedinaca. Pored samih događaja Bašeskija u Ljetopisu bilježi i nekoliko pjesama, hićaja i anegdota.

DRAMSKO DJELO

RAMIZA

Odlomak pripada istoimenoj drami koja u osnovi ima istinit događaj što se desio u Sjenici 1929. godine. Tema je tragična ljubav između Hasna, momka iz bogate i ugledene begovske porodice, i sjeničke ljepotice Ramize, djevojke iz čestite, ali izrazito siromašne porodice.

LICA:

Šaćirefendija, Hasnov otac

Ćama, Ramizina majka

Ramiza

Belkisa, Hasnova sestra

Murathana-Najčovica, Ramizina komšinica (stanuje u dijelu kuće)

(Poslije kraće tutnjave uz stepenice i preko hodnika na vratima se pojavljuje Hasanov otac Šaćirefendija, usplahiren, bijesan od ljutine i sa štapom u desnoj ruci)

ŠAĆIREFENDIJA: (Prema Ćami koja uplašeno i smeteno stoji na sred sobe ruku podignutih na gore kao da hoće da se brani, očekujući udarac): Će je onaj firaun?

ĆAMA: Koji firaun, Šaćirefendija?

ŠAĆIREFENDIJA: Znaš ti koji, kučko nijedna. Ona' moj murdar!

ĆAMA: Ne znam ja Će ti je, niti ću u to da se miješam. A mene nije red da tako grdiš.

ŠAĆIREFENDIJA: Eh, eh, rufetu jedan, rufetu, misliš da ništa ja ne znam. Sve ja znam, sve mi je jasno. Ti i ona tvoja raščepulja dovlaćite i mamite ga ovde. I sad je bio tu, tu kod vas, zajedno sa vama.

(Uzrujano hoda po sobi.)

ĆAMA: Ne ulazi mi u hak i ne griješi se, Šaćirefendija. Jes' bio maloprije tu, ali ga mi niti dovlaćimo, niti smo ga tražili da dođe...

ŠAĆIREFENDIJA: Šut', kučkuljo! Ne laži me u oči barem!

ĆAMA: Griješiš dušu, Šaćirefendija. Ne lažem te.

ŠAĆIREFENDIJA: A zar mu večeras nisi pala na koljena i molila ga da uzme onu tvoju rospiju? Reci, zar nisi? (Ćama je preneražena, zbunjena i ošamućena ovom podlom kletvom. U prvom momentu nema snage da se brani.)

ĆAMA (isprekidano i nepovezano): Najčovica... munafik... iftira...

nedatnja... Najčovica šta učini?

ŠAĆIREFENDIJA: Nije ona ni munafik ni nedatnja no prava žena na svom mjestu. Mol' se Boga što onog firauna nisam našao ovde, a da sam njega našao sve bih vas isjekao na komate. Šta vi mislite, haće? Da ću ja moj fis sastaviti sa tvojim. Mamiš mi dijete i poturaš mu trave, da za onom tvojom mahnita, je li? Znam ja sve vaše hasape dobro!

ĆAMA (sjeda sasvim pribrana): Eh, bogomi ti ga niko ne mami,

Šaćirefendija! Niti mu ko potura trave. Kakve trave, jadan. Sam dolazi ovde, a do noćas nisam o tome ništa ni znala, pričala mi je jednom Najčovica o tome, ali ja joj nisam vjerovala, mislila sam da se prevarila. Momak k'o momak, zašo more bit pred vrata, progovorio koju riječ ko što se to dešava kod današnje mladeži. Niko ne može reći za nju nešto nevaljalo. A što sam pala na koljena tvom Hasanu, ni Ramiza ne traži ništa

od njega. Ona mu ne stoji sreći na put i rekla mu je da uzme onu koja je tebi u intatu. Eto, tako je sve bilo.

ŠAĆIREFENDIJA: Ali Najčovica...

ĆAMA: Najčovicu ti ne slušaj. De jadan, de! Nisam ni znala kakvog dušmanina imam u kući.

(Šaćirefendija je sada smiren. U nedoumici još uvijek kome da povjeruje Najčovici ili Ćami, ali sad vidi, da se psovkom ne može ništa postići i zato pokušava lukavstvom, da ostvare neke svoje namjere koje su mu momentalno došle u glavu. Mijenja glas, mijenja ophođenje.)

ŠAĆIREFENDIJA: Međer, tako stoje stvari. A ja tebe na bigajri hak napadoh. Oprosti, onaj dženabet je svemu kriv! Platiće mi on to. (Sjeda na sećiju.)

ĆAMA: Ništa, ništa Šaćirefendija. Kriva je Najčovica, a ne ti. Sjedi, sjedi jadan te se odmori, nemaš s kim da ostaneš, otišla bih da raspušem ćumura, da ispečem kahvu.

ŠAĆIREFENDIJA: Svejedno, sjedi tude, da porazgovaramo. (Ćama sjede na šiljte pored sećije. Poslije duže pauze i razmišljanja Šaćirefendija iznenada iznosi neke svoje prijedloge.)... Ovaj... treba djeca da se u dome treba. Evo, ja sam našao za mog Hasana priliku kod Huzeirage, da se oženi njegovom Hanifom...

ĆAMA: Ta, dobru priliku, valah.

ŠAĆIREFENDIJA: Jah! Dobra prilika! I ako, ... ovaj, tako... moja kuća i njegova kuća, ti znaš...

ĆAMA: Bezbeli, bogomi, ovako kako je munasip.

ŠAĆIREFENDIJA: Jah, jah, kako je munasip, eto ti i sama vidiš (u oklijevanju da pređe na stvar) ama... trebalo bi i ti za svoju Ramizu da vidiš neko munasip mjesto. Šta veliš o tome, nako kad smo lijepo seli te razgovarali ja nisam s raskida brate, da ti pomognem.

ĆAMA: Fala ti za to Šaćirefendija, uvijek si sirotinji pomagao.

ŠAĆIREFENDIJA: Znaš me bogme i sama kakav sam. Ja velim kako bi bilo da Ramizu damo za onog Huzeiragina Azema?

ĆAMA: Azema? Najamnika njegovog?

ŠAĆIREFENDIJA: Najamnik je, ama Huzeiragin. Bolji je nego mnogo čiji sin. Znam ja dobro. Eto, on je najamnik, a u čitavoj Muminovića mahali nema boljeg momka od njega.

ĆAMA: Fala, Šaćirefendija, ja ne nađem mahanu Azemu ne do Bog. Baš je krasan momak, a Ramiza da hoće mogla bi uzeti i trgovačkog sina. Nije ih malo koji bi je jedva dočekali.

ŠAĆIREFENDIJA: El-hućmulilah, El-hućmulilah! Ama ne velim ja nešto da te uvrijedim, ja tek tako iz prijateljstva. Jednom reče Azem da od tvoje Ramize nema ljepša đevojka u Senici, pa ni u cijelom Sandžaku, te da bi je drage volje uzeo kad bi ona šćela... Pa ti to velim. Vala, ja bih ti pomogao da joj sastaviš spremu.

ĆAMA: Fala ti za to k'o bratu. A za Ramizu, bogomi još nije vakat udavati je.

ŠAĆIREFENDIJA (ljutito i sav pocrvenio skače sa sećije, udarivši žestoko štapom o pod): Pa no šta hoj ti od mene? Šta bi šćela i šta sam dužan ja tebe? Ja ko prijatelj Musliman hoću da ti pomognem, a ti mi tude nekakav marifetluk...

ĆAMA (i dalje mirno): Ja neću ništa i ništa nisam ni tražila od tebe, sem da pošteno živim u svojoj sirotinji.

firaun – bezobraznik
murdar – nečist, nevaljalac
rufet – prevrtljivac
rospija – bludnica
munafik – licemjer, izdajnik
iftira – potvora
fis – pleme, porodica
intat – poslušnost
bigajri hak – na pravdi Boga
dženabet – nevaljalac
munasip – povoljno
razi – saglasan
izun – dozvola
gazap – srdžba, ljutnja, bijes
deniz – more

ŠAĆIREFENDIJA: Da, da pošteno živiš u tvojoj sirotinji... Znam ja šta bi ti šćela. Ama nema to! U moju kuću brez mog izuna i što ja neću biti razi, niko neće prag preskočiti. (Naglo izađe.)

(U sobu ponovo ulazi Najčovica)

NAJČOVICA: Ama šta je to tako vam Allaha? Čak se u moju sobu čuje lupa i galama, pa potrčah da vidim šta se to radi ovamo. Ja sam dost ovoj kući.

(Ulaze Belkisa i Ramiza)

BELKISA: Ti dost ovoj kući! Teško Ramizi i Ćami ako nemaju kog iskrenijeg dosta od tebe. Sram te bilo! U tvojim godinama! (Najčovica zbunjena, ne može da dođe do riječi, dok Ćama i Ramiza prezirno gledaju u nju.)

NAJČOVICA: Ja sam... Pa, ja sam mislila dobro da učinim Ramizi... Hasan bi je najzad ostavio.

ĆAMA: Tako se dobro ne čini, k'o što si ga ti učinila.

RAMIZA: Vidjela sam ja koliko ti meni dobro želiš. Tek nisam mami šćela da učinim na žao, jer te ona držala na mjesto sestre.

BELKISA: Evo kako je dobro ona željela da učini (Ramizi) zdogovorila se sa mojim babom da prevari Ramizu i da je prevede za Azema Huzeiraginog najamnika. Da kaže Ramizi kako je napolju čeka Hasan, da je povede svojoj kući, a ono da bude Azem i da je on uzme. Poslije, veli, ona se ne more natrag vratit, da joj ne bi bruka pucala po Senici, te će ostati za Azema isteristem. (Ćama i Ramiza su preneražene, ne mogu da dođu do riječi od zaprepašćenja, međutim, Najčovica koristi priliku i potuljeno, bez riječi, hitrim koracima udaljuje se iz sobe, zalupivši snažno vratima za sobom.)

ĆAMA: Ej, dragi Allahu, šta smo ti mi sirote skrivile, da nam spremiš ovakav gazap na glavu.

RAMIZA (zagrlj Belkisu): Belkisa, sestro moja draga, ti si nam najbolji dost, nikad ti nećemo moći zaboraviti.

BELKISA: Šućur Bogu, ništa se nije desilo.

RAMIZA: Da nije bilo tebe...

ĆAMA: Bože me sačuvaj, taksirata! Nit' možeš imat' višeg dosta ni višeg dušmanina od komšije. A Muratkahanumu nismo držali ko komšiju, no ko našeg roba odavle iz kuće.

BELKISA: No ja da idem. Ostadoh jednoj. Bojim se da hoće otići našoj kući pa sve popričat' babu, a on će me strošit kad vidi da sam zbilja bila ovamo. Allah-imanet.

ĆAMA: Allah-imanet! Selam ćeš mami.

RAMIZA: Allah-imanet! Dođi Belkisa!

BELKISA: Doći ću, dođite i vi, dođi Ramiza. (Odlazi.)

(Kad Ćama izađe da isprati Belkisu, Ramiza je na sred sobe, uzdahne teško kao prisećajući se svega što je za ovo veče proživjela, a zatim uhvati se za čelo i povodeći se dođe do sećije na koju pada, gorko jecajući. Njena glava licem naslonjena na jastuče u ćošku sećije dok joj se cijelo tijelo trese od plača.)

ĆAMA (vraćajući se): Ramiza, šćeri moja draga, ne plači.

RAMIZA: Oh, majko!... (A kad joj ona priteče i zagrlj je Ramiza još glasnije zaplače) Mamo moja! Šta ću ti mamo?

ĆAMA (grleći je i ljubeći): Smiri se, šćeri... Sve će proći.

RAMIZA: Zašto smo tako nesrećni, mamo moja?

ĆAMA: Nismo mi krive, šćeri. Bog je dragi tako šćeo, da mi bidemo sirote i da patimo cijelog vijeka.

RAMIZA: Nije Bog majko, Bog je dobar, no ljudi su zli. (Njena glava počiva na majčinom krilu, koja je gladi i miluje po kosi i licu, govoreći nježne riječi pod čijim se utjecajem Ramiza primiruje.)

ĆAMA (blago i razmaženo): Lijepa si mi šćeri... More bit' da si zato nesretna.

RAMIZA: A zar ljepota nije sreća, majko?

ĆAMA: Eto nije svakat. (Uzdahnu) Ponekad, ljepota je nesreća.

RAMIZA: Pričaj mi nešto, majko.

ĆAMA: Šta da pričam, šćeri?

RAMIZA: Pričaj mi što hoćeš ti, pričaj mi opet o lijepoj djevojci Raziji i njenom nesrećnom momku Saadinu.

ĆAMA: Treba da večeraš šćeri.

RAMIZA: Ne mogu, majko. (Tužna pjesma u daljini „Alija se do jezera krade“)

ĆAMA: Site smo obadvije. Čemera smo večerale.

RAMIZA: Dela, počni...

ĆAMA: Dobro, pričaću ti. Al' kad opet dođem na ono mjesto kad je Saadin zagrlio Raziju, i nesrećan u svome sevdahu, izrad asiluka svoga baba, zajedno s njome skočio u deniz, nemoj da plačeš tada šćeri. Ono je bilo nekad davno, za turskog vakta još. A danas je drugo vrijeme...

RAMIZA: Neću, majko.

(Z A V J E S A)

INTERPRETACIJA

1. Pred nama je drama. Ona je osobena književna tvorevina koja se razlikuje i od epskog i od lirskog djela. U čemu se ogleda posebnost drame?

Šta je to što se već na prvi pogled zapaža?

Kako je ona uobličena?

Zašto su likovi izdvojeni?

Koji je osnovni oblik izražavanja?

2. O čemu govori drama *Ramiza*?

U odlomku se nazire sukob koji će u nastavku drame kulminirati do tragičnih razmjera.

U čemu se taj sukob ogleda?

Ko je pokretač sukoba?

Zašto se on ne miri sa sinovim izborom?

Uporedite motive iz drame sa motivima iz balade Omer i Merjema.

U čemu se ogleda Ramizina nesreća?

Kako završava odlomak?

Šta ovakav kraj prvog čina nagovještava?

3. Obrati pažnju na jezik drame?

Koje jezičke odlike su posebno vidljive?

U čemu se ogleda jezički izraz Sjenice?

Izdvoji svu karakterističnu leksiku koja geografski i kulturološki osvjetljava likove.

MUHAMED ABDAGIĆ (1916 – 1991)

Rođen je u Sjenici, živio u Sarajevu, a umro u Novom Pazaru.

Djela: *Feniks* (roman, 1966), *Tri drame* (drame, 1966), *Zvučni zid* (roman, 1967), *Zemlja* (roman i pripovijetke, 1975), *Lutajući brod* (pjesme, 1981), *Duge studene zime* (roman, 1981). U Novom Pazaru je posthumno objavljena i knjiga pjesama *Iza Moreno* (1993).

O DRAMI

Drama je književno djelo koje se po formi temelji na **dijalogu**, a po **sadržaju** na sukobu među likovima. Ona svoj puni izraz dobija u pozorištu jer se i piše za izvođenje na pozorišnoj sceni.

Sukob (konflikt) je suština dramske radnje. Može to biti sukob između dvaju ili više likova ili sukob unutar jednoga lika. Sukob u drami mora stalno da raste, da bude u središtu pažnje. Nekad se sukob zasniva na oprečno drugačijim gledištima i razmišljanjima, a nekad je samo proizvod međusobnog nerazumijevanja. Kad je riječ o sukobu unutar jednoga lika, obično se radi o neskladu između principa, gledišta i savjesti na jednoj strani i ponašanja i postupaka na drugoj. U vezi sa sukobom je i podjela likova. Tako je **protagonista** junak drame, a **antagonista** direktni i glavni protivnik protagoniste.

DRAMSKE VRSTE

Dvije su osnovne dramske vrste, to su **komedija** i **tragedija**.

Tragedija završava smrću glavnog junaka ili glavnih junaka, a komedija se, suprotno tragediji, zasniva na humoru i vedrom tonu, te ismijavanju negativnih pojava u društvu ili ismijavanju poroka pojedinca.

Drama sa elementima i tragedije i komedije zove se **tragikomedija**.

KNJIŽEVNE VRSTE

POEZIJA
(pisana stihom)

PROZA
(pisana rečenicom)

DRAMA
(temelji se na dijalogu)

KNJIŽEVNI RODOVI

LIRIKA
(osjećanja)

EPIKA
(radnja i likovi)

DRAMA
(dijalog i sukob)

SADRŽAJ

NARODNA KNJIŽEVNOST

NE ČUDIM SE ŠIPU I PLANINI – Sevdalinka.....	2
TELAL VIKA NASRED SELJNIKA – Narodna lirska pjesma.....	3
SMRT OMERA I MEJRIME – Narodna balada.....	4
ĐERZELEZ ALIJA I KRALJEVIĆ MARKO – Narodna epska pjesma....	8
ŽENIDBA SMAILAGIĆ MEHE – Narodni ep.....	11
ISKUŠAVANJE PAMETI – Narodna priča.....	16

POEZIJA

SANDŽAK – Rasim Ćelahmetović.....	20
BIHOR – Alija Džogović.....	22
KAZIVAR – Ismet Rebronja.....	25
KAD SANDŽAKLIJA PUTUJE U SVIJET – Ilijas Dobradžić.....	27
BOSNA ŽUBORI – Musa Ćazim Ćatić.....	29
ZVUCI U SRCU – Hamza Humo.....	32
DAŽD – Mehmedalija Mak Dizdar.....	34
BAŠESKIJA – Abdulah Sidran.....	36
KOČIJAŠ – Nedžib Vučelj.....	38
27. NOĆ – Zehnija Bulić.....	40
GOLUB – Salih Alić.....	42
SREBRENI KONJANIK – Kasim Deraković.....	43
DVIJE PAHULJE – Šukrija Pandžo.....	44

PROZA

FRANCUSKI PAMUK – Ćamil Sijarić.....	47
PROSANJANE JESENI – Zija Dizdarević.....	52
KUĆA NA ČAMCU – Alija Hasagić Dubočanin.....	55
MURAT – Zaim Azemović.....	59
PENDŽERI – Redžep Nurović.....	63
GROMOVO ĐULE – Skender Kulenović.....	66
SKELEDŽIJA – Meša Selimović.....	69
ROD I DOM – Safet Sijarić.....	72
DŽENAZA – Murat Baltić.....	76
PRODAVAC OSMIJEHA – Husein Dervišević.....	79
TUĐE GNIJEZDO – Husein Bašić.....	83
GUSINJSKA GODINA – Zuvdija Hodžić.....	86
ALI-BABA I ČETRDESET RAZBOJNIKA – Arapska narodna književnost.....	89
LJETOPIS – Mula Mustafa Bašeskija.....	92

DRAMA

RAMIZA – Muhamed Abdagić.....	96
-------------------------------	----

BOSANSKI JEZIK

Iz historije bosanskog jezika i Bosne SANDŽAK I BOSNA KROZ HISTORIJU

Srednjovjekovna bosanska država

Bosna se prvi put spominje u X vijeku i to u djelu vizantijskog cara i putopisca Konstantina Porfirogenita. I prvi pisani dokument nastao na prostoru Bosne potiče iz ovoga vijeka. To je **Humačka ploča**, lapidarni jezički spomenik s kraja X vijeka, koji se nalazi u manastiru kod Ljubuškog (zapadna Hercegovina).

Tokom X i XI vijeka Bosna se razvija se u jedinstvenu geo-političku cjelinu, da bi u XII vijeku, u vrijeme bana Kulina doživjela svoj procvat.

Iz ovog perioda potiče i drugi najznačajniji pisani dokument, ne samo za prostor Bosne, nego i za cijeli južnoslavenski teren. Riječ je o **Kulinovoj povelji**, napisanoj 29. avgusta 1189. godine i upućenoj Dubrovčanima.

Zanimljivo je da je original ove povelje završio u Rusiji gdje se i danas nalazi.

Kulminaciju širenja i političkog razvoja Bosna doživljava u vrijeme Tvrtka I Kotromanića (1353 – 1391) kada 1377. godine iz banovine prerasta u **kraljevinu**. Nakon Tvrtkove smrti slabi jedinstvo bosanske države i ona 1463. godine pada pod osmanlijsku vlast.

U periodu srednjovjekovne bosanske države nastali su i brojni drugi lapidarni jezički spomenici i to uglavnom na nekropolama. Ovo je originalan vid književnog i jezičkog stvaralaštva koji se zove epigrafika.

Na prostoru Bosne su tokom srednjovjekovnog perioda u upotrebi bila tri pisma: glagoljica, ćirilica i bosančica. Natpisi su pisani **bosančicom**, a samo rijetko poluoblom bosanskom **glagoljicom**. Zanimljivo je da su *bosančica*, *glagoljica* i *ćirilica* nastale po uzoru na grčki alfabet iz kojeg su i pozajmile izvjestan broj znakova. Bosančica je imala 25 znakova i bila je vrlo jednostavna za upotrebu. Imala je samo velika slova. Zlatno doba bosanske epigrafike traje od XIII do XVI vijeka

Natpisi na stećcima

Premilovo polje

ASE LEŽI
STIPKO RADOSALIĆ
BOŽE
DAVNO TI SAM LEGAO
I VELE TI ME E LEŽATI

Boljuni

ASE LEŽI
RADOSLAV HERAKOVIĆ
OVD LEGOH
NA SVOI
PLEMENITOI
A TA E
MEKA
BLAGA

Djedići

STAH
BOGA MOLEĆI
ZLA NE MISLEĆI
OVDJEK
UBI ME
GROM

Ra pi

ASE PIŠE NA KRSTU JURJA
DA E ZNATI SVAKOMU ČOVIKU
JURAJ IVANOVIĆ
KAKO STEKOH BLAGO
I Š NJEGA POGIBOH
A KAMI USIČE
RADIĆ KOVAČ

ZANIMLJIVO
O Kulinovom dobu govori bosanska poslovice
Za Kulina bana i dobrih dana.

NEPOZNATE RIJEČI
lapidarni – pisan na kamenu
nekropola - groblje stećaka
epigraf – natpis na građevinama
epitaf – natpis na nadgrobnom spomeniku
sandžak – oblast
Rumelija – evropski dio Osmanskog carstva
ajan –velikaš, funkcioner lokalne uprave
ajalet/ejalet tur.– pokrajina
kapetan –
vilajet ar.– pokrajina
Porta –vlada u Carigradu

Naš pjesnik Mehmedalija Mak Dizdar je, otkrivši poetsko i jezičko blago stećaka, napisao čuvenu zbirku pjesama *Kameni spavač* obilno se služeći njihovim motivima, a 1961. je objavio *jedan mali izbor natpisa sa stećaka pod nazivom Stari bosanski epitafi*, odakle su i uzeti navedeni natpisi. Jezik natpisa na stećcima je narodni bosanski sa ikavskom zamjenom jata.

Tursko doba

Odmah po osvajanju, Turci uspostavljaju Bosanski sandžak u sastavu Rumelijskog ejaleta, da bi 1580. bio uspostavljen **Bosanski ejalet** i izdvojen iz Rumelije kao samostalna administrativno-politička jedinica u sastavu Turske. Kada je uspostavljen, Bosanski ejalet (beglerbegluk) je imao granice gotovo identične granicama Bosanskog kraljevstva iz vremena vladavine Tvrtka I Kotomanića. Obuhvaćao je čitavo područje današnje BiH, dijelove Slavonije, Banije, Like i Krbave, te znatne dijelove Dalmacije, **današnje jugozapadne Srbije te istočne i sjeverne Crne Gore**, što zači i cijeli današnji Sandžak. U sastav su ušli već osnovani sandžaci: Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški, Požeški, Pakrački i Lički, te novoformirani Bihaćki. Iz dijela Bosanskog i dijela Hercegovačkog sandžaka će nekoliko vijekova poslije biti formiran Novopazarski sandžak.

Nakon neuspjelog pohoda na Beč, Osmansko carstvo počinje da slabi što se najviše odražava na Bosanski ejalet te on u nizu, za Tursku nepovoljnih ugovora, gubi dio po dio svoje teritorije. U prvoj polovini XIX vijeka dolazi do sukoba između sultana Mahmuda II, koji je reformama nagovijestio ukidanje upravnih jedinica, i bosanskih ajana i kapetana pod vođstvom **Husein-kapetana Gradaševića** koji su težili autonomiji Bosne u sastavu Otomanskog carstva. Uz pomoć Smailage Čengića i Alijage Rizvanbegovića, sultan je porazio autonomaše, a Rizvanbegović je nagrađen Hercegovačkim sandžakom koji je izdvojen iz dotad jedinstvenog Bosanskog ejaleta. Kada je 1851. godine u Bosnu došao Omer-paša Latas, on je uništio i posljednje ostatke ajana i ajanluka, uključujući i Ali-pašu Rizvanbegovića. Ukinuo je sandžake, a uspostavio kajmekamluke (okruge), imenujući u Bosni: Sarajevski, Travnički, Banjalučki, Bihaćki, Zvornički i Novopazarski, a u Hercegovini: Pljevaljski, Mostarski i Trabinjski okrug.

Do novih administrativno-teritorijalnih promjena došlo je ponovo 1865. godine kada su carskom uredbom spojeni ponovo Hercegovački i Bosanski ejalet u Bosanski vilajet sa sedam sandžaka, između ostalih i Novopazarskim sandžakom. Ovom sandžaku pripali su: Novi Pazar, Sjenica, Pljevlja (Taslidža), Nova Varoš, Prijepolje, Bijelo Polje (Akovo), Mitrovica, Berane, Kolašin i Trgovište.

Odlukom Porte iz jula 1872. **Novopazarski sandžak je izdvojen iz Bosanskog vilajeta** i priključen Niškom sandžaku, koji je ulazio u sastav Rumeliskog vilajeta.

Od ova dva sandžaka je osnovan poseban Novopazarski vilajet. Ovakva podjela trajala je veoma kratko, nakon čega je Novopazarski sandžak ponovo vraćen u sastav Bosanskog vilajeta gdje je ostao samo do 2. 2. 1877. godine. Tada je ponovo izdvojen i priključen Kosovskom vilajetu. Godine 1878. Turska je prodala Bosanski vilajet Austro-Ugarskoj monarhiji i od tada su Sandžak i Bosna i Hercegovina krenuli različitim putevima.

RIJEČI IZ MOG ZAVIČAJA

Kad su se nasjedjeli, stari svat počne pominjati da s` ide. Vakrat je. Daleko su Šipovice.

- Se`te još, prijatelju.
- Nemoremo više, bogomi. Omrknućemo.
- Ada' hoćete, omrknut. A ene đe je sebe sunce!
- Bogomi, ponavilo je – reče starac i ne pogledavši. – Brzo ć` ono sij, hej – veli. – A mi dok prevalimo toliki put...
- E pa hajte ondar. Fala vi što ste navratili – našališe se domaći. – Doćte jopet.

Starina se nasmija, odlično razumjevši šalu.

»Nema fala«, reko bi him. »No da`te što je naše.« Ali ne izgovori to, već odluči da him podiđe. – Fala i vama - veli. – Na`vakav doček i stimanje. – Pa uputi đeverove k nevesti, da završe što su obavezni, da daruju kok su dužni. A ljudstvu reče da polahko ustaje, da izlazi i sprema se za put. – Dište se, bogomi, izlasite polagaišno, sprema`te se.

S.Sijarić, *Rod i dom*

STANDARDNI JEZIK
jezik koji ima utvrđena pravila

Dijalekti bosanskoga jezika

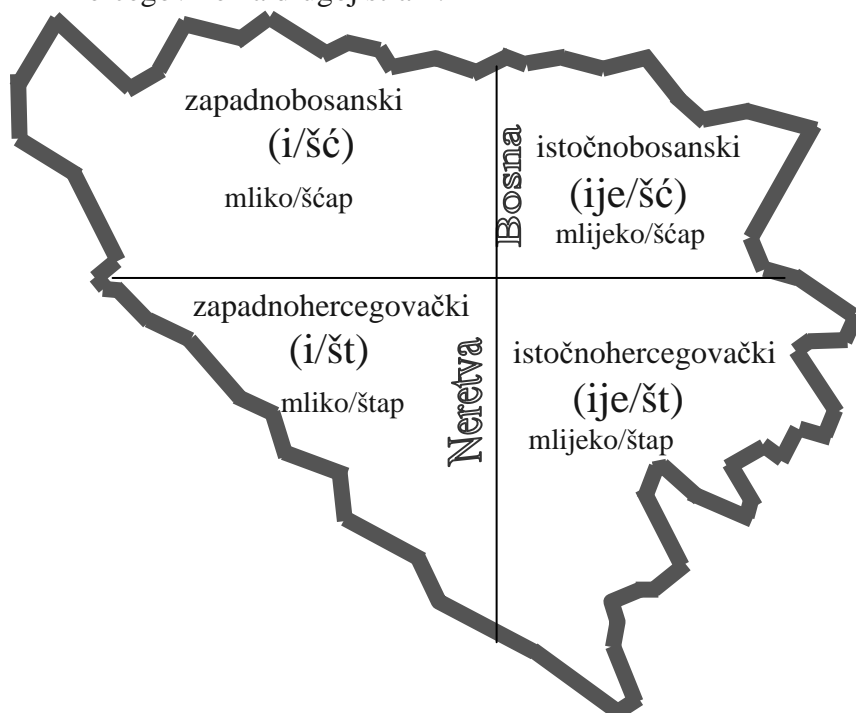
Bosanski jezik ima pet dijalekata. Četiri dijalekta rasprostiru se u okvirima granica Bosne i Hercegovine, a peti je **sandžački dijalekt** kojim govore sandžački Bošnjaci. Ova činjenica kazuje da je bosanski jezik uobličen i sačuvan u granicama administrativno-političke jedinice iz vremena Osmanskog carstva, tj. u granicama nekadašnjeg Bosanskog pašaluka (ejaleta).

Podjela na dijalekte izvršena je na osnovu zamjene **jata** što bosanske govore dijeli na **ikavske** i **ijekavske**, te na osnovu zastupljenosti suglasničke **grupe št/šć**. Granicu među dijalektima u BiH čine rijeke Bosna i Neretva, odnosno zamišljena granica između Bosne na jednoj i Hercegovine na drugoj strani.

DIJALEKT
govor koji manje ili više odstupa od standardnog jezika i obično zauzima manji geografski prostor

LOKALNI GOVOR
govor nekog mjesta

IDIOLEKT
jezik pojedinca

SANDŽAČKI DIJALEKT

Sandžački dijalekt

Sandžačkim dijalektom govore Bošnjaci na širem prostoru između Bijelog Polja, Novog Pazara, Tutina i dublje dolinim Lima. Govor je arhaičan jer ga je novoštokavski razvoj slabo zahvatao. Mada je, usljed pomjeranja prema sjeveroistoku, došlo do izvjesnih promjena u ovom dijalektu (*ijekavsko-ekavski* refleks jata tipa *mlijeko - vetar* u bijelopoljsko-novopazarskoj zoni), on je ipak sačuvao starinačke bošnjačke govorne odlike sa krajnjeg jugoistočnog dijela nekadašnjeg Bosanskog pašaluka.

Odlike sandžačkog dijalekta su:

- neprenesena staroštokavska akcentuacija sa sačuvanim predakcenatskim dužinama (*bōlnica, glāvê*)
- stariji oblici deklinacije (stara zamjeničko-pridjevska promjena tipa *našijem, dobrijeh*)
- upotreba zamjenica *mene, tebe, sebe* u dat. i lok., umjesto *meni, tebi, sebi* (Ja sam *sebe* govorim)
- enklitike **ni** i **vi** za dat. mn., umjesto *nama* i *vama* (Ja *vi* kažem), ili **ne** i **ve** za ak. mn. *nas* i *vas* (Ja *ve* pozivam)
- svođenje krajnjih suglasničkih grupa: **-st, -zd, -št** na: **-s, -z, -š** (*žalos, groz, priš*)
- čuvanje dužine iza akcenta kod brojeva (*devēt, desēt*)
- imperfekt u živoj upotrebi (*govoraše, imadijaše*)
- krnji infinitiv (*kopat, ručat*)
- na sintaksičkom planu je poremećen odnos padeža (*Kad smo bili pod Bar*)
- vokalska grupa *ao* daje *o* (*pozva, poša, doša*)

Sandžački dijalekt dijeli se na pet poddijalekata s obzirom na posebnosti koje govori pojedinih krajeva Sandžaka imaju.

Poddijalekti su:

- NOVOPAZARSKI
Obuhvata Novi Pazar, Sjenicu i Tutin, a odlikuje ga **ijekavsko-ekavska** zamjena jata, čuvanje glasa **h**, jak uticaj novoštokavske akcentuacije.
- PLAVSKO-GUSINJSKI
Ikavsko-jekavska zamjena jata, obezvučenje konsonanata tipa *narot*, čuvanje glasa **h**, ali sa slabim izgovorom.
- BJELOPOLJSKO-ROŽAJSKI
Ijekavsko-ekavska zamjena jata, karakteristične postakcenatske dužine, uprošćavanje grupe **dn** u **n** tipa *pane*, krnji infinitiv.
- PRIJEPOLJSKO-PLJEVALJSKI

Ijekavsko-jekavska

zamjena jata, novoštokavska akcentuacija, jekavsko
jotovanje tipa *đeca*.

- MRKOVIĆKI

Teritorijalno ne pripada Sandžaku, već
Crnogorskom primorju, ali govorno spada u sandžački
dijalekt, a odlikuje ga **ekavsko-jekavska** zamjena jata,
stariji množinski oblici tipa *po selim, ženam*,
izjednačavanje gen, dat. i ak. zamjenica tipa *mene*.

Vježba

1. Odredite kojem poddijalektu pripadate i navedite neke
karakteristike koje ga čine posebnim.

PODDIJALEKT _____

Posebnosti:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

2. Navedi najmanje deset riječi koje su suvojsstvene tvom
lokalnom govoru ili dijalektu, a koje su izvan književne norme.

3. Pokušaj ispričati kratku priču na svom dijalektu (ili mjesnom govoru), a
zatim je prepisi na književnom bosanskom jeziku. Nakon čitanja radova u
odjeljenju, utvrdite koji izraz je bogatiji i puniji, koje su riječi stilski
markirane, a koje su prepisivanjem postale stilski neutralne.

Rječnik

OSNOVNO I PRENESENO ZNAČENJE RIJEČI

- Da im **vežemo** noge? – umiješah se i ja.
- Tebi ću ja jezik **zavezati!** – odbrusi Nera.

Primijetili ste da su u pripovijeci *Kuća u čamcu* A. D. Dubočanina i baka i dječak upotrijebili glagol *vezati*.

Šta dječak predlaže da se **veže**, a šta baka *prijeti* da će **zavezati**?

Možda ste i sami primijetili da ljudi, kada ih ljuti nečiji govor, umjesto *ušuti*, kažu *zaveži*.

U prvom primjeru glagol je upotrijebljen u svom osnovnom značenju. Vezati se mogu *ovčije noge kanapom*. Ovdje je riječ o **osnovnom ili pravom značenju** glagola *vezati*.

U drugom primjeru glagol ne znači upotrijebiti kanap, već *natjerati nekoga da zašuti*. Ovdje je osnovno značenje riječi (vezati kanapom) preneseno na drugi pojam (natjerati da zatvori usta). Takvo značenje nazivamo **preneseno značenje** riječi.

1. I u sljedećoj rečenici iz teksta jedna riječ je korištena u svom prenesenom značenju. Otkrijte je!

Dženis iskoči iz čamca, navuče ga na iznenađenu travu...

2. Prepoznajte riječi sa prenesenim značenjem i otkrijete kojoj vrsti riječi pripadaju:

Mama mi je kupila zlatan prsten.

Dženis je zlatan dječak.

Ruže u bašči su se rascvjetale.

Cipele su mi se rascvjetale, morat ću kupiti nove.

Sestra je napravila kolač koji, osim što lijepo izgleda, odlično i miriše.

Ne vjerujem mu, to mi miriše na prevaru.

Riječi sa prenesenim značenjem prepoznaju se na osnovu okruženja u kojem se nalaze. U prenesenom značenju mogu se upotrebljavati imenice, glagoli i pridjevi. Ove riječi su **stilski markirane** i njihova upotreba doprinosi ljepoti i vrijednosti umjetničkog djela, zato ih pisci često koriste.

3. Pogledajte sljedeće rečenice:

Kupio sam jednu izuzetno vrijednu **sliku**.

Nisam imao pravu **sliku** o njoj sve do sada.

Slika prirode je očaravajuća.

Ti si majčina **slika** i prilika.

Kojim riječima se riječ *slika* može zamijeniti u pojedinim rečenicama?

Nekada jedna riječ može u različitom okruženju imati više različitih značenja. Ta različitost značenja naziva se **višeznačnost riječi**.

U kojem se okruženju može koristiti riječ *grlo* ili *kosa*?
Napiši i sam nekoliko rečenica sa osnovnim i prenesenim značenjem neke riječi ili otkrij riječ koja je višeznačna.

SINONIMI I HOMONIMI

Nije šija, nego vrat.

1. Jeste li čuli nekada za ovu narodnu poslovicu?

Šta ona znači?

U kakvim prilikama se koristi?

Kakva je razlika između imenica *šija* i *vrat*?

Zašto je narodna mudrost ovdje tako izražajna i upečatljiva?

2. Riječi *šija* i *vrat* imaju različit glasovni sastav, a isto značenje. Takvi su i sljedeći parovi:

voz – vlak

hljeb – kruh

fudbal – nogomet

kuća – dom

Posljednji primjer govori da riječi ne moraju imati potpuno isto, nego samo slično značenje. I za ovaj primjer se možemo poslužiti narodnom poslovicom koja kaže: *Nije svaka kuća dom.*

Riječi koje imaju isto ili slično značenje zovu se **sinonimi**.

2. Nakon časa historije učenici su u nedoumici jer su dobili zadatak koji su različito shvatili. Naime, nastavnik im je rekao da prikupe historijske činjenice i na osnovu toga napišu rad o *princu Eugenu sa vojskom* i njegovom strašnom pohodu na Sarajevo, ili je, kako misli nekolicina učenika riječ o *princu Eugenu Savojskom*.

Šta vi mislite ko je u pravu?

Zašto je došlo do zabune?

Na čemu se zasniva ova *igra* riječima?

Da li bi do zabune došlo da je nastavnik koristio oblik nominativa?

Zašto je u navedenom slučaju padežni oblik odigrao ključnu ulogu u stvaranju zabune?

Ako vam nastavnik bosanskog jezika kaže da opišete nečiju *kosu*, da li ćete pisati o *kosi na glavi*, ili *padini*, ili možda o *alatki* kojom se kosi sijeno?

Dvije ili više riječi koje imaju isti glasovni sastav, a različito značenje zovu se **homonimi**.

Riječi koje čine homonimske parove razlikuju se samo u kontekstu.

Razmislite o vlastitom izrazu.

Da li kažete: pored telefona ili *na telefonu*

utišati televizor ili *smanjiti* televizor

odvezao ga ili *odvukao* ga

RIJEČI STRANOGA PORIJEKLA

Djevojke iza **demira** sjede pa rade...

Miruju i spavaju **sokaci**, **dućani**, zidovi, a žive **demiri** i **mušepci**.

Na opranom **džamu** od **pendžera** dan se rasprsnuo u hiljade blještavih sunčanih **kristala**...

Zbog čega su istaknute riječi u prethodnim rečenicama?

Šta im je zajedničko?

Znate li iz kojih jezika potiču istaknute riječi?

Leksiku savakog jezika, pa i bosanskoga, čine **izvorne** (domaće) **riječi** i **riječi stranoga porijekla**. Riječi stranoga porijekla zovemo **tuđice**. Postoje tuđice koje su se prilagodile našem jeziku, odnosno koje su se odomaćile.

One se zovu **posudbenice** (**posuđenice**). Njih nije lahko razlikovati od domaćih riječi jer su se ukorijenile i naš jezik i uglavnom se ponašaju i pišu kao i domaće riječi (mijenjaju se po padežima ili licima), a najčešće nemaju adekvatnu zamjenu u rječniku domaćih riječi.

Utvdite koje riječi iz navedenih primjera nemaju adekvatnu zamjenu u bosanskom jeziku. Za one koje imaju navedite zamjenu.

U zavisnosti od toga otkud dolaze, posuđenice možemo svrstati u četiri grupe:

- a) RIJEČI IZ SLOVENSKIH JEZIKA
- b) RIJEČI IZ EVROPSKIH NESLAVENSKIH JEZIKA
- c) KLASICIZMI
- d) ORIJENTALIZMI

a) Od slovenskih jezika najviše je riječi iz:

- **ruskog** (rusizmi) tipa *brak, nagrada, ličnost, smjena, učtiv*; i
- **češkog** (bohemizmi) tipa *čitanka, časopis, naslov, smjer*.

b) Iz evropskih neslavenskih jezika najviše riječi ušlo je iz:

- **engleskog** (anglicizmi) - *džem, džemper, fudbal*;
- **njemačkog** (germanizmi) - *frajer, kofer, cigla*;
- **francuskog** - *ekran, kamion, parfem*,
- **talijanskog** (romanizmi) - *banda, boca, kolona*.

c) **Klasicizmi** su riječi iz **grčkog** (grecizmi) i **latinskog** (latinizmi). Sfera upotrebe nekih klasicizama proširila se na skoro cijeli svijet, ušavši u stručnu i naučnu literaturu pa takve riječi zovemo i **internacionalizmi**. Neke od njih su: *mehanizam, student, dokument, perfekt, subjekt, gimnastizist, demokrat, arhitekt, automobil, autorite, kristal*...

d) Od stranih riječi u našem jeziku su najbrojniji **orijentalizmi** (riječi iz **turskog, arapskog i perzijskog** jezika). S obzirom na to da smo sve ove

NAPOMENA

Pojam **romanizmi** obuhvaća riječi koje dolaze iz talijanskog, francuskog i španjolskog.

riječi primili preko turskog, često ih zovemo i turcizmi, što nije uvijek tačno.

Znali ste da su orijentalizmi: *sevdah*, *čaršija*, *hadžija*, *džamija*, *čador*, ali, da li ste znali da su to i: *sapun*, *jastuk*, *šećer*, *boja*, *čekić*, *kutija*, *papuče*, *čizma*, *čarapa*, *bubreg* i mnoge druge riječi koje osjećamo kao svoje.

Neke tuđice nisu se potpuno prilagodile našem jeziku pa postoji dilema oko njihovog pisanja.

U toku je prava najezda riječi stranoga porijekla, posebno iz engleskog, koje napadaju naš jezik i ulaze u rječnik iako u bosanskom jeziku postoji riječ sa istim značenjem. Takve tuđice zovu se **varvarizmi** (barbarizmi). Varvarizmi su: *ok*, *thank you*, *brother*, *face to face*... Strane riječi ne bismo trebali koristiti kad god imamo mogućnost upotrijebiti domaću riječ.

Gramatika

VRSTE RIJEČI

Pričao je bez reda šta mu na um padne ili šta mu je lakše da izmisli; kad izmišlja bio je sporiji, zastajkivao je, čutao sve dotle dok čaj ne popije, a kad mu ne ide ni uz čaj, uzimao je gotovu priču, da ne čekamo...

Volio je da mijenja slike starog Sarajeva, volio je da ga ruši i iznova gradi. Palio ga je vatrom. Plavio vodom. Harao bolestima. Pljačakao hajducima... Poslije bi ga, gotovo cijelog, iznova načinio i uvijek ljepšim.

Ć. Sijarić, *Hasan, sin Huseinov*

Pripovijetka čiji odlomak donosimo, govori o Hasnu i umjetnosti pričanja.

Zašto je pričanje umjetnost?

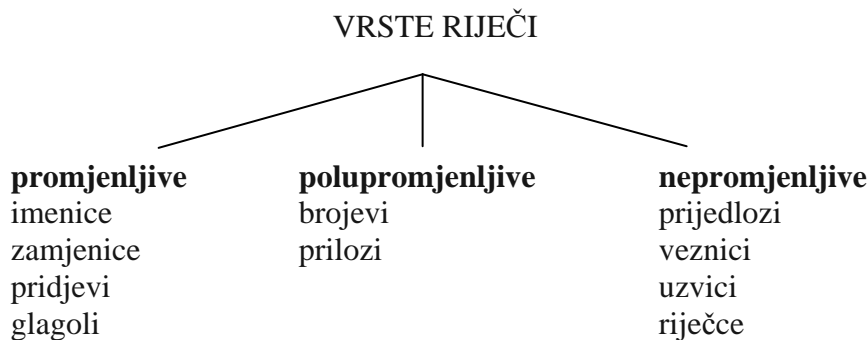
Kakve slike Hasan stvara riječima?

Šta su riječi?

Kakve riječi postoje u jeziku?

Kako dijelimo riječi bosanskoga jezika?

U bosanskom jeziku postoji deset vrsta riječi koje se s obzirom na osobine koje posjeduju dijele u tri grupe.

Kad se riječi javljaju u više oblika, zovemo ih **promjenljivima**, a ako imaju samo jedan oblik nazivamo ih **nepromjenljivima**. Dvije vrste su djelimično promjenjive i ubrajamo ih u grupu **polupromjenljivih** riječi.

RIJEČCE ili
ČESTICE ili
PARTIKULE

ZAPAMTI!

Promjenljive i polupromjenljive riječi su punoznačne i u rečenici mogu vršiti funkciju nekog rečeničnog člana (subjekta, predikata...). Nepromjenljive su nepunoznačne i u rečenici se uvijek pridružuju nekoj punoznačnoj riječi jer same ne mogu biti u funkciji bilo kojega člana.

ZAMJENICE
ili
UPUĆENICE

Vježba

1. Prepoznaj vrste riječi u sljedećim rečenicama i na osnovu toga popuni tabelu koja slijedi.

Nikad se toliko puta svijet ne prekrsti i toliko svetih riječi iz Ku'ana ne izgovori. Ljudi šalju Bogu nijema obećanja da nikad više neće griješiti.

RIJEČ	VRSTA	RIJEČ	VRSTA	RIJEČ	VRSTA
nikad	prilog	svetih		nijema	
se		riječi		obećanja	
toliko		iz		da	
puta		Kur'ana		nikad	
svijet		ne		više	
ne	riječca	izgovori.		neće	
prekrsti		ljudi		griješiti	
i		šalju			
toliko		Bogu			

2. Od imenica napravi glagole:

znanje _____ kiša _____
 vjerovanje _____ rad _____

3. Preoblikuj pridjeve u imenice:

dobar _____ plav _____
 lijepa _____ vedar _____

4. a) Nepravilno napisane riječi napiši pravilno:

dali _____ neznam _____
 jasam _____ mibi smo _____
 ne ću _____ samnom _____

b) Odredi kojoj vrsti pripadaju navedene riječi i objasni zašto se često pogrešno pišu.

_____	_____
_____	_____
_____	_____

IMENICE

- Kako se zoveš?
- **Bejtulah** – odgovorio je seljak.
- Odakle si, **Bejtulahu**?
- Iz Viteza sam.
- A **košulja** odakle ti je?
- **Košulja** mi je iz Egipta.
- Kako se ti, **Bejtulahu**, pruži do Egipta da nabaviš **košulju** od pamuka? – podrugljivo pita ga Jusuf.

Ć. Sijarić, *Francuski pamuk*

1. Jeste li proučitali pripovijetku u cijelosti?
- Između koga se vodi ovaj neobični dijalog?
- Ko je Bejtulah?
- O čemu ga propituje zaptija Jusuf?
- Kojoj vrsti riječi pripadaju riječi *Bejtulah* i *košulja*?
- Ima li u tekstu još imenica? Izdvojite ih!
- Kakva je razlika između imenice *Bejtulah* i imenice *košulja*?
- Kako se piše prva, a kako druga imenica?

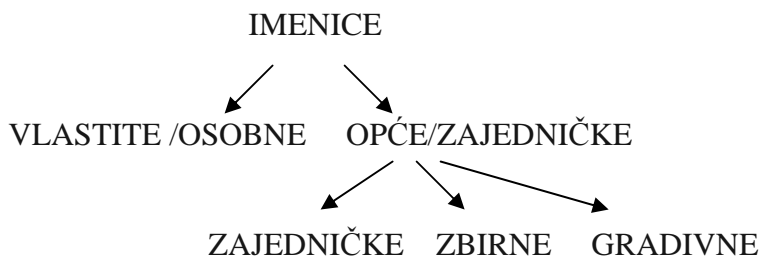
Kao i vlastita imena tipa *Bejtulah*, i **etnici** se uvijek pišu velikim početnim slovom npr. **Egipćanin, Egipćanka, Sarajlija, Sarajka, Bosanac, Bosanka, Bošnjak, Bošnjakinja, Sjeničanin, Sjeničanka**

Imenice se dijele na **vlastite** i **opće**.

Vlastite služe kao posebna imena: ljudi, životinja, stvari, geografskih pojmova, nebeskih tijela i pišemo ih velikim početnim slovom.

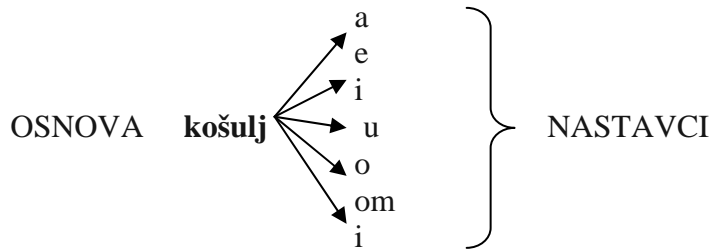
Opće (zajedničke) služe da se njima imenuje skup bića, predmeta i pojava sa zajedničkim osobinama i pišu se malim početnim slovom. S obzirom na posebnosti kojima se odlikuju u okviru općih imenica se mogu izdvojiti i **zbirne** i **gradivne** imenice.

Imenice su riječi kojima imenujemo bića, predmete i pojave.

2. Koliko puta se imenica *košulja* javlja u tekstu?
- Da li je uvijek u istom obliku?
- Kakva je razlika između oblika *košulja* i *košulju*?

Promjenjive riječi zavisno od rečeničnog okruženja u kojem se nađu mogu promijeniti svoj oblik i prilagoditi se cjelini. Pritom one mijenjaju samo svoj završetak. Tako kod tih riječi uvijek imamo dio koji se ne mijenja i zove se **osnova** i dio koji se mijenja i koji se zove **nastavak**.

DEKLINACIJA
je promjena
imenica po
padežima

Oblici u kojima se javljaju imenice nazivaju se **padeži**. U našem jeziku ima sedam padeža: *nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, instrumental i lokativ*. Promjena imenica po padežima naziva se **deklinacija**. Različito se dekliniraju imenice muškog, ženskog i srednjeg roda.

PADEŽI (PREGLED)

NOMINATIV KO?ŠTA?ŠTO? – **učenik** /vršilac radnje/

GENITIV KOGA?ČEGA? – **učenika** /odvajanje, udaljšavanje, pripadanje/

DATIV KOME?ČEMU? – **učeniku** /cilj ili namjena/

AKUZATIV KOGA?ŠTA? – **učenika** /predmet radnje, objekt/

VOKATIV HEJ! O! – **učenice** /dozivanje i obraćanje/

INSTRUMENTAL S KIM? ČIME? – **učenikom** /društvo i sredstvo radnje/

LOKATIV O KOME? O ČEMU? – **učeniku** /predmet govora/

Pored imenica,
dekliniraju se još i
pridjevi, zamjenice,
te neki brojevi

Zarez uz vokativ i apoziciju

a) Posebno treba paziti na pisanje vokativa u rečenici.

- Odakle si, **Bejtulahu?**

- Kako se ti, **Bejtulahu**, pruži do Egipta da nabaviš **košulju** od pamuka?

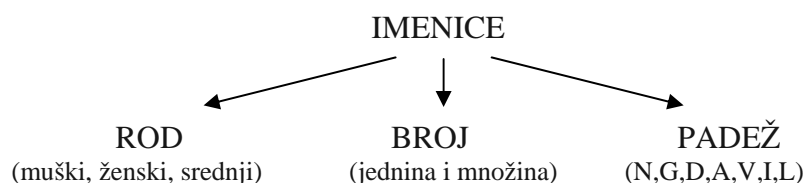
Obavezna je upotreba zareza uz vokativ, sa jedne ili obje strane zavisno od toga da li je vokativ na početku, u sredini ili na kraju rečenice.

b) U vezi je sa imenicama i pisanje apozicije jer je apozicija uvijek imenica uz još jednu imenicu.

Zaptija Jusuf ga je prvi uhvatio.

Bejtulah, **seljak iz Viteza**, jedini je u pamučnoj košulji došao u Sarajevo.

Kada je apozicija ispred imenice zarez se ne stavlja, ali kada je iz imenice na koju se odnosi, **zarez je obavezan** i to sa obje strane.

PRIDJEVI

“**Mlad** mjeseče – **star** putniče,

šta si meni dara don'o?

Zlatne ključe **zlatne** sreće,

Zlatne ključe **zlatne** sreće,

Aman!”

Z. Dizdarević, *Prosanjane jeseni*

1. Prepoznajete istaknute riječi. Kako se one zovu?

Šta znate o pridjevima?

Kako ih definišete?

Koja značenja imaju pridjevi?

Uz koje riječi stoje?

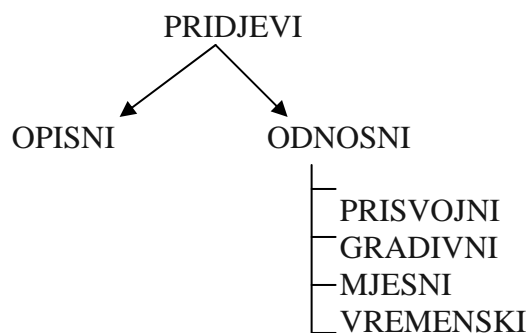
Mlad (ko/šta?) mjeseče - **star** (ko/šta?) putniče

2. Kakva je razlika između pridjeva *mlad*, *sestrin* i *drveni*?

Šta kazuje pridjev *mlad*? Šta *sestrin*, a šta *drveni*?

Pridjevi kazuju **kakvo je što**, **čije je što** i **od čega je što**. Oni također mogu ukazivati na **mjesto** (*tamošnji* običaji, *obalski* radnik) ili **vrijeme** (*današnji* susret, *raniji* vlasnik).

Pridjevi su nesamostalne riječi koje stoje uz imenice (ili imenički upotrijebljene riječi) i kazuju neko svojstvo te imenice. S obzirom na značenje, dijele se na **opisne i odnosne**, a odnosni opet na *prisvojne*, *gradivne*, *mjesne* i *vremenske*.

3. Postoji još jedna razlika između pridjeva *sestrin*, *drven* i *mlad*. Uočite je!

Od kojih riječi su nastali?

sestrin < *sestra* *drven* < *drvo* *mlad* < /

Pridjevi koji nisu izvedeni od neke druge riječi zovu se **pravi pridjevi**, a oni koji su izvedeni od druge riječi zovu se **izvedeni**.

Otkrijte od kojih riječi i kojim nastavcima su tvoreni sljedeći pridjevi:

Bejtulahov	<	Bejtulah	+	ov
Amirov	<	_____	+	_____
Fatimin	<	_____	+	_____
sestrin	<	_____	+	_____
očev	<	_____	+	_____
Radošev	<	_____	+	_____
pljevaljski	<	_____	+	_____
sandžački	<	_____	+	_____
novovaroški	<	_____	+	_____

Prisvojni pridjevi koji se tvore od vlastitih imenica nastavcima **-ov**, **-ev** i **-in** uvijek se pišu **velikim početnim slovom**. Pridjevi izvedeni od vlastitih imenica nastavcima **-ski**, **-čki** i **-ški** pišu se **malim početnim slovom**.

Promjena pridjeva

1. Postoji li razlika između pridjeva *plav* (džemper), *plava* (kosa) i *plavo* (nebo)? O čemu se radi?

U čemu se ogleda razlika između pridjeva *ozbiljan* (čovjek) i *ozbiljni* (ljudi)?

Šta otkriva pridjev u narednoj rečenici?

Upravo sam sreo jednog svog **starog** poznanika.

Kako glasi njegov osnovni oblik?

Pridjevi razlikuju **rod, broj i padež**.

2. Objasni:

star čovjek i *stari* čovjek
mlad mjesec i *mladi* mjesec

Pridjevi se mogu javiti u dva vida **neodređenom i određenom**. Razlikuje se deklinacija pridjeva određenog i neodređenog vida pa treba paziti da se one međusobno ne miješaju.

	muški rod			
N star				N stari
G stara				G starog(a)
D staru				D starom(e)
A star/stara	neodređeni vid	određeni vid		A stari/starog(a)
V ---				V stari
I starim				I starim
L staru				L starom(e)
		jednina		

NAPOMENA
oblik akuzativa zavisi od toga da li je riječ o živom ili neživom biću ili predmetu.

Koja se glasovna promjena dešava u komparativu pridjeva *lijep*?
lijep -ljepši

3. Merjema ima *lijep*e oči, a Nejra još *ljepš*e, ali su Suadu *najljepš*e Fatimine oči.

Kakva je razlika između pridjeva *lijep*e, *ljepš*e, *najljepš*e?

Šta nam kazuju ovi oblici?

Koju osobinu porede?

Ova osobina pridjeva naziva sa **poređenje ili komparacija**. Na osnovu ove osobine kažemo da su pridjevi komparacijske riječi.

Tri su poredbena stepena pridjeva:

pozitiv (osnovni oblik),

komparativ (prvi poredbeni stepen) i

superlativ (drugi poredbeni stepen).

Pokušajte sami objasniti šta kazuje svaki navedeni stepen i kada ih koristimo.

ZAPAMTI

1. Kompariraju se samo *opisni* pridjevi.
2. Osim pridjeva kompariraju se i neki prilozi.
3. Pridjevi tipa *jak*, *jasan*, *jadan* u superlativu imaju **udvojeno j** pa pišemo *najjači*, *najjasniji*, *najjadniji*.

GEMINACIJA

Geminacija je pojava udvajanja suglasnika. Zbog osobnosti bosanskoga jezika, ona je u našem jeziku nešto češća nego u susjednim bliskim jezicima. Tako se udvojeni suglasnici pišu:

- u superlativu pridjeva koji počinju glasom j
najjasniji, najjužniji
- u nekim složenicama radi lakšeg razumijevanja
podbijalekt, vannastavni, tridesettrećina, deevropeizacija
- u orijentalizmima i islamskoj leksici gdje se i izvorno piše (tešdid)
Allah, Muhammed, Džennet, mašallah, ummet.

Vježba

1. Napiši komparativ i superlativ pridjeva

	KOMPARATIV	SUPERLATIV
bijel	_____	_____
čist	_____	_____
dobar	_____	_____
zao	_____	_____

2. Promijeni po padežima pridjev *plav/plavi* kaput pišući oblike i jednine i množine. Izvedite zaključak u vezi sa množinom pridjeva određenog i neodređenog vida.

	jd.	mn.		jd.	mn.
N	<i>plav</i> kaput / <i>plavi</i> kaputi			<i>plavi</i> kaput / <i>plavi</i> kaputi	
G	_____	_____		_____	_____
D	_____	_____		_____	_____
A	_____	_____		_____	_____
V	_____	_____		_____	_____
I	_____	_____		_____	_____
L	_____	_____		_____	_____

3. Od imenica napravi pridjeve i podvuci nastavke:

mama, brat, Omer, Sandžak, prijatelj, profesor, Novi Pazar, Azra, Sjenica

ZAMJENICE

Toliko **mi** je stalo da **ona** ne poraste, jer ne mogu da **je** zamislim kao djevojku, odraslu ženu ili staricu koja će jednom umrijeti. To **vam** pričam zato što mislim da ste **vi** osoba kojoj se može nešto povjeriti.

- Zašto **mi** stalno govoriš **vi**? – tobože sam se malo ljutnuo na **njega**.

- Zato što ste **vi** odrastao čovjek, a odraslima treba govoriti **Vi**. Tako su **me** učili – odgovori **on**.

- **Meni** možeš slobodno govoriti **ti** – rekoh, što **on** primi s čudnim sjajem u očima.
H. Dervišević, *Prodavac osmijeha*

1) U tekstu su istaknute zamjenice. Zna li šta su zamjenice?

Ko je *ona*? Pročitajte duži odlomak koji se nalazi u knjizi i saznat ćete da je *ona* Fler.

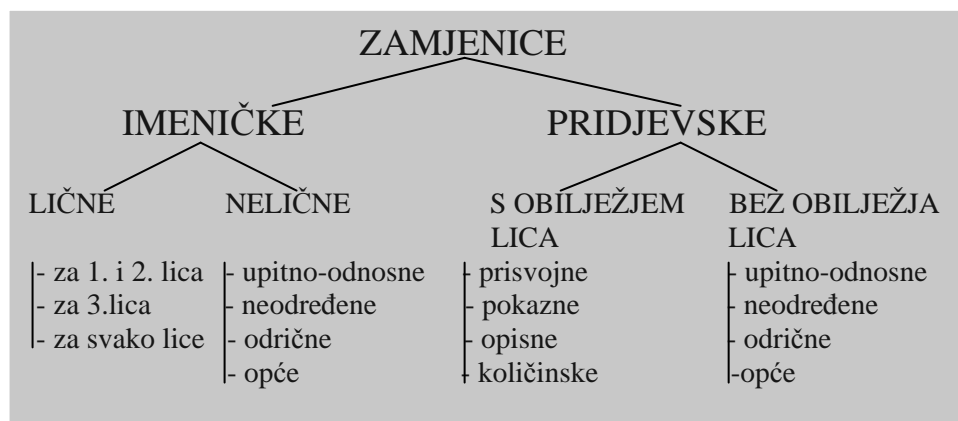
Zašto je pisac ovaj put upotrijebio zamjenicu umjesto imenice?

Kako se zovu zamjenice koje *zamjenjuju* imenice, tj. **upućuju** na već spomenutu imenicu?

Zamjenice (upućenice) koje upućuju na imenicu, zovu se **imeničke zamjenice** i odgovaraju na pitanje **ko?šta?**

Zamjenice tipa *moj, njegov, ovakav, ovolik* odgovaraju na pitanje koji? čiji? kakav? kolik?, pa se zovu **pridjevske zamjenice**.

Podsjetnik

2) Kakva je razlika između zamjenica *ja, ti i on*?

Ima li razlike između *ti i vi*?

Zamjenice koje kazuju lice, zovu se **lične zamjenice**.

LIČNE ZAMJENICE

jednina

1. lice **ja**

2. lice **ti**

3. lice **on** } m.r.
ona } ž. r.
ono } s.r.

množina

1. lice **mi**

2. lice **vi**

3. lice **oni** } m.r.
one } ž. r.
ona } s.r.

+ povratna lična zamjenica za svako lice *sebe /se*

Kada se *Vi* koristi za jedninu?
Objasnite ovo pravilo bontona.

3) Imamo i oblike *mi*, *me*, *meni*. Objasnite ih.

Zašto **mi** (kome?) stalno govoriš vi?
Tako su **me** (koga?) učili...
-**Meni** (kome?) možeš slobodno govoriti ti...

Zamjenice se mijenjaju po padežima. Sami napišite promjenu ličnih zamjenica. Ne zaboravite da u nekim oblicima lične zamjenice imaju svoj duži (naglašeni) i kraći (enklitički ili nenaglašeni) oblik. Tako je i u navedenom primjeru *meni/mi*.

Vježba

1. Na osnovu zamjenice *ja* promijeni i preostale lične zamjenice po padežima

N ja	_____	_____
G mene/me	_____	_____
D meni/mi	_____	_____
A mene/me	_____	_____
V ---	_____	_____
I mnom(e)	_____	_____
L meni	_____	_____

2. Napiši odgovarajući oblik zamjenice:

Ne moraš _____(ja) ništa reći o _____(sebe/se).

Ja _____(ti) ne poznajem i ne smijem s _____(ti) razgovarati.

Ključevi su u _____(moj) kaputu.

On se _____ sa _____(niko) ne druži i _____ za _____(niko) ne želi znati.

Poklonio sam _____(ona) cvijeće jer _____(ono) je zaslužila.

3. Prepoznaj i podvuci zamjenice.

Pokušaj objasniti kojoj vrsti pripada uočeni oblik.

Jeseni moga djetinjstva imale su zlatnu boju. Prospe mati iz desne ruke puno svijetlih iskara, čitavo more, pa se horne uhvate povrh drveća i dršču tako obasjane, mati me onda gladi lijevom rukom po kosi a ja rastem, dižem se sa zemlje, letim, a poda mnom i oko mene zlatno more.

GLAGOLI

leksičke i gramatičke osobine glagola

Sreo sam koje **ne tražim**, **ne nađoh** koje **sam mislio**. A **ne znam** koga **sam tražio**. **Našao sam** neke bozadžije iz Pazara, kundradžije iz Akova, drvosječe iz Taslidže, kujundžije iz Prizrena, čiradžije iz Gusinja, hamale iz Berana.

H. Bašić, *Tuđe gnijezdo*

Kojoj vrsti riječi pripadaju istaknute riječi u tekstu?

Šta one kazuju?

Glagoli su riječi kojima se imenuju *radnje, stanja i zbivanja*.

Prisjetimo se da:

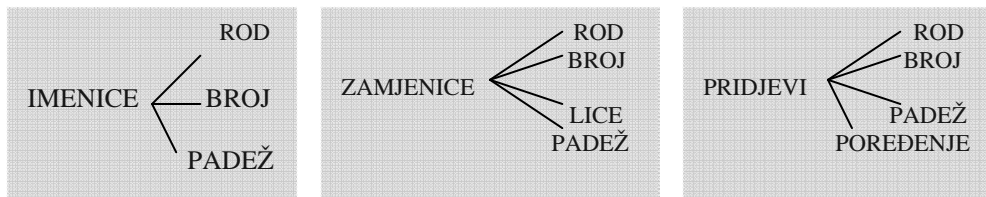
radnja - podrazumijeva svjesno djelovanje (pisati, trčati, graditi),

stanje - podrazumijeva stanje u kojem se neko/nešto nalazi, a u kojem se ništa ne radi niti zbiva (živjeti, ležati, željeti),

zbivanje - podrazumijeva događaj koji nije uvjetovan našom voljom, nego prirodnim silama (narasti, sijevati, razdaniti se).

Gramatičke kategorije glagola

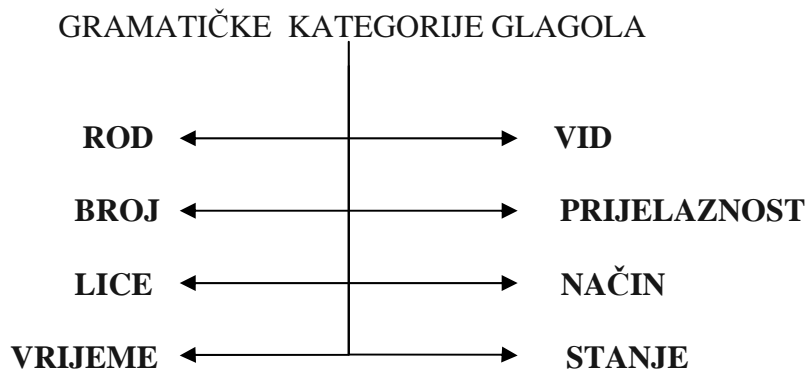
Da biste lakše razumjeli kategorije glagola, potrebno je podsjećanje na gramatičke kategorije imenica, pridjeva i zamjenica.

Glagoli imaju sljedeće gramatičke kategorije:

1. **vid**/aspekt (svršeni i nesvršeni glagoli)
2. **prijelaznost**/tranzitivnost (prijelazni i neprijelazni glagoli)
3. **lice** (1, 2, 3. lice)
4. **vrijeme**/tempus (prošlost, sadašnjost, budućnost)
5. **broj** (jednina i množina)
6. **rod** (muški, ženski, srednji rod)
7. **način**/modus (realnost i irealnost)
8. **stanje**/dijateza (aktiv i pasiv)

Slikovito ih možemo predstaviti i ovako:

Ne dozvolite da vas brojnost kategorija uplaši. Četiri od osam glagolskih kategorija već su vam poznate, a preostale četiri učite korak po korak. Krenimo od poznatih:

a) KATEGORIJA LICA

Ova kategorija odnosi se na učesnike u govornom činu. S obzirom na to da li se radnja pripisuje: govorniku, sagovorniku ili nekom trećem, razlikujemo prvo, drugo i treće lice (prisjetite se ličnih zamjenica).

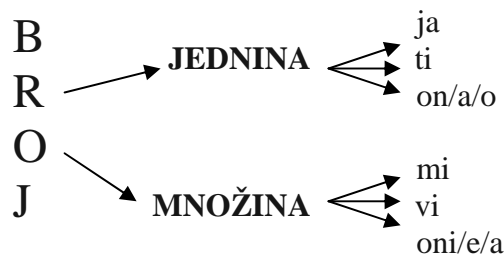
1. lice **ja** ili **mi** (predstavlja govornika ili više njih)
2. lice **ti** ili **vi** (sagovornika ili sagovornike)
3. lice **on/ona/ono** ili **oni/one/ona** (osobu ili osobe o kojima se govori ili ono o čemu se govori)

KONJUGACIJA
(k-o-n-j-u-g-a-c-i-j-a)
je promjena glagola

Promjena glagola po licima zove se **konjugacija** (k-o-n-j-u-g-a-c-i-j-a). Na osnovu pristnosti/odsutnosti lica uz glagole, glagolske oblike dijelimo na **lične i nelične**.

b) KATEGORIJA BROJA

Broj je već donekle objašnjen u vezi sa licem kada je navedeno da svako lice može biti izraženo oblikom **jednine** i oblikom **množine** zavisno od toga da li je u pitanju pojedinac ili skupina. Ova gramatička kategorija svojstvena je većini glagolskih oblika.

NAPOMENA
Bosanski jezik je u prošlosti osim jednine i množine imao i **dvojinu**.

c) KATEGORIJA VREMENA

Glagolsko vrijeme podrazumijeva ostvarenje glagolske radnje u odnosu na trenutak govora. Tako razlikujemo prošlost, sadašnjost i budućnost.

d) KATEGORIJA RODA

Ovu gramatičku osobinu posjeduju samo dva glagolska oblika (glagolski pridjevi). To znači da navedeni pridjevi imaju oblike muškog, ženskog i srednjeg roda. Rod se obilježava ličnim zamjenicama za 3. lice.

JEDNINA	MNOŽINA
ON - čitao	ONI - čitali
ONA - čitala	ONE - čitale
ONO - čitalo	ONA - čitali

NEŠTO VIŠE O RODU

Rod određen prema spolu (muški i ženski) naziva se **prirodnim rodom**, a sve imenice kojima se rod ne može odrediti na osnovu spola, imaju **gramatički rod**. Takve su imenice srednjeg roda te imenice za predmete, pojave, osobine, radnje...

e) GLAGOLSKO STANJE

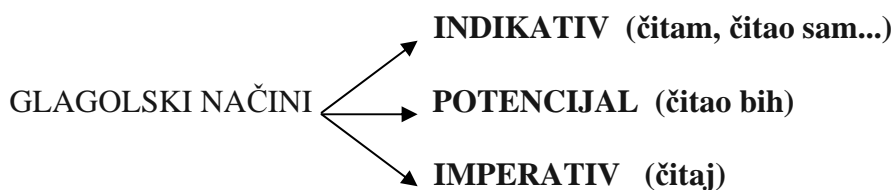
Postoji **aktivno** ili radno i pasivno ili **trpno** stanje glagola. U prvom slučaju subjekat je aktivan vršilac radnje, a u drugom je radnja izvršena na subjektu pa on trpi radnju.

AKTIV —————> Amir **je razbio** prozor.

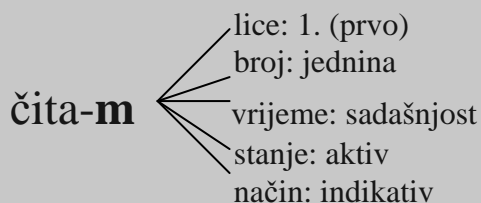
PASIV —————> Prozor **je razbijen**.

f) GLAGOLSKI NAČIN

Glagolskim oblicima se mogu izreći ostvarljivi/realni sadržaji ili pretpostavljeni (zamišljeni i mogući) sadržaji u nekom vremenu. Realna modalnost izriče se izjavnim načinom (indikativom), a irealna – mogućim načinom (potencijalom) i zapovjednim načinom (imperativom).

Jedan glagol svojim nastavkom obično kazuje više obavijesti o gramatičkim kategorijama, npr.

Vježba

1. U kojem licu su napisani sljedeći glagoli:

putujem _____ smijemo se _____

zaspaše _____ uči _____

2. a) Zaokruži glagole koji kazuju rod:

snivati, učio, voljela, miriše, češlja se, trčkara, radili, urađeno

b) Izdvoji glagole kojima se iskazuje oblik jednine:

3. Otkrij koje obavijesti o gramatičkim kategorijama daje glagol pjevaju:

PJEVAJU

GLAGOLSKI VID/ASPEKT

U gradu Sarajevu *se pojaviše crvi*, koji *pojedoše sve* lišće na zerdelijama a zatim i na požegačama. Crvi su se toliko *namnožili* da su na mnogim mjestima po baščama i po travi *počeli ispredati* paučinu, tako da je drveće od te paučine *izgledalo* kao da je *obeharalo*. Najzad su crvi *počeli ispredati* paučinu i po avlijama, sačacima, divhanama i sofama. Njihova navala je bila tolika, da su neki stanovnici, kako *sam čuo*, *morali ostaviti* svoje kuće i *preseliti* se na druga mjesta. Kratko *rečeno*, Bog *zna* da se nešto slično *dogođa* u pet stotina godina jednom, a *ima* pojava koje se *dešavaju* jedanput u hiljadu godina.

M. M. Bašeskija, *Ljetopis* (1746-1804)

U navedenom tekstu istaknuti su glagoli: **pojaviše, pojedoše, namnožili, obeharalo, preseliti**. Također su istaknuti i glagoli: **zna, ima, dogođa se, dešavaju se**.

Između prve i druge grupe postoji bitna razlika. Pokušajte otkriti o čemu se radi. Uporedite glagole:

pojedoše i *jedu*

te sami zaključite kakva je razlika između njih.

Glagol *pojedoše* i svi glagoli iz prve grupe kazuju da je radnja završena, a glagol *jedu* i svi glagoli iz druge grupe kazuju da radnja još traje, da je nesvršena.

S obzirom na to da li je radnja koju kazuje glagol vremenski ograničena ili neograničena, glagoli se dijele na **svršene**/perfektivne i **nesvršene**/imperfektivne.

NAPOMENA

Pojedini glagolski oblici tvore se isključivo od svršenih ili od nesvršenih glagola, zato je **važno razlikovati ih**.

SVRŠENI

pročitati
pasti
otputovati

NESVRŠENI

čitati
padati
putovati

Svršeni glagoli se međusobno razlikuju s obzirom na to da li kazuju **trenutne, početnosvršene, završnosvršene** ili **neodredenosvršene** radnje.

Nesvršeni glagoli iskazuju radnju neograničenog trajanja, a dijele se na **trajne/durativne** i **učestale/iterativne**.

Kao ilustrativan primjer mogu se navesti sljedeći glagoli:

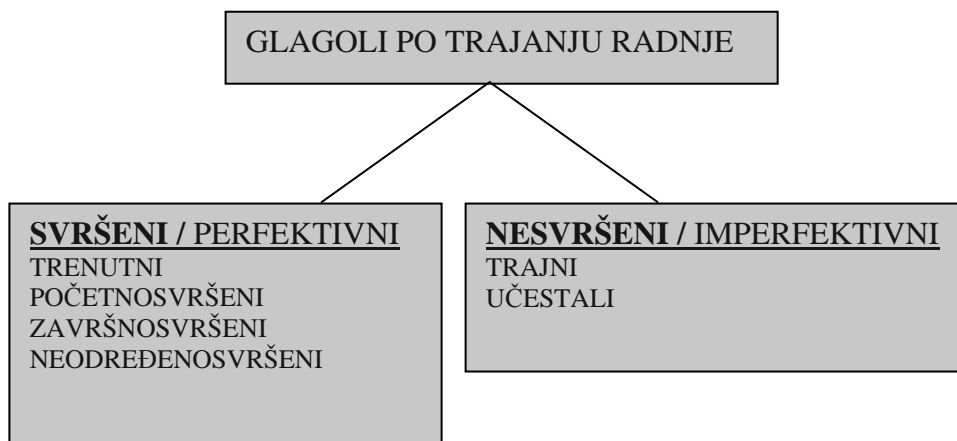
trčati - TRAJNI
trčkarati - UČESTALI

} NESVRŠENI

trknuti - TRENUTNI
potrčati - POČETNOSVRŠENI
dotrčati - ZAVRŠNOSVRŠENI
pretrčati - NEODREĐENOSVRŠENI

} SVRŠENI

RAZMISLI
trk- (**tr**knuti)
trč- (tr**č**ati)

Vježba

1. Podijeli glagole na svršene i nesvršene:

iskakati, nočiti, pipnuti, sanjati

SVRŠENI NESVRŠENI

2. Od svršenih napravi nesvršene glagole:

SVRŠENI

pasti

odsjeći

obgrliti

NESVRŠENI

3. Od nesvršenih glagola napravi svršene:

NESVRŠENI	SVRŠENI
šetati	_____
bacati	_____
vozikati	_____

4. U sljedećem tekstu pronađi glagole i izdvoji one svršenoga vida:

Dogovorili se kadija i pisar da naljute Nasrudina, pa mu ovaj, vidjevši Hodžu, priđe i opali šamarčinu. Ode Hodža da se požali kadiji, a ne zna da je sve to prema njihovom dogovoru.

SVRŠENI _____

5. Pokušaj prethodni tekst napisati tako da svi glagoli budu upotrijebljeni u nesvršenom vidu, a da tekst ima smisla.

Dogovarali se kadija i pisar

PRIJELAZNOST/TRANZITIVNOST GLAGOLA

Dino je napisao, zatim je ustao, protegao se, a potom brzo navukao te zadovoljan legao, pokrio se i zaspao.

Djeluje li vam ova rečenica smisljeno?

Zašto nije?

Šta joj nedostaje?

Pitanje koje se nužno nameće je:

Šta je Dino napisao? (zadaću, pismo...)

Šta je navukao? (pidžamu, zavjese...)

Dakle, ova dva glagola su nejasna i treba im dopuna imenicom u akuzativu, odnosno **dirktnim/bližim objektom**.

A šta je sa ostalim glagolima u rečenici, je li i njima potrebna dopuna ili su i ovako potpuno jasni? Pogledajmo ponovo:

Dino je napisao zadaću, zatim je ustao, protegao se, a potom brzo navukao pidžamu te zadovoljan legao, pokrio se i zaspao.

Glagoli: *ustao, protegao se, legao, pokrio se i zaspao* ne traže dopunu mada uz njih mogu stajati adverbijalne odredbe ili dalji objekt (ustao iz kreveta, pokrio se po glavi, čvrsto zaspao).

Glagoli koji zahtijevaju dopunu **imenicom u akuzativu** zovu se **prijelazni glagoli**, a oni koji tu dopunu ne traže su **neprijelazni**. Čak i izvan rečenice prijelazni glagoli svojim značenjem postavljaju zahtjev za objektom: *kupiti /kuću/, pružiti /ruku/, naljutiti /sestru/...*

SUBJEKT + PREDIKAT + OBJEKT

ŠTA?
Omer **piše** zadaću.

ŠTA?
Otac **kosi** livadu.

SUBJEKT + PREDIKAT

Golub **leti**.

Djevojčica **spava**.

ZAPAMTI

Glagol je prijelazni ako se slaže sa zamjenicom *nekoga, nešto* u akuzativu, npr. pisati (nešto) **ali ne i** letjeti (nešto).

Pogledajte glagole u sljedećim rečenicama. Utvrdite jesu li prijelazni ili neprijelazni?

Alma **se češlja**.
Merjema **se smije**.
Dječaci **se tuku**.

Navedeni glagoli ne traže dopunu direktnim objektom (što znači da su neprijelazni), već se njihova radnja *vraća* na subjekat pa ih zovemo **povratnim glagolima**.

Šta je zajedničko svim navedenim glagolima?
Da li je riječ o povratnoj zamjenici *se (sebe)* ili o povratnoj riječi *se*?
Upravo je ovo razlika na osnovu koje ćemo izvršiti podjelu.
Pokušajmo zamijeniti enklitički oblik *se* dužim oblikom *sebe*.
Šta otkrivamo?

Alma **sebe češlja**.
ali
Merjema ~~se~~ **smije**.
Dječaci ~~se~~ **tuku**.

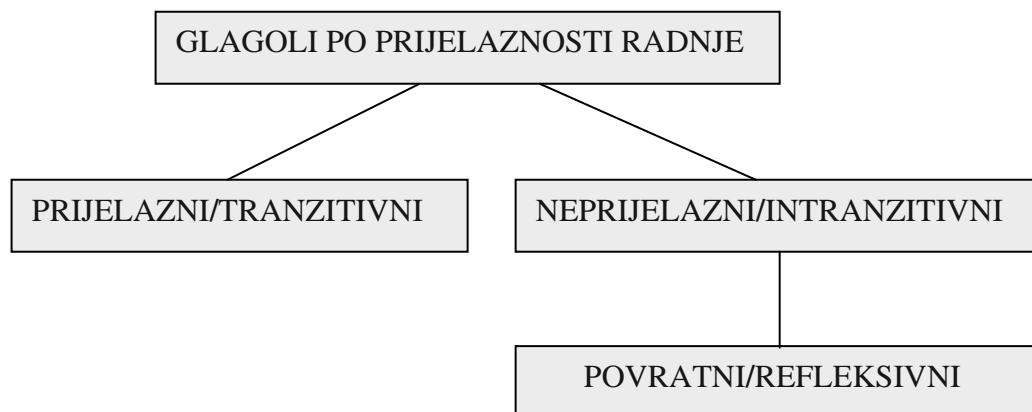
ZAPAMTI

SE → povratna
(SEBE) zamjenica

SE → povratna
riječca

Posebnu skupinu neprijelaznih glagola čine **povratni/refleksivni** glagoli kod kojih se **radnja vraća na subjekat**. Prepoznatljivi su jer uza se imaju **povratnu ličnu zamjenicu *se***, koja se uvijek može zamijeniti dužim oblikom *sebe*: *češljati se (sebe)*, *umivati se (sebe)*, *čuvati se (sebe)*...

Ukoliko uz glagol stoji *se* koje se **ne može** zamijeniti oblikom *sebe*, onda nije riječ o zamjenici nego povratnoj riječi *se* i nije riječ o **pravim**, nego o tzv. **nepravim povratnim glagolima**. Riječca *se* može stajati uz glagole u kojih najmanje dva subjekta vrše radnju jedan na drugom: *takmičiti se*, *tući se*, *poljubiti se*..., ili uz glagole koji označavaju različita stanja, raspoloženja i procese *smijati se*, *radovati se*, *naoblačiti se*, *crvenjeti se*...

GLAGOLSKI OBLICI

Čitao sam knjigu, ali je još nisam **pročitao**.

Trenutno **čitam** jednu zanimljivu knjigu.

Obavezno **pročitaj** tu knjigu, jako je zanimljiva.

Čitajući knjigu, zaboravio sam na vrijeme.

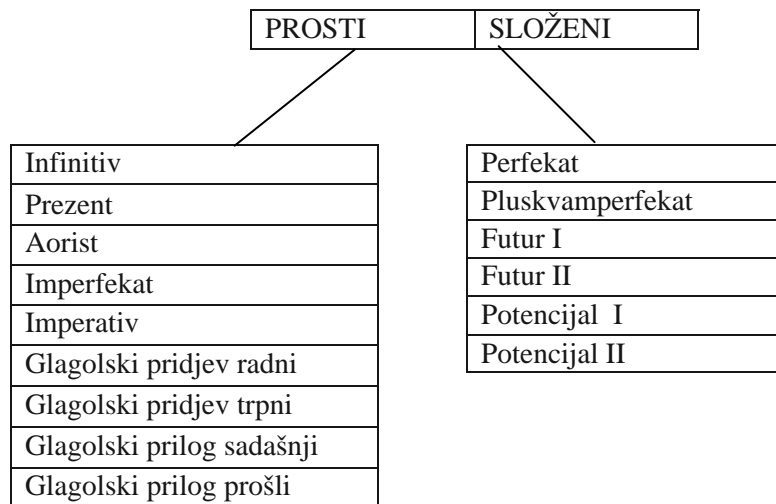
U prethodnim račenicama je korišten isti glagol za iskazivanje različitih sadržaja. Na osnovu oblika glagola saznajemo da li je neko *pročitao* ili *nije pročitao* knjigu, da li je upravo *čita*, ili je nekome preporučuje ...

U rečenici se glagoli javljaju u različitim oblicima, zavisno od funkcije koju imaju. Svi ti oblici u kojima se javljaju nazivaju se **glagolski oblici**.

1. Prema tipu tvorbe sve glagolske oblike dijelimo na **proste** i **složene**.

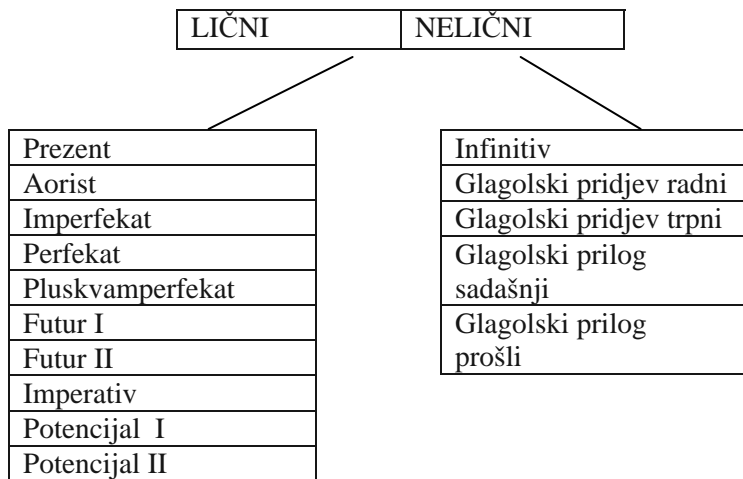
Prosti/ jednostavni imaju **samo glavni glagol** dok **složeni** pored glavnog imaju i neki pomoćni glagol.

Slijedi tabelarni pregled prostih i složenih oblika. Za početak je dovoljno samo informativno se upoznati sa ovim oblicima bez namjere da se ova podjela uči.

TIP TVORBE:
prosti i složeni

2. Na osnovu prisutnosti/odsutnosti lica glagolski oblici podliježu još jednoj klasifikaciji te ih dijelimo na **lične** i **nelične**. Lični su oni koji lica razlikuju, a nelični imaju isti oblik za sva lica.

PRISUTNOST/ODSUTNOST
LICA:
lični i nelični

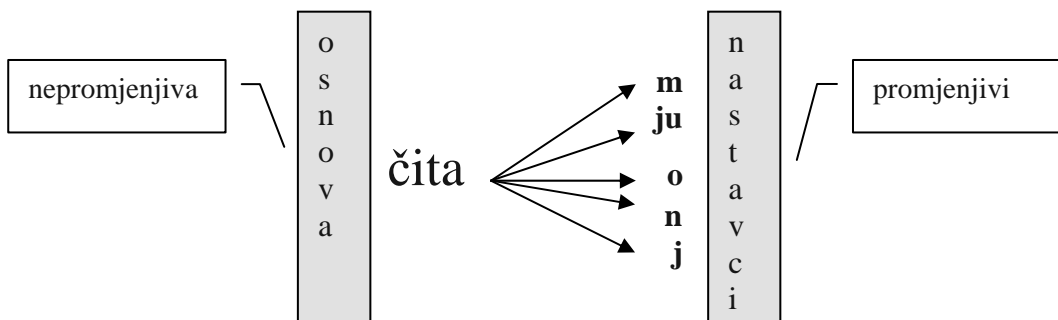
ZAPAMTI

Važno je znati da li je neki glagolski oblik prosti ili složeni, odnosno da li je lični ili nelični.

Glagolska osnova i nastavci

Poznato vam je da se promjenjive riječi sastoje od nepromjenjivog i promjenjivog dijela. Nepromjenjivi dio zove se **osnova**, a onaj dio riječi koji se mijenja je **nastavak**.

Tako i u tvorbi prostih glagolskih oblika razlikujemo **osnovu i nastavke**. Glagoli imaju **dvije osnove: infinitivnu i prezentsku**. Kako se one određuju, saznat ćemo kad budemo učili ove glagolske oblike. Na glagolsku osnovu dodaju se različiti nastavci zavisno od potrebe govornika.

INFINITIV

neodređeni glagolski oblik

PJESMA O GLAGOLU VOLJETI

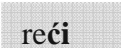
Voljeti je glagol s najljepšom fasadom,
glagol koji ima najvedrije lice,
jer i oblak pun voljenja srećno leprša nad gradom,
jer i stari hrast pun voljenja pusti mlade klice,
jer i dječak pun voljenja radosno skakuće gradom.

Tome glagolu *voljeti*
Niko ne može *odoljeti*.

Ismet Bekrić

Obratite pažnju na riječi istaknute u pjesmi, prepoznajete ih kao glagole.
Da li u tekstu ima još glagola?
Zašto su izdvojeni glagoli: *voljeti, voljeti, odoljeti*?
Šta im je zajedničko?
Kako se završavaju?

INFINITIV
jednostavan,
neličan i
neodređen

Nije teško i nije teško – volim te!

Ovaj glagolski oblik zove se **infinitiv**.
Može li se odrediti kojem licu pripada radnja izražena ovim glagolima?
Koje je vrijeme i broj?

Šta iz svega ovoga možemo zaključiti?

Infinitiv je neodređeni glagolski oblik koji ne iskazuje ni lice, ni broj ni vrijeme vršenja glagolske radnje. Njime se samo imenuje radnja, tj. izriče se pojam radnje. Infinitiv je osnovni oblik u kojem se glagoli navode u rječnicima

Kako ne otkriva lice koje vrši radnju, infinitiv spada u grupu **neličnih** glagolskih oblika i *sām* ne može biti predikat u rečenici, nego samo u društvu sa nekim ličnim glagolskim oblikom (pomoćnim, modalnim ili faznim glagolom). Sastoji se samo od jedne riječi (u kojoj je sadržano i leksičko i gramatičko značenje) te pripada grupi **prostih** glagolskih oblika.

Tvorba infinitiva

Pogledajte sljedeće glagole i uočite nastavke:

pročitati	i	reći
pisati		peći
putovati		zaleći

Infinitivni nastavci su:
-TI i -ĆI

Infinitiv se završava nastavcima **-ti** i **-ći**.

Odvajanjem nastavka **-ti** dobijamo infinitivnu osnovu koja služi i za tvorbu drugih glagolskih oblika.

pročita -ti
pisa -ti
putova -ti

Nešto teže se otkriva infinitivna osnova glagolola koji se završavaju na **-ći**, zbog toga što su i ovi glagoli nekada imali nastavak **-ti**.

reći (<rek -ti) peći (<pek-ti)
zaleći (<leg-ti) doći (<do-i-ti)

INFINITIVNA OSNOVA	{	čita	-	ti	}	INFINITIVNI NASTAVCI
		rek	-	ći		

MODALNI:
smjeti,
moći, željeti...

FAZNI:
početi, stati,
prestati...

Infinitiv služi za tvorbu futura I ili kao dopuna modalnim i faznim glagolima.

Sutra ću te **pozvati**.

Ovo me počinje **uveseljavati**.

Nana ne može **spavati**.

Vježba

1. U sljedećim stihovima podvuci glagole u obliku infinitiva:

Lijepo je ponekad biti sam.
Lijepo je čitati, razmišljati,
Pjesme pisati,
Ali sam se ne možeš smijati,
Smijati...smijati...
Od smijeha se valjati

INFINITIV _____

2. Od imenica napravi glagole pišući ih u infinitivu:

znanje _____ kiša _____
plač _____ živ _____

3. Napiši infinitivnu osnovu navedenih glagola:

putovati _____ letjeti _____
dići _____ sjeći _____

4. Razmislite o poruci sljedeće rečenice:

Nije znanje znanje znati, već je znanje znanje dati.

PREZENT

sadašnje vrijeme

KO KOGA VOLI

Napisala Aida na zidu
AMIR **VOLI** AIDU.

Sad **znaju** svi u školi
da Amir Aidu **voli**.

Napisao Amir nasred zida
AMIRA **VOLI** AIDA.

Nek **znaju** svi u školi
ko to koga **voli**.
Zećir Hasić

Pogledajte istaknute glagole. Uočavate da se stalno ponavljaju glagoli *voli* i *znaju*.

Kada se dešava radnja izrečena ovim glagolima?

Kako se zove glagolski oblik kojim se iskazuju sadašnje radnje?

Radnja se dešava u sadašnjosti uvijek kada uz glagol možemo upotrijebiti prilog *sada*, npr. čitam(sada), ali ne i čitao sam (sada).

U tekstu su istaknuti samo glagoli nesvršenoga vida. Zašto?

Da li se prezent tvori samo od jednog glagola ili u tvorbi učestvuju i pomoćni glagoli?

Otkrivaju li navedeni glagoli lice koje vrši radnju?

Koje je lice?

On (Amir) voli

Šta iz ovoga možete zaključiti?

Prezent je jednostavan i ličan glagolski oblik. Njime je obuhvaćena radnja ko se dešava u trenutku govora, tj u sadašnjosti.

Tvorba prezenta

	Jednina	Množina
padati	1. padam 2. padaš 3. pada	1. padamo 2. padate 3. padaju

Kada oblik promjenjive riječi nema vidljiv nastavak, tada kažemo da je to **nulti nastavak** (∅).

PREZENT
jednostavan i
ličan

Sami otkrijete nastavke u prezentu glagola *čuti* i *nositi*.
Prezent se tvori od prezentske osnove i tri tipa nastavaka -m/-em/-im.
Prezentska osnova se najbolje vidi u 3. licu množine prezenta zato se iz tog lica i uzima.

PREZENTSKA OSNOVA	+	NASTAVCI
pada-		-m, -š, -ø, -mo, -te, -ju
3.l.mn. čuj-	+	-em, -eš, -e, -emo, -ete, -ju
nos-		-im, -iš, -i, -imo, -ite, -e

Glagoli *moći* i *htjeti* u 1. licu jednine imaju oblik nepravilne promjene *moğu* i *hoću*.

Glasovne promjene

- a) Kod glagola *peći*, *teći*, *sjeći* u prezentu dolazi do glasovne promjene.

	JA	ONI
peći (<pek-ti)	– pečem	peku
teći (<tek-ti)	- tečem	teku
sjeći (<sjek-ti)	– siječem	sijeku

PEKU
ne vrši se
u 3. licu
množine

I PALATALIZACIJA

- b) Napišite prezent glagola *plakati*, *lađati*, *mahati*.
Šta uočavate?

JA	ONI
plačem (<plak-j-em)	plaču
lađem (<laz-j-em)	lađu
mašem (<mah-j-em)	mašu

LAŽU
vrši se
u svim
licima

d, t, z, s, n, l, k, g, h, b, p, v, m
kad su ispred **j** stapaju se sa njim(jotuju) i daju
đ, ć, ž, š, nj, lj, č, ž, š, blj, plj, vlj, mlj

JOTOVANJE

JOTOVANJE

Nešto više o prezentu

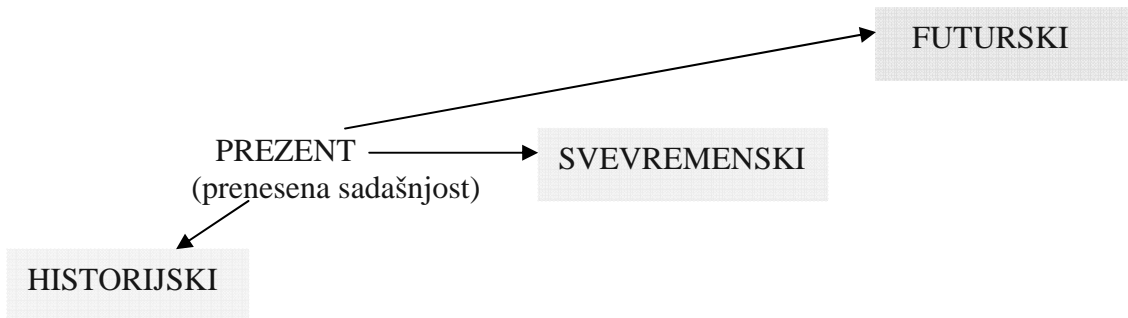
U pripovijedanju se prezent ponekad koristi i za izražavanje radnji koje se **ne dešavaju** u sadašnjosti. Prošlost ili budućnost izražena prezentom nesvršenih i svršenih glagola djeluje življe i doživljenije pa ovako izrečeno glagolsko vrijeme zovemo prenesena sadašnjost.

Tako razlikujemo:

- a) prezent kojim se obilježava prošlost - **historijski prezent**
Izađem jučer iz kuće kad – šta vidim.

b) prezent za buduće radnje - **futurski**
Sutra *idem* na utakmicu.

c) prezent koji se odnosi na svako vrijeme - **svevremenski**
(**poslovični ili gnomski**) **prezent**
Ko rano *rani*, dvije sreće *grabi*.

Pomoćni glagoli *biti*, *htjeti* i *jesam* u prezentu

	Jednina	Množina
biti	1. budem 2. budeš 3. bude	1. budemo 2. budete 3. budu

Pomoćni glagoli *jesam* i *htjeti* u prezentu imaju naglašene (pune) i neaglašene (kraće, enklitičke) oblike.

jesam	1. jesam/ sam	1. jesmo/ smo
	2. jesi/ si	2. jeste/ ste
	3. jest(e)/ je	3. jesu/ su

htjeti	1. hoću/ ću	1. hoćemo/ ćemo
	2. hoćeš/ ćeš	2. hoćete/ ćete
	3. hoće/će	3. hoće/ će

Napomena

Pomoćni glagol *jesam* ima oblike samo za prezent. Oni služe kao dopunski oblici glagola *biti* pa se *jesam* može posmatrati i kao nesvršeni prezent glagola *biti*.

Vježba

1. U sljedećim rečenicama uočite glagole i izdvojite one koji su u prezentu:

Izvučem se ispod sećije, mog'o je i čuti koliko mi škripe kosti, iziđem u avliju, pa za Asafom da mi se dijete skroz ne prepadne. Od kuće do kuće, tražim ja njega, a moj dragi Asaf traži mene.

PREZENT _____

2. Od infinitiva napravi prezent:

spavati _____ putovati _____
glodati _____ teći _____

3. Napiši odričan oblik pomoćnih glagola *jesam*, *biti* i *htjeti* i izvedi zaključak.

jesam / nisam

1. _____	1. _____
2. _____	2. _____
3. _____	3. _____

biti / _____

1. _____	1. _____
2. _____	2. _____
3. _____	3. _____

htjeti / _____

1. _____	1. _____
2. _____	2. _____
3. _____	3. _____

Zaključak _____

4. Prepoznaj glasovne promjene u oblicima prezenta sljedećih glagola:

mećem _____	kažem _____
vućem _____	mogu _____

5. Otkrij da li je u sljedećim rečenicama riječ o pravoj ili prenesenoj sadašnjosti (za prenesenu sadašnjost napiši ime):

- Teče rijeka i odnosi snove. _____
- Budim se, otvaram oči i tražim sunčeve zrake na zidu. _____
- Kad dođem kući, završit ćemo igru. _____
- Stanem pred njega i pokažem mu da se ne plašim. _____

AORIST

bliska prošlost

Žagor se odjednom *utiša*. Na džamijskim vratima se *pojavi* Hadži Lojo sa smotanim bajrakom u ruci. *Zastade* na paučluku, a neko mu iz pratnje *doturi* firale. On stojeći *ugazi* u njih i *ispe* se na aršin-taš s kojeg je Gazi Husrev-beg nekada na konja uzjahivao. *Postoja* tako nekoliko trenutaka, kružeći pogledom po tijesno zbijenim glavama. Onako na kamenu, a košcat u licu, s oštrim, kao ćumumom podvučenim brazdama, sličio je na orlušinu koja stoji i vreba. Mnogima se *učini* većim nego i jest. Zatim se krupno iskašlja i *uzviknu*:

-Esselamu alejkum, braćo!
-Alejkumu-s-selam! –*odjeknu* haremom.

R. Kadić, *Hadži Lojo*

Hadži Lojo je pripadao bosanskom pokretu koji se pokušao oduprijeti okupaciji od strane Austro-Ugarske.

1. Zna li ko je Hadži Lojo?

Kada je živio?

Koji su se krupni historijski događaji, važni za Sandžak i Bosnu, desili, a u kojima je učestvovao i junak ovog romana?

2. U tekstu su istaknuti neki glagoli, a vaš zadatak je da utvrdite kada se dešava radnja koja je njima izražena.

Da li je riječ o sadašnjem vremenu?

Kako to provjeravamo?

Da li radnja još traje ili je završena?

Jesu li navedeni glagoli svršenog ili nesvršenog vida?

Ako ste pravilno odgovarali na postavljena pitanja, došli ste do sljedećih zaključaka:

1. Radnja se desila prije trenutka kada o njoj govorimo.
2. Riječ je o završenoj radnji.
3. Sve navedene radnje iskazane su glagolima svršenog vida.

Radnje izražene navedenim glagolima desile su se u **prošlosti**.

Kad *se* žagor *utiša*, kad *se* *pojavi* junak, kad *zastade*, kad *uzviknu*? Sve ovo kao da **se tek desilo**, ali **desilo se** (završilo se). Izgleda kao da se ove radnje dodiruju sa trenutkom govora toliko su blizi.

Glagolski oblik kojim se označavaju radnje što su se desile u bliskoj prošlosti naziva se **aorist**. Radnje izražene aoristom djeluju kao **doživljene** pa se on često koristi u živom govoru i književnosti da bi se doživljaj bolje prenio na slušaoce.

Uvijek se može zamijeniti običnim prošlim vremenom (perfektom), ali tada se gubi stilski vrijednost teksta (doživljenost i bliskost).

Da li se aorist tvori samo od jednog glagola ili u tvorbi učestvuju i pomoćni glagoli?

Otkrivaju li navedeni glagoli lice koje vrši radnju?

Šta iz ovoga možete zaključiti?

AORIST:
jednostavan,
ličan i
stilski
obilježen

Aorist je jednostavan i ličan glagolski oblik kojim se obilježavaju tek završene (bliske) prošle radnje.

Tvorba aorista

	Jednina	Množina
zadrhtati	1. zadrhtah	1. zadrhtasmo
	2. zadrhta	2. zadrhtaste
	3. zadrhta	3. zadrhtaše
<hr/>		
reći	1. rekoh	1. rekosmo
	2. reče	2. rekoste
	3. reče	3. rekoše

INFINITIVNA OSNOVA	+	NASTAVCI
zadrhta-	+	-h, -ø, -ø, -smo, -ste, -še
rek(ti)-		-oh, -e, -e, -osmo, -oste, oše

Aorist se tvori **od svršenih** (rjeđe nesvršenih) glagola dodavanjem dvaju tipova nastavaka na infinitivnu osnovu. Ako se osnova završava na suglasnik, dodaju se duži nastavci, a ako se završava na samoglasnik, onda su nastavci kraći.

Napomena

1. Prvo lice jednine aorista uvijek **završava glasom h** i pogrešno je ispuštati ga u govoru ili pismu.
2. Prvo i drugo lice množine aorista imaju nastavke **-smo/-osmo** i **-ste/-oste** i pogrešno je izgovarati i pisati **-šmo** i **-šte**.

DOĐOSMO i DOĐOSTE

NE: dođošmo dođoste

Glasovne promjene

U drugom i trećem licu jednine glagola *reći* dešava se glasovna promjena. Isto je i sa glagolima *ispeći*, *steći*, *poteći*. Objasni zašto dolazi do ove promjene.

ispekoh – ispeče _____
 stekoh – steče _____
 potekoh – poteče _____

K		Č
G	ispred E u	Ž
H		Š

Kada se suglasnici ____, ____ i ____ nađu ispred samoglasnika ____, oni se mijenjaju u ____, ____ i _____. Ova glasovna promjena zove se _____.

Aorist pomoćnog glagola *biti*

	Jednina	Množina
biti	1. bih	1. bismo
	2. bi	2. biste
	3. bi	3. bi (še)

JA

BIH

VAŽNO

Obratite pažnju na pravilno pisanje glagola *biti* u aoristu jer se u praksi javlja mnogo grešaka.

Vježba

- Dopuni definiciju:
Aorist je _____ i _____ glagolski oblik kojim se iskazuju _____ radnje što su se desile u _____ prošlosti.
- Od infinitiva napravi aorist:
naći _____ uteći _____
isplesti _____ sakupiti _____
- Napiši aorist pomoćnog glagola *htjeti*.
1. _____ 1. _____
2. _____ 2. _____
3. _____ 3. _____
- Uočite oblike aorista u sljedećim rečenicama:
Mati me blago udari po potiljku, a grom kao da me čuo prasnu, udari usred bašte. Vidjeh usijan plavičast kolut, kao da na zemlju pade sjajna tepsija pa je nestade.
AORIST _____

- Preoblikuj sljedeću rečenicu tako da glagole koji su u prezentu napišeš u aoristu. Rečenica treba biti smisljena, a radnja doživljena i bliska.
Rečenica:
Gledam, otvore se vrata na kući, istrče djeca na ulicu kao da ih sam đavo tjera, a vrata se nakon toga zalupe da se svi prozori potresu.

IMPERFEK(A)T prošlost neograničenog trajanja

Jošte pred tridesetak godina *dizaše* se veliki stari orah, kako se sa Ljubuške ceste *ide* kroz Cerenicu: vjetar ga je svalio i iskrčio. Ovaj stari poznati orah *bijaše* svjedokom i uspomenom iz starijih vremena, u koja nas zanašaju pripovijedanja, sačuvana u narodu. Taj orah *bijaše* u Hrvićevoj bašči, svojina kuće Hrvićeve, odakle *bijaše* i Hana.

Osman Nuri Hadžić, *Ago Šarić*

Zanimljiv odlomak, zar ne?
Kakav je jezik?
Šta ste zapazili?

Jošte i *zanašaju* su riječi koje su nekada u našem jeziku bile jako frekventne, ali su se polahko povukle iz upotrebe i prešle u sferu zastarjelih riječi koje zovemo **arhaizmi**.

Glagol *ide* ne pripada književnom jeziku, nego narodnom govoru. Pravilan oblik je *ide*.

U koje vrijeme je smještena radnja odlomka?
Može li se znati o kojoj prošlosti se govori?
Kojim glagolima je to posebno dočarano?

Obratite pažnju na glagole: *dizaše*, *bijaše*, *bijaše*, *bijaše*.
Kad se dešavaju radnj njima izražene?
Koliko traju?
Znamo li da su završene?

Radnje izražene istaknutim glagolima dešavaju se u prošlosti.
Nekome može izgledati da su ovo oblici aorista.
Provjerimo da li ovo može biti aorist?
1. Da li je riječ o glagolima svršenog ili nesvršenog vida?
2. Da li je riječ o bliskoj ili nekoj drugoj prošloj radnji?

Ovaj glagolski oblik zove se **imperfekt**.

Da li se imperfekt tvori od jednog glagola ili u tvorbi učestvuju i pomoćni glagoli?
Otkrivaju li navedeni glagoli lice koje vrši radnju?
Šta možete zaključiti?

Istaknuti glagoli su nesvršeni i kazuju prošle radnje neograničenog trajanja. Ovaj glagolski oblik zove se **imperfekt**. Ima neobične arhaične oblike i uglavnom se susreće u narodnim govorima i književnosti, a polahko se povlači iz svakodnevne komunikacije.

**IMPERFEKT:
jednostavan,
ličan i stilski
obilježen**

U bosanskom jeziku njegova upotreba je izrazito **stilski obilježena**, a u stilski neobilježenu izrazu umjesto njega se upotrebljava obična prošlost (perfekat).

Tvorba imperfekta

- a) Glagoli tipa *pisati, rezati, orati* kod kojih se infinitivna osnova završava vokalom **a**, tvore se od **infinitivne osnove i nastavka -ah, -aše, -aše, -asmo, -aste, -ahu**.

U tom slučaju se **a** iz osnove i **a** iz nastavka, koje se nađu jedno do drugoga, sažimaju i daju dugo **ā**.

	Jednina	Množina
pisati	1. pisah (<pisa-ah) 2. pisaše 3. pisaše	1. pisasmo 2. pisaste 3. pisahu

- b) Od **prezentske osnove** imperfekat tvore svi drugi glagoli, a nastavci zavise od toga da li se infinitivna osnova tih glagol završava **samoglasnikom** (bilo kojim osim a) ili **suglasnikom**. Kad se infinitivna osnova završava samoglasnikom nastavci su **-(j)ah**, a ako je suglasnik, onda **-ijah**.

nositi	1. nošah (<nos-jah) 2. nošaše 3. nošaše	1. nošasmo 2. nošaste 3. nošahu
--------	---	---------------------------------------

peći	1. pecijah (<pek-ijah) 2. pecijaše 3. pecijaše	1. pecijasmo 2. pecijaste 3. pecijahu
------	--	---

Glasovne promjene u imperfektu

1. **Sažimanje vokala a** dešava se u imperfektu svih glagola čija se infinitivna osnova završava na **a** (čita-ti, pisa-ti, kopa-ti).

2. Suglasnici na kraju osnove u dodiru sa **j** iz nastavka **-jah** podliježu **iotovanju** (čuđah < čud-jah, ljubljah < ljub-l-ah).

3. Suglasnici *k, g, h* ispred **i** iz nastavka **-ijah**, mijenjaju se u *c, z, s*. Ova glasovna promjena zove se **sibilarizacija ili II palatalizacija** (tecijah < tek-ijah, vucijah < vuk-ijah).

Neki glagoli tvore imperfekat na dva načina, npr. bijah i bjeh, tresah i tresijah.

K		C
G	ispred I u	Z
H		S

Podsjetnik

L koje se pojavi *niotkuda* prilikom stapanja usnenih suglasnika *b, p, m*, *v* sa glasom **j** u procesu jotovanja, zove se **umetnuto** ili **epentetsko l**.

Vježba

1. Dopuni definiciju:

Imperfekat je _____ i _____ glagolski oblik koji označava _____ radnje _____ trajanja. Tvori se isključivo od glagola _____ vida.

2. Podvuci oblike imperfekta u sljedećoj rečenici:

Iđahu, inače, polako, gurajući uz brijeg svoj sudbinom dosuđeni kamen, i ne ljućahu se zbog toga, niti optuživahu, niti žaljahu na svoj umor i bol.

3. U kojem su licu glagoli što su podvučeni u prethodnoj rečenici?

4. Od aorista napravi imperfekat, naravno, uz obaveznu promjenu vida glagola.

pročitah _____

otvorih _____

dotrčasmo _____

pobijediše _____

5. Napiši imperfekat pomoćnih glagola *biti* i *htjeti*:

biti

1. _____ 1. _____

2. _____ 2. _____

3. _____ 3. _____

htjeti

1. _____ 1. _____

2. _____ 2. _____

3. _____ 3. _____

GLAGOLSKI PRIDJEV RADNI

BLJESAK

Je li pauk **znao**
dok je zamku **tkao**
da će tanke niti
sunce uloviti.

Nije pauk **znao**
ali ne znaš ni ti
da je pređa **mogla**
sunce zamrežiti.
Enisa Osmančević-Ćurić

Izdvojimo glagole u tekstu.
Šta možemo zapaziti na osnovu tih glagola?
Da li nam kazuju vrijeme, lice ili nešto drugo?

Je li pauk **znao** – **KO?** – **on** (pauk) - **muški rod**
da je pređa **mogla** - **KO?** – **ona** (pređa) – **ženski rod**

Ovaj glagolski oblik razlikuje rod.
Koja vrsta riječi ima kategoriju roda?
Zbog zajedničke osobine (razlikovanje roda) ovaj glagolski oblik je *pozajmio* ime od pridjeva i zove **glagolski pridjev radni**.

Šta je to glagolski pridjev radni?
Riječ je o glagolskom obliku koji ima odlike i glagola i pridjeva.
Zove se glagolski jer se tvori od glagola, pridjev jer poput pravih pridjeva razlikuje rod, a radni zato što pokazuje da je subjekat aktivan vršilac radnje.
Razlikuje rod i broj, ali ne i lice te spada u grupu **neličnih** oblika.

POZAJMIO IME
OD PRIDJEVA

IMA ROD

PROST I
NELIČAN
GLAGOLSKI
OBLIK

O - LA - LO
LI - LE - LA

Glagolski pridjev radni služi za tvorbu većine složenih glagolskih oblika (perfekta, pluskvamperfekta, futura II i oba potencijala), a tvori se od glagola **svršenog i nesvršenog** vida

Tvorba glagolskog pridjeva radnog

	Jednina	Množina
govoriti	m.r. govorio	m.r. govori li
	ž.r. govori la	ž.r. govori le
	s.r. govori lo	s.r. govori la

Refleks jata

Ispred **o** koje je nastalo usljed promjene **l** u **o** stari glas **jat**, koji je nekad postojao u bosanskom jeziku, ne daje *je* već **i**, npr.

živio (<živeo < živěl)	}	Dešava se samo u muškom rodu glagolskog pridjeva radnog
smio (<směo < směl)		
htio (<htěo < htěl)		

Ondje gdje **l** nije prešlo u **o** i **jat** je zamijenjen sa **ije/je** npr. **dijela, živjela, smjela, htjela.**

Vježba

1. Od infinitiva napravi muški rod glagolskog pridjeva radnog:

putovati _____	peći _____
nageti _____	nagnuti _____

2. Napiši glagolski pridjev radni pomoćnih glagola *biti* i *htjeti*:

Jednina	Množina
biti	
m.r. _____	m.r. _____
ž. r. _____	ž. r. _____
s.r. _____	s.r. _____
htjeti	
m.r. _____	m.r. _____
ž. r. _____	ž. r. _____
s.r. _____	s.r. _____

PERFEK(A)T

obično prošlo vrijeme

-Vi **ste dotjerali**? – gleda u nas.

-Oni **su dotjerali**? – gleda u gospodina cugsfirera.

Meni pada na um i prvi *padež* množine prošlog vremena od glagola dotjerati i ja u sebi šapćem: mi **smo dotjerali**. Zaključujem: gospodin *kapetan govori u prošlom vremenu*, prošlo vrijeme je sastavljeno od skraćemog oblika sadašnjeg vremena pomoćnog glagola biti, *sam si je smo ste su*, i tvornog oblika dotičnog glagola (tako **smo** mi u školi pred gospodinom učiteljem **analizirali** svačiji govor)...

H. Kikić, *Provincija u pozadini*

1. O čemu govori navedeni tekst?

Zašto dječaku pada na pamet prvo lice množine (on pogrešno kaže *padež* umjesto *lice*)?

Šta su prethodno spomenuli oficiri?

Šta dječak zaključuje?

2. Obratite pažnju na istaknute glagole: **ste dotjerali, smo dotjerali...**

Prepoznajete li ih?

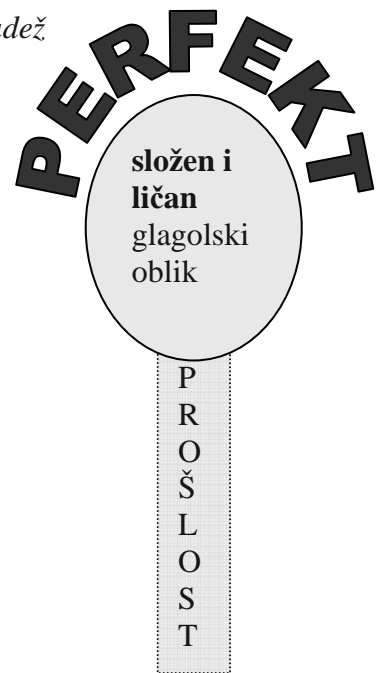
Kako zovemo glagol čiji su oblici *je, smo, ste...*?

Kojem glagolskom obliku pripadaju glagoli: *dotjerali, analizirali...*?

Kad se dešava radnja izražena istaknutim glagolima?

Ovaj glagolski oblik zove se **perfekt**.

Perfektom se označava radnja koja se dešavala u prošlosti prije trenutka govora.

Tvorba perfekta

	Jednina	Množina
napisati	1. sam napisao /la/lo	1. smo napisali
	2. si napisao	2. ste napisali
	3. je napisao	3. su napisali

Perfekt je **složen** glagolski oblik i tvori se od enklitičkih (nenaglašenih, kraćih) oblika pomoćnog glagola *jesam* i *glagolskog pridjeva radnog* glagola koji se mijenja. Najfrekventniji je oblik za obilježavanje prošlih radnji, njime se služimo u mirnom kazivanju, te u službenoj i javnoj prepisci.

Pogledajmo ponovo glagole **je napisalo i treptalo je**.

Kakva je razlika uočljiva?

Pomoćni glagol može biti i izostavljen. Postoje dva razloga za to.

1. U prvom slučaju se pomoćni glagol izostavlja ako uz glavni glagol stoji riječca ili zamjenica **se** (našalio se, a ne: našalio se je).

2. Perfekt, za razliku od aorista i imperfekta, nije stilski markiran i služi u mirnom pripovijedanju. Međutim, postaje stilski obilježen kada se

Pomoćni glagol se može naći **ispred i iza** glavnog glagola.

FUTUR I

buduće vrijeme

SUBOTA

Navečer uz klanac konj će mršavi <i>roptati</i> i djeca umorna na samarima <i>drijemati</i> . Ugasiće se svjetla i grad će <i>otići</i> pod jorgane.	Brezovom metlom čistač će sa pijace lijeno selo moje <i>pomesti</i> i noć će umorna na obrisanu kaldrmu <i>sjesti</i> . Faiz Softić
--	---

1. Možda vam je pjesma poznata, ako nije, potražite je i pročitajte u cijelosti.

Je li se desilo ono o čemu pjesma govori ili tek treba da se desi?

U prethodnim razredima ste naučili da radnje koje tek trebaju da se dese nazivamo **buduće vrijeme** ili **budućnost**. Buduće vrijeme zove se još i **futur I**.

2. Pogledajmo oblike futura I: *će roptati, će otići, će pomesti, će sjesti*.

Šta zapažamo u vezi sa tvorbom ovog složenog oblika?

Prepoznajete li oblike *će*?

Kako glase naglašeni oblici ovog glagola?

I pomesti, sjesti, otići... je već poznat glagolski oblik. Koji?

Tvorba futura I

	Jednina	Množina
sjesti	1. ću sjesti / sjest ću 2. ćeš sjesti / sjest ćeš 3. će sjesti / sjest će	1. ćemo sjesti / sjest ćemo 2. ćete sjesti / sjest ćete 3. će sjesti / sjest će

Sami napišite futur I glagola *otići*

PREZENT POMOĆNOG GLAGOLA	HTJETI	+	INFINITIV
ću, ćeš, će, ćemo, ćete, će		+	sjesti

Puni oblici glagola *htjeti* koriste se u upitnim rečenicama ili kada se nešto želi naglasiti.

Hoćeš li doći sutra?

Hoću doći, ne brini.

Zapazili ste da pomoćni glagol može doći ispred i iza glavnog glagola, zato je potrebno obratiti pažnju na način pisanja futura prvog.

Pravilo je da:

Govori se:
sjeću,
pisaću,
a piše:
sjest ću,
pisat ću

- a) kada je enklitika na prvom mjestu, infinitiv se piše u svom punom obliku

ću sjesti

- b) kada je enklitika na drugom mjestu, infinitiv je okrnjen (bez krajnjega i)

sjest ću

- c) kada se infinitiv završava na -ći, piše se puni oblik bez obzira na mjesto pomoćnog glagola

ću doći/doći ću

Šta, nakon navedenog, možemo zaključiti o glagolu *ugasiće se* koji se javlja u našoj pjesmi?

Futur I je složen i ličan glagolski oblik kojim se izražavaju radnje koje će se desiti nakon trenutka u kojem o njima govorimo.

Nešto više o futuru I

Kad smo učili prezent, spomenuli smo da se njime može izraziti budućnost i da se takav prezent zove futurski prezent (Iduće godine **idemo** na ekskurziju).

Sad ćemo saznati da se i futurom također mogu iskazati radnje koje se ne odnose na budućnost.

1. Historijski ili pripovjedački futur kazuje radnje koje su se desile u prošlosti:

Taj s vrata i sluša i ne sluša. Ali ipak u prolazu zaustavlja jednog, nekako kračkastog čovjeka, s riđom bradom, pa **će** mu **reći**.

2. Poslovični ili gnomski futur susreće se u poslovicama, a odnosi se na svako vrijeme:

Dok je glava, **bit će** kapa.

Vježba

1. Uoči i izdvoji oblike futura prvog u sljedećim stihovima:

Šta li će jesen, šta,
Dok ovaj pastel tka,
Šta će mi na dar dati?

Hoće li mraz i kraj
Ili će bakra sjaj
Na cesti mojoj sjati?

FUTUR _____

2. Preoblikuj rečenice tako da prezent zamijeniš futurom prvim:
Sutra počinje zimski raspust.

U ponedjeljak pišemo školsku zadaću.

3. Napiši futur I pomoćnih glagola *htjeti*:

- a) potvrđan oblik:

htjeti

1. _____	1. _____
2. _____	2. _____
3. _____	3. _____

- b) odričan oblik:

htjeti

1. _____	1. _____
2. _____	2. _____
3. _____	3. _____

- c) upitan oblik:

htjeti

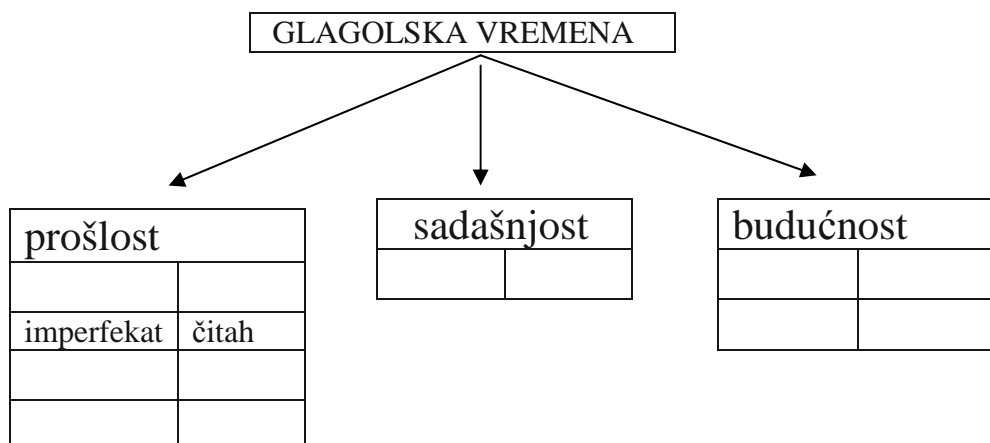
1. _____	1. _____
2. _____	2. _____
3. _____	3. _____

Isto možeš uraditi i sa glagolom *biti*.

GLAGOLSKA VREMENA

sistematizacija

Popuni sljedeću tabelu tako što ćeš u prvu kolonu pisati glagolski oblik, a u drugu glagol *čitati* / *pročitati* (1.lice jednine) u odgovarajućem obliku. Dvije rubrike će ostati prazne. Pokušajte objasniti zašto.

IMPERATIV

zapovjedni način

...

*Jaši Ibro šarca od mejdana,
pravo zdravo, Bosni kalovitoj,
goni konja do b'jela Travnika,
podaj namu Ćuprilić-veziru,
neka traži teška džebetliju!*

Epska narodna pjesma, *Alija Đerzelez*

**NEPOZNATE
RIJEČI**
džebetlija -
vojniki
nama -
pismo

1. Zašto su glagoli stavljeni na prvo mjesto u stihu?
Šta se osjeća u navedenim stihovima?
Kojim tonom su izgovoreni?
Šta doprinosi da ton bude zapovjedni?
Može li se ovaj zapovjedni ton ublažiti?

Svim istaknutim glagolima u pjesmi se izražava zapovijest, a glagolski oblik kojim se zapovijest izražava zove se **imperativ**. Najčešće se koristi u direktnom govoru kad se govornik neposredno obraća sagovorniku.

Imperativ je zapovjedni način.

PROST I
LIČAN
GLAGOLSKI
NAČIN

2. Možemo li sami sebi zapovijedati?
Kojem licu obično zapovijedamo?
Koje lice nije učesnik u govornom činu?
Kako ćemo zapovijedati nekome ko nije prisutan?

Tvorba imperativa

	Jednina	Množina
goniti	1. /	1. gonimo
	2. goni	2. gonite
	3. neka goni	3. neka gone

Pored **neka** za
3. lice koristi
se i **da:**
neka pročita
ili
da pročita

Sam napiši imperativ glagola *čitati*.

Imperativ nema prvo lice jednine, a za treće lice jednine i množine koristi se konstrukcija *neka + prezent*.

Zaključak

Imperativ ima oblike za 2.lice jednine te 1. i 2. lice množine.

PREZENTSKA OSNOVA + DVA TIPA NASTAVAKA

gon-	+ -i, -imo, -ite
čita-	+ -i, -imo, -ite

Pogledajte imperATIVE u narednim rečenicama i utvrdite da li je njima izražena zapovijest.

Ne otvaraj vrata nepoznatim osobama.

Slušaj svoje roditelje.

Ne gazite travu.

Putuj sretno.

ZABRANA

MOLBA

OPOMENA

ŽELJA

Imperativom se,osim zapovijesti, može izraziti i zabrana, uputa, molba, opomena, želja. Najčešće je razlika vidljiva samo na osnovu intonacije kojom se imperativ izgovara.

Glasovne promjene

kazati > kaz-ji > kaži } JOTOVANJE
pisati > pis-ji > piši }

teći (<tek-ti) > tek-i > teci } SIBILARIZACIJA
leći (<leg-ti) > leg -i > lezi }

Vježba

1. U pjesmi Advana Hozića prepoznaj imperativ i izdvoji ga:

KOLO

Zakačimo otkaçene,
ohrabrimo uplašene,
pomirimo zavađene,
poljubimo zaljubljene!

Napišimo sve zadaće,
otpišimo sve nedaće,
produžimo što je kraće,
držimo se svoje braće!

Kad je gorko – zasladimo
kad je vruće – ohladimo,
kad je malo – zaradimo,
kad nemamo – izgradimo!

IMPERATIV _____

2. Uzmi tri bilo koja imperativa što si ih izdvojio iz pjesme i napiši ponovo razdvajajući osnovu i nastavke:

osnova	nastavci
_____	_____
_____	_____
_____	_____

3. Napiši 2. lice imperativa sljedećih glagola:

teći _____ jahati _____
reći _____ skakati _____

4. Koje se glasovne promjene dešavaju u imperativu navedenih glagola:

teći (<tek ti) _____
reći (<rek-ti) _____
jahati _____
skakati _____

5. Bosanska narodna izreka kaže:

Kroz Banjaluku ne pjevaj,
Kroz Livno konja ne jaši,
U Sarajevu ne reci da si bogat,
U Mostaru ne reci da si učen.

Objasni smisao ovih mudrih riječi i razmisli zbog čega je upotrijebljen upravo imperativ. Kakvo on značenje ima ovaj put? Je li riječ o zapovijesti, molbi, želji, zabrani ili možda dobronamjernom savjetu? Uočiti kako se piše negacija uz imperativ.

REČENICA

I Prosta, proširena i složena rečenica

Oдох na njivu. Ljetno doba. Zemlja ne čeka. Oko podne žena donese mi ručak. Sjedimo nas dvoje u hladu kraj potoka i pričamo. Sladak je čovjeku razgovor. Žena se uzvrtila. Sve se premješta s mjesta na mjesto. Zabrinuta za dijete.

A. H. Dubočanin,

Šarko

Da li ste pročitali pripovijetku *Šarko* u cijelosti?

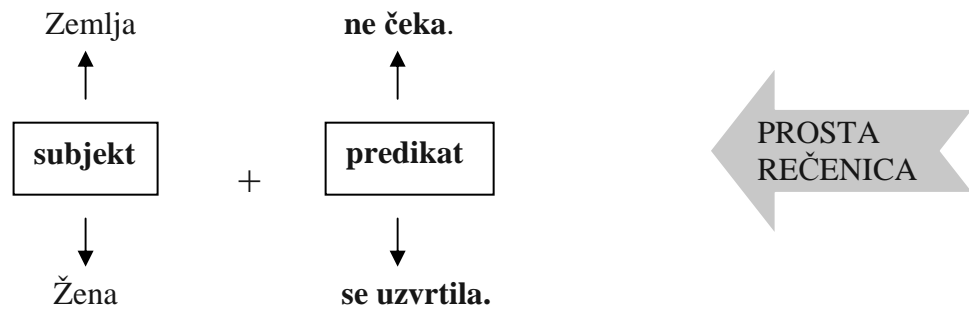
Ako niste obavezno to učinite?

Kakvim rečenicama se poslužio pisac?

Da li dominiraju duže ili kraće rečenice?

Šta je postignuto upotrebom kraćih rečenica?

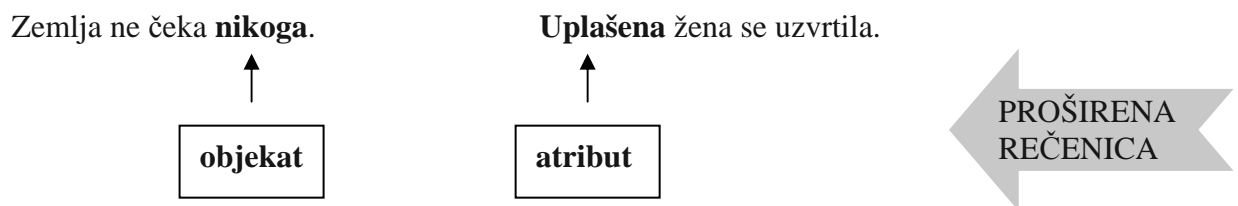
Analizirajmo sljedeće rečenice:

Od čega se sastoje ove dvije rečenice?

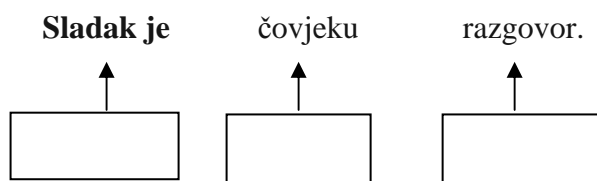
Kako se zovu takve rečenice?

Šta će se desiti ako ih proširimo nekim rečeničnim članom?

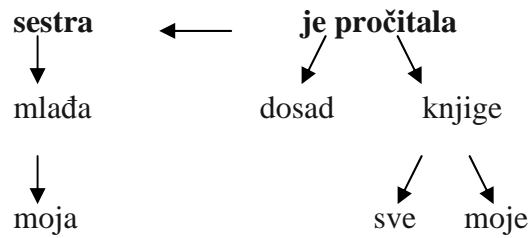

Pokušajte samostalno analizirati rečenicu *Sladak je čovjeku razgovor*.

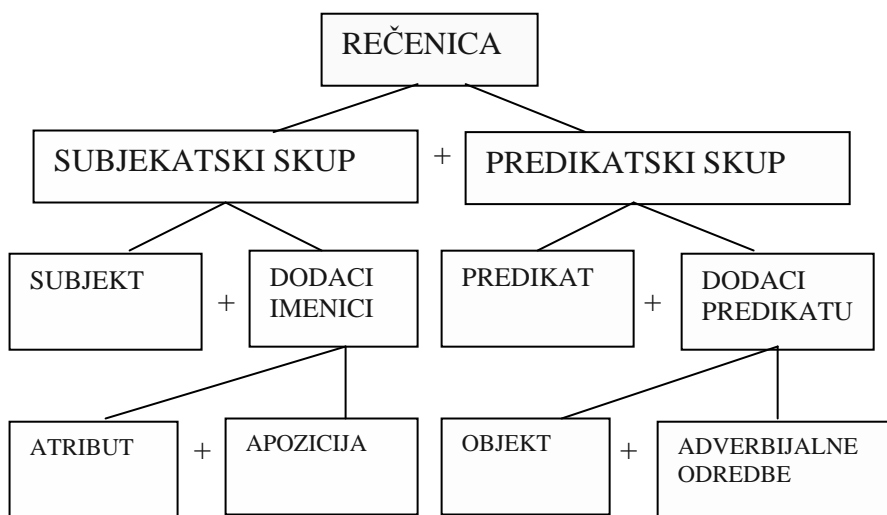
Pazite na redoslijed članova. Nemojte dozvoliti da vas zavara umjetnička forma rečenice.

ili

Riječi koje se smisaono vezuju za subjekt pripadaju **subjekatskom** skupu, a one koje se vezuju za predikat pripadaju **predikatskom** skupu riječi.

III Imenski i glagolski dodaci

Pogledajmo ponovo predikatski skup:

jučer je pročitala **sve moje pjesme**

ZAPAMTI

Atribut je dodatak imenici i kada je ona u rečenici objekat ili adverbijalna odredba.

Uz imenicu *pjesme* koja je objekat u rečenici stoje atributi *sve* i *moje*.

ZAKLJUČAK

Atribut i apozicija su **dodaci imenici** (ne samo subjekatski dodaci), a objekat i adverbijalne odredbe **glagolski dodaci** (predikatski dodaci).

IV Nešto više o rečenici

REČENICA = Moj brat odlično svira na harmonici.

SINTAGMA = $\begin{array}{c} \text{brat} \\ \downarrow \\ \text{moj} \end{array}$ $\begin{array}{c} \text{svira} \\ \swarrow \quad \searrow \\ \text{odlično} \quad \text{na harmonici} \end{array}$

SINTAGMA

= subjekatski skup ili
= predikatski skup

SINTAKSEMA = $\begin{array}{l} \text{moj} \\ \text{brat} \\ \text{odlično} \\ \text{svira} \\ \text{na harmonici} \end{array}$

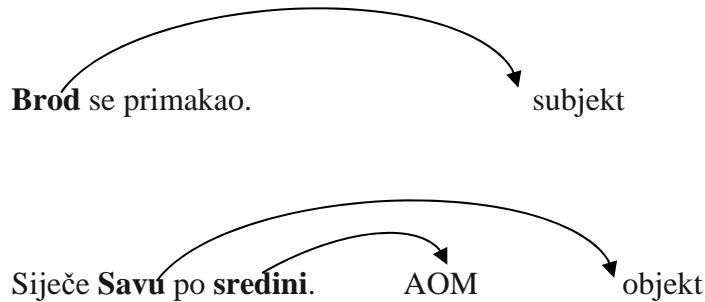
SINTAKSEMA

= punoznačna riječ ili
= punoznačna + nepunoznačna riječ ili
= rečenični član

FUNKCIJA RIJEČI U REČENICI

Brod se primakao. Velik i lijep. Vidi kormilara. Ravnomjerno bruji jaka mašima. Siječe Savu po sredini. Čamac se njiše na valovima. Na šlepu, žena u bijeloj haljini, po zategnutom konopcu širi rublje. Kao zastave njišu se bijele košulje. Prolaze duge lađe.

A. H. Dubočanin, *Preko Save*

Primjer pokazuje da imenice u rečenici vrše različite funkcije. Najčešće su u rečenici subjekt i to je njihova **primarna funkcija**, ali se mogu naći i u ulozi bilo kojeg drugog rečeničnog člana i tada je to njihova sekundarna funkcija.

Funkcija imenica u rečenici

SUBJEKT	Brod se primakao.
OBJEKT	Vidi kormilara .
DIO PREDIKATA	Otac je učitelj .
ATRIBUT	Odmarali su u hladu jasmina .
APOZICIJA	Irfan, otac , brinuo je za dijete.
ADVERBIJALNA ODREDBA	Siječe Savu po sredini .

Istu funkciju imaju imeničke zamjenice i neki brojevi

Funkcija glagola

PREDIKAT	Kupaju se djeca.
ADVERBIJALNA ODREDBA	Prišavši mi, pružio je ruku.

Funkcija pridjeva

ATRIBUT	Novi učitelj je ušao u razred.
DIO PREDIKATA	Sin mu je dobar .

Kao pridjevi se ponašaju pridjevske zamjenice i redni brojevi

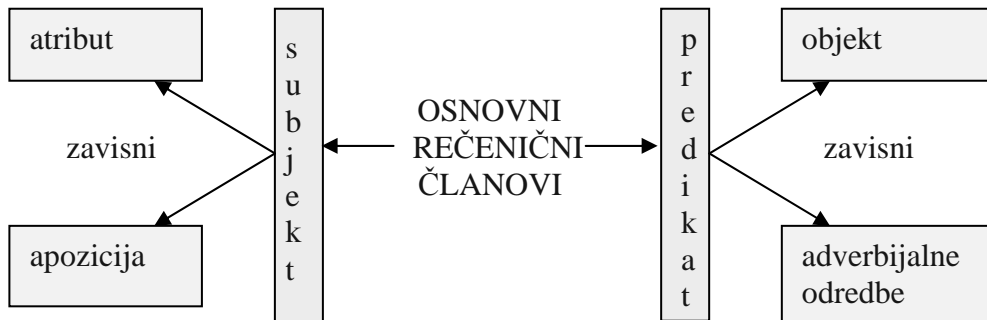
Funkcija priloga

ADVERBIJALNA ODREDBA	Sutra misli o tome.
DIO PREDIKATA	Nana je danas dobro .
ATRIBUT	Ona kuća dolje je tek izgrađena.

ZAKLJUČAK

Riječi u rečenici mogu imati različite funkcije. Tako imenice mogu imati funkciju: subjekta, dijela predikata, objekta, adverbijalnih odredaba, atributa, apozicije, odnosno, mogu se naći u bilo kojoj ulozi u rečenici. Glagoli opet mogu imati samo funkciju predikata, sami ili u kombinaciji sa nekim drugim riječima (izuzetak čine samo glagolski prilozi koji nikad nisu predikat, već adverbijalna odredba). **Zato je za pravilno određivanje funkcije riječi u rečenici potrebno dobro poznavati rečenične članove.**

Definišite: subjek(a)t, predikat, atribut, apoziciju, objek(a)t i adverbijalne (priloške) odredbe.

Vježba

1. Odredi funkciju riječi u sljedećoj rečenici.
(koristeći simbole: **S, P, A, AP, O, AO**)

- Labudovi su plivali.
- Ribe u vodi postadoše crvene.
- Trećeg dana procvjeta na vodi žuto cvijeće.

2. Podvuci imenice u sljedećim rečenicama i otkrij koju funkciju vrše.

- Miočani su gledali gore kozu.
- Složili su se da i koza ima svoju sudbinu.
- Ona je moja koza.

IMENICA

FUNKCIJA

Pravopis VELIKO SLOVO

Prepun je Carigrad Bošnjaka. Najviše ih je iz Bosne i Makedonije, iz Sandžaka. Ima ih iz Primorja,...Našao sam neke bozadžije iz Pazara, kundradžije iz Akova, drvosječe iz Taslidže, kujundžije iz Prizrena, ćiradžije iz Gusinja, hamale iz Berana.

H.Bašić, *Tuđe gnijezdo*

U navedenom tekstu dominiraju imenice. Neke su napisane malim, a neke velikim početnim slovom.

Šta označavaju imenice napisane velikim početnim slovom?

Dosad ste naučili da se imena, prezimena i nadimci pišu velikim slovom.

Kako se pišu imena naselja, država i kontinenata?

Pisanje naziva naselja

Imena naseljenih mjesta (sela, čaršija, gradskih četvrti, gradova) pišu se velikim početnim slovom, bilo da je riječ o jednočlanim ili višečlanim pojmovima. Ako je riječ o višečlanim nazivima, velikim slovom se ne pišu samo prijedlozi i veznici koji su dio imena.

G
r
a
d
o
v
i

Sjenica
Plav
Sarajevo
Bijelo Polje
Novi Pazar
Banja Luka
Bosanski Novi

Nedžarići
Bistrik
Vratnik
Breka
Alipašino Polje
Donja Mahala
Stari Grad

U
l
i
c
e

Isto se pišu i imena država i kontinenata.

Pisanje naziva ulica i trgova

Velikim početnim slovom pišu se nazivi ulica, aleja, trgova i bulevara ako se sastoje od jedne riječi.

Ukoliko je riječ o višečlanom nazivu, tada se samo prva riječ piše velikim početnim slovom, a ostale malim (ukoliko nije vlastito ime).

U
l
i
c
e

Ulica šehida
Ulica Isa-bega Isakovića
Ulica branilaca Sarajeva
Bosanska ulica
Mala čikma
Dženetića sokak

Trg heroja
Trg bana Kulina
Omladinsko šetalište
Bulevar Meše Selimovića
Aleja lipa
Mala aleja
Aleja Bosne srebrene

Trgovi
aleje
bulevari

Kada se naziv ulice piše u rečenici, onda npr. Prolazio sam *ulicom* Bosanskih gazija, ali *Ulicom* šehida

PRAVOPISNI ZNACI

Tačka

Tačka je pravopisni i interpunkcijski znak koji se obavezno stavlja:

- **na kraju izjavne rečenice**

Danas je sunčan dan.

- **iza kratica**

i sl., itd., tj.

- **iza rednih brojeva napisanih arapskim brojkama**

Čestitao je majci 8. mart.

Zarez

Zarezom se odvajaju:

- riječi u nabranju

- vokativ

- apozicija kada je iza imenice

- uzvici

- rečenice sa suprotnim značenjem

- umetnute rečenice

Dvotačka

Dvotačku koristimo:

- iza riječi koje uvode u nabranje

- prilikom obilježavanja brojnih odnosa

- prije upravnog govora

Tačka-zarez

Tačka-zarez je pravopisni znak koji se koristi

- prilikom razdvajanja rečeničnog niza na srodne cjeline

KLITIKE U NAGLASNOJ CJELINI

UČILI IH – NE UČILI

Zamiriše čim iščili
učili ga – ne učili.

Čim se rodi mili, mili
učili je - ne učili.

Lete kad se zaaprili
učili ih – ne učili.
N. Kapidžić-Hadžić

Evo zanimljive pjesme koja ističe razliku između djeteta i drugih malih živih bića. Cvjetić zamiriše, glista mili, insekti lete i niko ne treba tome da ih uči. Da li je i sa djetetom tako?

Kako ste izgovorili naslov: da li kao dvije ili kao četiri cjeline?
Jeste li izgovorili zajedno **učilih** kao da su jedna riječ ili odvojeno **učili ih**; jeste li rekli **neučili** ili **ne učili**?

Kakva je razlika između glagola *učili* i enklitičkog oblika zamjenice *ih*?

Zašto neke oblike ličnih zamjenica zovemo enklitičkim, a neke punim oblicima?

NAGLAŠENE I
NENAGLAŠENE
RIJEČI

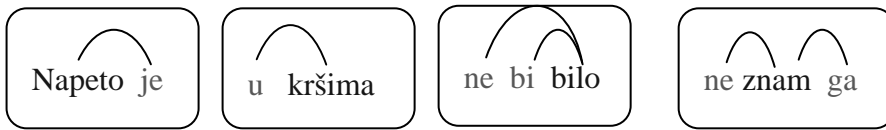
Riječi u bosanskom jeziku mogu biti naglašene (akcentovane) i nenaglašene (neakcentovane). Nenaglašene se zovu KLITIKE. U govoru se klitike oslanjaju na naglašene riječi s kojima se zajedno izgovaraju čineći jednu **izgovornu /naglasnu cjelinu**.

U sljedećem tekstu su označene klitike te su na osnovu toga jednom uspravnom linijom odvojene naglasne cjeline:

Napeto je | slušao | Bajram | to | što | govore | o sudbinama | ljudi | i koza,
| a povodom | one | njegove | gore | u kršima; | to | što mu je | koza | gore
| u kršima | bilo je | za njega | nešto | veliko, | jer bez toga | ne bi bilo |
ni razgovora | o sudbinama | i kozama. |

Šta uočavate u navedenom tekstu?
Da li uz svaku naglašenu riječ stoji po jedna klitika?
Je su li ispred ili iza toničkih riječi?
Može li uz jednu riječ stajati više klitika?

OPREZ!
Naglasne
cjeline se
izgovaraju
zajedno, ali se
uvijek pišu
odvojeno.

Zaključimo:

1. uz svaku naglašenu riječ ne mora da stoji klitika,
2. uz jednu naglašenu riječ može stajati više klitika,
3. klitika može da se nađe ispred i iza naglašene riječi,
4. klitike ispred naglašene riječi su **proklitike**, a one iza – **enklitike**

Vježba

1. U narednim rečenicama:
 - a) uoči i podvuci klitike,
 - b) razvrstaj ih na enklitike i proklitike
 - c) uspravnom linijom podijeli rečenice na naglasne cjeline.

REČENICE

1. Zgrada je bila još iz turske carevine.
2. Znali smo da je dobar i da će već sutra zaboraviti šta je rekao.
3. Mi oborili oči, ide pravo na nas, gleda preda se, ne vidi nas, a vidi.
4. Priđoh, i sam mu pružih dlan, znam da me ne zove da mi dadne šećerlema.
5. Dobri moj Husein-efendija, kažem poslije toliko godina. U tvoj mejtef tremalo je slati vladare svijeta da se nauče s čovjekom razgovarati.

PISANJE NEGACIJE UZ GLAGOLE

Sreo sam koje **ne tražim**, **ne nađoh** koje sam mislio.
A **ne znam** koga sam tražio.

U odričnim rečenicama uz glagol stoji **odrična riječca ne** (negacija) koja se uglavnom piše odvojeno od glagola.

Često se pogrešno pišu negacija i glagol zbog toga što je **ne** proklitika i izgovara se zajedno sa glagolom uz koji stoji.

Osim toga postoje četiri izuzetka kada se negacija piše zajedno sa glagolom.

To su: **imati** (nemam, nemaš...),
enklitički oblici glagola **htjeti** (neću, nećeš...)
i **biti** (nisam, nisi...)
te imperativni oblik **nemoj** (nemoj, nemojmo...).

ZAPAMTI!
Negacija se piše zajedno samo u oblicima glagola:
NEĆU
NEMAM
NEMOJ
NISAM

Podsjetnik

Ti učiš. POTVRDNA/AFIRMACIJSKA REČENICA

Učiš li? UPITNA REČENICA

Ne učiš. ODRIČNA/NEGACIJSKA REČENICA

Upitna riječca:
li, je li, da li

Upitne riječi:
ko? šta? kad?
kako? zašto?

RIJEČI SA JE /IJE

Već znamo koliko je naš junak *voleo* razgovore sa životinjama i biljkama, pa zato nije ni potrebno da se objašnjava zašto je odmah skočio na te Kloove *reči* i počeo da živahno brblja o *Beloj Radi*, o mišu *Flou*, o *Fler* i naravno, o *Zemlji večnog detinjstva*. Pričao je tako *lepo* da se sve to Klou toliko dopalo da je gotovo i sam *poželeo* da putuje s njim, mada je bio *svestan* da je on samo miš, i to onaj koji ne može bez vode kraj koje živi.

H. Dervišević, *Prodavac osmeha*

Prepoznajete odlomak. Riječ je o romanu *Prodavac osmijeha* H. Derviševića.

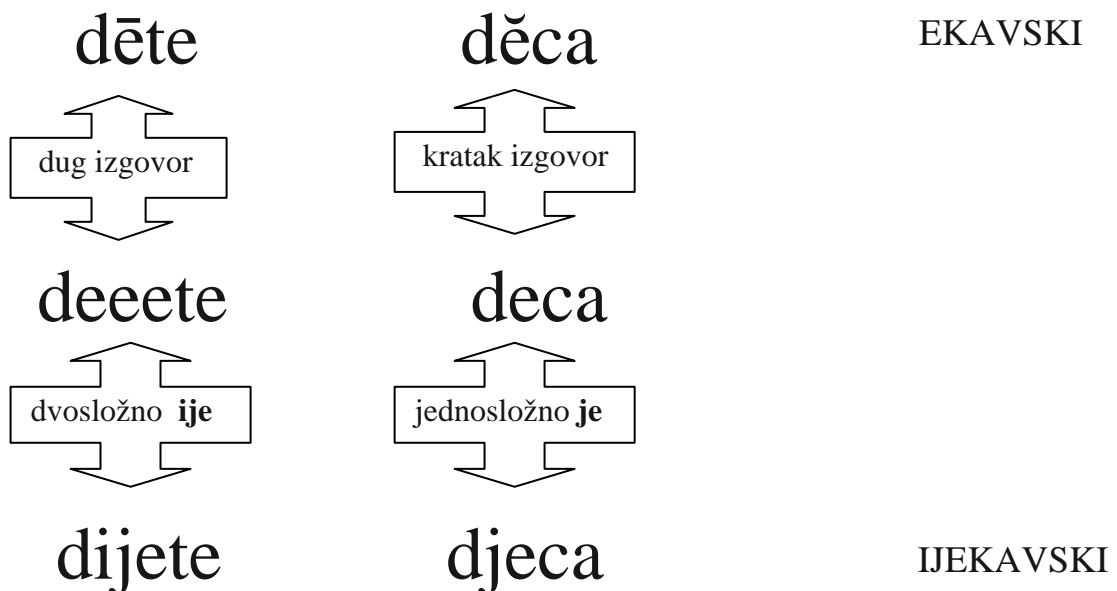
Za potrebe ovoga časa odlomak smo *preveli* u ekavicu, odnosno poslužili smo se njegovim ekavskim prijevodom.

Pažljivo pogledajte riječi: *voleo*, *reči*, *Beloj*, *lepo*, *večnog detinjstva*, *poželeo*, *svestan*.

Zapažate ekavski izgovor ovih riječi. Kako one glase u ijekavskom govoru?

Kojim glasovima je *ekavsko e* zamijenjeno u: *riječi*, *lijepo*, *vječnog i djetinjstva*?

U ijekavskom govoru se umjesto *ekavskog e* javljaju **ije** ili **je** zavisno od toga da li je slog dug ili kratak. Dugi i kratki slog se najbolje uočavaju i razlikuju na primjeru imenice *dijete* - *djeca*

Nekada je u našem jeziku postojao glas *jat* koji se nije sačuvao nego je između XII i XIV vijeka zamijenjen sa *ije/je*, *e* i *i*. Na osnovu ove zamjene nastala je podjela govora na *ijekavske/jekavske* (*lijepo*, *mjesec*), *ekavske* (*lepo*, *mesec*) i *ikavske* (*lipo*, *misec*). Bosanski standardni govor ima **ijekavsku** zamjenu *jata*, mada je prvenstveno bosanski narodni govor bio ikavski. Najstariji bosanski dokumenti, kao i natpisi na stećcima pisani su ikavicom, a u narodnom govoru je ikavština i danas rasprostanjena. U sandžačkom dijalektu prisutano je miješanje i *ijekavsko-ekavska* (*dijete*, *vetar*) ili *ikavsko-jekavska* zamjena (*brig*, *vjetar*).

Vratimo se na naš uvodni tekst. Riječi *voleo* i *poželeo* prevedene u ijekavski govor glase ***volio, poželio***. *Jat* je u ovom slučaju zamijenjen sa *i*. U padežnim oblicima imenica tipa *brijeg, crijep, vrijeme* jat daje ***e*** (*bregovi, crepovi, vremena*).

Nekada se u oblicima iste riječi javljaju različite zamjene jata što dodatno komplikuje ovu pravopisnu problematiku u bosanskom jeziku, npr.

 cio-cjelina-cijel

 dio-djelić-dijela

volio, poželio
ali
voljela, poželjela

Vježba

Popuni praznine u riječima upisujući *ije* ili *je*:
(nije završeno)

SADRŽAJ

Bosanski jezik

HISTORIJA

SANDŽAK I BOSNA KROZ HISTORIJU.....	104
RIJEČI IZ MOG ZAVIČAJA.....	107

RJEČNIK

OSNOVNO I PRENESENO ZNAČENJE RIJEČI.....	110
SINONIMI I HOMONIMI.....	112
RIJEČI STRANOGA PORIJEKLA.....	113

GRAMATIKA

VRSTE RIJEČI.....	115
IMENICE.....	117
PRIDJEVI.....	119
ZAMJENICE.....	123
GLAGOLI.....	125
Leksičke i gramatičke osobine glagola.....	125
Glagolski vid/aspekt.....	129
Prijelaznost/transitivnost glagola.....	132
GLAGOLSKI OBLICI.....	135
Infinitiv.....	137
Prezent.....	139
Aorist.....	143
Imperfek(a)t.....	146
Glagolski pridjev radni.....	149
Perfek(a)t.....	152
Futur I.....	154
GLAGOLSKA VREMENA (sistematizacija)	157
Imperativ.....	1258
REČENICA.....	161
FUNKCIJA RIJEČI U REČENICI.....	165

PRAVOPIS

VELIKO SLOVO.....	167
PRAVOPISNI ZNAKOVI.....	168
KLITIKE U NAGLASNOJ CJELINI.....	169
PISANJE NEGACIJE UZ GLAGOLE.....	171
PISANJE RIJEČI SA IJE/JE.....	172